

Stavovi učitelja o položaju i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole

Vukobratović, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:768754>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU**

**STAVOVI UČITELJA O POLOŽAJU I MOGUĆNOSTIMA IMPLEMENTACIJE
ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ U OSNOVNE ŠKOLE**

(diplomski rad)

Studentica: Jelena Vukobratović

Studij: Sveučilišni jednopredmetni izvanredni studij pedagogije

Matični broj: 20376

Mentorica: Izv.prof.dr.sc. Nena Rončević

Rijeka, 2017. godina

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. ODRŽIVI RAZVOJ: ŽIVJETI SAMO ZA DANAS ILI I ZA SUTRA?	6
2.1. Dimenzije održivog razvoja.....	11
2.2. Načela održivog razvoja.....	11
3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ	14
3.1. Zastupljenost održivog razvoja i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u nacionalnoj zakonskoj (obrazovnoj) regulativi.....	18
3.2. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj kao odgoj i obrazovanje za vrijednosti.....	22
3.3. Cjeloživotno učenje i obrazovanje u prizmi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.....	24
3.4. Tko je odgovoran za promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?.....	25
4. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U OSNOVNOJ ŠKOLI	26
5. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE UČITELJA U PRIZMI ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ	31
6. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	35
6.1. Problem istraživanja.....	35
6.2. Cilj istraživanja.....	36
6.3. Specifični ciljevi istraživanja.....	36
6.4. Hipoteze.....	37
6.5. Populacija i uzorak istraživanja.....	37
6.6. Varijable.....	38

6.7.	Postupak prikupljanja podataka.....	38
6.8.	Instrument istraživanja, obrada i analiza podataka.....	39
7.	INTERPRETACIJA I REZULTATI ISTRAŽIVANJA	41
7.1.	Socio - demografska obilježja sudionika.....	41
7.2.	Definicija održivog razvoja.....	46
7.3.	Razumijevanje koncepta održivog razvoja.....	47
7.4.	Procjena važnosti pojedinih vrijednosti.....	49
7.5.	Tko je odgovoran za promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?.....	53
7.6.	Stupanj uključenosti pojedinih tema održivog razvoja u školske programe.....	55
7.7.	Obrazovne potrebe učitelja.....	65
8.	ZAKLJUČAK.....	72
9.	SAŽETAK.....	77
	SUMMARY.....	80
10.	LITERATURA.....	83
11.	PRILOZI.....	88
11.1.	PRILOG 1- POPIS TABLICA.....	88
11.2.	PRILOG 2- POPIS GRAFIKONA.....	89
11.3.	PRILOG 3- POPIS SLIKOVNIH PRIKAZA.....	89
11.4.	PRILOG 4- TABLICE S ODGOVORIMA ISPITANIKA.....	90
11.5.	PRILOG 5 – ANKETNI UPITNIK.....	95

1. UVOD

U posljednje vrijeme svjedoci smo mnogobrojnih globalizacijskih procesa koji odgoj i obrazovanje za održivi razvoj čine obrazovnim imperativom. Sve učestalije se uvida potreba očuvanja pojedinih vrijednosti te stvaranje mehanizama za učvršćivanje istih. Unutar nacionalnog odgojno-obrazovnog sustava istaknuto mjesto vrijednostima daje i Nacionalni okvirni kurikulum (2011) koji donosi vrijednosti oko kojih plete mrežu između nacionalnog, kulturnog i duhovnog. Ponajprije su to znanje, solidarnost, identitet i odgovornost koje se nalaze i u konceptu održivog razvoja (Sablić, Blažević, 2015).

Rad se bavi analizom poznavanja koncepta održivog razvoja unutar učiteljske profesije koja se smatra jednom od nosećih vrijednosti društva te razmatra obrazovne alate u svrhu lakše implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole. Posebno se razmatra socijalno-kulturna dimenzija održivog razvoja koja kao nematerijalna vrijednost podrazumijeva prije svega vrijednosti koje se prenose s naraštaja na naraštaj a to su: sloboda, sigurnost, stabilnost, zdravlje, razvoj osobnosti, jednakopravnost, solidarnost, i poštivanje kulturne različitosti. Kako učitelji¹ definiraju održivi razvoj te poznaju li i primijenjuju li u svom radu uopće njegov koncept temeljno je pitanje na koje će rad dati odgovor u empirijskom dijelu istraživanja.

Održivi razvoj u posljednje je vrijeme neprestano postavljen kao cilj kojemu se treba težiti ali postavlja se pitanje: *možemo li i želimo li ga zaista ostvariti u školama i koji su nam alati pri tome na raspolaganju?* Uzelac (2008) ističe kako je upravo (cjeloživotno) obrazovanje za održivi razvoj put za implementaciju ostvarenja koncepta održivog razvoja te kako se radi o sustavnoj praktičnoj djelatnosti a ne jednokratnoj akciji.

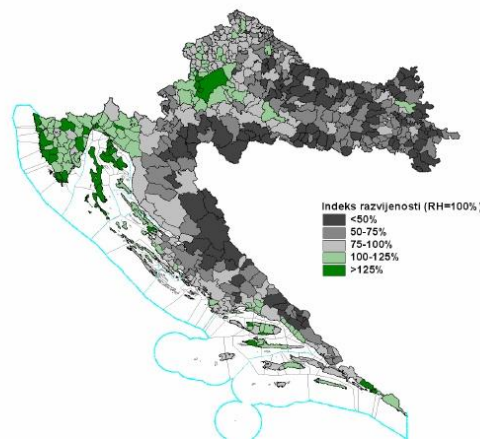
U prvom dijelu rada iznesene su teorijske implikacije o pojmu održivog razvoja i njegovom konceptu koji se posebno intenzivno razvijao zadnjih četrdeset godina a koji se nerijetko uzima kao svakodnevno površno korišten termin bez dubljeg poznavanja i mogućnosti primjene istog. Razmatra se koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te dokumenti na kojima se on temelji. Raspravlja se o ulozi škole kao socijalne institucije koja djeluje unutar socijalno-kulturnog miljea određene kulture tj. unutar određenog vrijednosnog okvira pri čemu se razmatraju dobiveni rezultati istraživanja koje je ispitivalo stavove učitelja o vrijednostima (Sablić, Blažević, 2015). Kako bi se razmotrili mogući načini implementacije

¹ Napomena: izrazi koji se upotrebljavaju a imaju rodno značenje, neutralni su te jednako obuhvaćaju i muški i ženski rod.

odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovnim školama radi lakšeg ispitivanja obrazovnih potreba učitelja razmatrani su rezultati provedenih istraživanja na uzorku studenata i učitelja (Uzelac, 2002; Uzelac, 2006; Ledić, Čulum, Pavić-Rogošić, 2007; Rončević, Ledić, Čulum, 2008; Klapan, Vrcelj, Kušić, 2008; Borić, Jindra, Škugor, 2008; Rončević, Rafajac, 2012, Anđić, 2015).

Cilj istraživanja je ispitati stavove učitelja/ica o položaju i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole odnosno analizirati gdje smo i kamo idemo u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj unutar nacionalnih okvira. S obzirom da je riječ o istraživanju koje može biti i preliminarna platforma za šire istraživanje, uspoređuju se uzorci nekoliko gradova dviju županija: Primorsko-goranske i Osječko – baranjske kao uzorak dva pola različitog stupnja razvijenosti (Lay, Šimleša, 2012). *Može li se govoriti o održivom razvoju ukoliko još uvijek postoje područja s niskim indeksom razvijenosti te su u sve lošijem stanju?* Navedeno pitanje uzrok je odabira Osječko-baranjske županije.

Index razvijenosti RH - srpanj 2010:

Slika 1. Indeks razvijenosti po gradovima i općinama Republike Hrvatske – srpanj 2010².

² Lay, V., Šimleša, D. (2012). *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb. Preuzeto s: http://www.pilar.hr/images/stories/dokumenti/funkcionalni/lay_simlesa/nacionalni_interesi_razvoja_hrvatske_koncept_odrzivog_razvoja.pdf, pristupljeno: 15.05.2017.

U empirijskom dijelu rada ispituje se stupanj poznavanja koncepta održivog razvoja učitelja razredne i predmetne nastave te njihovi stavovi spram položaja i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovnim školama pri čemu se daje naglasak na ispitivanje vrijednosne orijentacija učitelja unutar razmatrane socijalno-kulturne dimenzije održivog razvoja. Osim navedenog, ispituje se i pitanje odgovornosti i obrazovnih potreba s obzirom na područje i mjesto rada (razredna nastava/predmetna nastava; Primorsko-goranska županija/Osječko-baranjska županija).

Rad nastoji doprinijeti popularizaciji cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja kao vrijednosti koja je nesumnjivo postala imperativ današnjeg vremena a koja se veže uz koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

2. ODRŽIVI RAZVOJ: ŽIVJETI SAMO DANAS ILI I ZA SUTRA?

Ponašajte se dobro prema Zemlji, ona vam nije dana od vaših roditelja, nego je posuđena od vaše djece. Ne nasljeđujemo Zemlju od naših predaka, posuđujemo je od naše djece.

Stara indijanska poslovice

Održivi razvoj ili potrajnost je koncept koji u zadnjih četrdeset godina plijeni pažnju različitih segmenata društva zbog sve većeg utjecaja trenda globalizacijsko civilizacijskih promjena. Posljedično tome danas se za njega može pronaći više od 300 definicija. Kirn (2000: 149) ističe sinonime za održivost: *postojan, trajan, suprirodan* pri čemu pravi distinkciju između pojmova *održivost* i *uravnoteženost/harmonija* koji su nerijetko obilježeni kao sinonimi a to dakako nisu. Nerijetko, definiranje pojma ovisi o cjelokupnom stajalištu pojedinca ili naklonosti pojedinoj paradigmi te nerijetko određeni autori ističu kako se održivi razvoj zapravo ne može definirati jer se radi o tzv. održivosti života te je termin "razvoj" u navedenoj sintagmi suvišan. Može se primijetiti da u posljednje vrijeme koncept "odrast" mijenja dosadašnji koncept "razvoja" te se zalaže za društvo koje će postići veću proizvodnju od potrošnje (D'Alisa, Demaria, Kallis, 2016).

Analizom relevantne literature može se ustanoviti da se održivi razvoj kao pojam spominje još u 17. stoljeću unutar područja šumarstva pri čemu se naglasak daje na potrebi održivog gospodarenja šumama. U njegovoj srži leži pojam održivosti koji označava ravnotežu uzimanja i davanja/ proizvodnje i potrošnje. Nešto kasnije izraz se povezuje s njemačkim govornim područjem te s H.C.von Carlowitzem (1713) i L. Hartigom (1804) unutar očuvanja šumskog fonda za iduće generacije (prema Jambrović, 2010:15). Nakon prve Konferencije Ujedinjenih naroda (UN)³ o zaštiti okoliša u Stockholmu 1972., na kojoj je sudjelovalo 113 zemalja i oko 400 raznih organizacija, ideja o održivom razvoju je prvi put iznesena u dokumentu *World Conservation Strategy*.

Od 17. stoljeća do sredine 20. stoljeća nastupa zatišje pri uporabi navedenog pojma premda se razvija obrazovanje za okoliš koji u svom temelju nosi primarno proenviromentalističke vrijednosti proizišle iz potrebe svih segmenata društva. «Pojam

³ United Nations (skraćeno UN) odnosno Ujedinjeni narodi - Međunarodna organizacija za održavanje mira i sigurnosti u svijetu, razvijanje dobrosusjedskih odnosa, ekonomsku suradnju, širenje tolerancije i promicanje poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda čovjeka.

održivog razvoja pojavio se sredinom 70-ih godina u naslovu knjige *The sustainable society. Implications for Limited Growth* – Pirages (ed.), 1977. Pojam se sveopće pojavio u razvojnoj terminologiji i environmentalističkoj terminologiji u drugoj polovini 80-ih i 90-ih godina» (Kirn, 2000:150).

Povijesno gledajući, odgoj i obrazovanje za okoliš preteča je nastanka koncepcije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Sterling (2004 prema Rončević i Rafajac 2012) navodi utjecaje Locke, Rousseau, Pestalozzia, Froebela, Montessori, Steiner i Dewey te sir Patricka Geddesa koji je opisan kao otac modernog obrazovanja za okoliš. «Zanimljiv je pokazatelj da je ovo jedan od rijetkih edukacijskih pokreta koji nije nastao unutar obrazovanja, već je došao "izvana"» (Rončević, Rafajac, 2012:22). U tom kontekstu Calder, Clugston (2002) i Sterling (2004) spominju radove koji su udarili temelje pokreta odgoja i obrazovanja za okoliš: *Tiho proljeće* (Carson, 1962), *Granice rasta* (Meadows i sur., 1972) u kojoj se nalaze tragovi spomena o ubrzanoj industrijalizaciji, iskorištavanju neobnovljivih izvora, zagađivanju okoliša, rasprostranjenoj pothranjenosti i dr., UN konferencija o ljudskom okolišu u Stokholmu (1972) i Naessov rad (1973) vezan uz duboku i plitku ekologiju (prema Rončević, Rafajac, 2012:22). Toffler u knjizi *Treći val* opisuje tri vala koja su donijela promjene u životu na Zemlji: nomadskom, poljoprivrednom te informatičkom «Može se pretpostaviti da iza trećega slijedi četvrti val, val globalnog osvješćivanja i suočavanja s ekološkim opterećenjem kao univerzalnim problemom» (Vrcelj, Mušanović, 2001:15).

Svjetska politika u drugoj polovici 20. stoljeća prihvaća koncept održivog razvoja te se sve učestalije održavaju tribine i konferencije na kojima su donešeni dokumenti relevantni za održivi razvoj. Danas se najučestalije koristi definicija održivog razvoja poznata kao *Bruntland izvješće* (*Bruntland Report, 1987*) Komisije Ujedinjenih naroda koju je vodila tadašnja norveška premijerka Gro Harlem Bruntland po kojoj je izvješće dobilo ime a glasi: «razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a istodobno ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe» (prema Anđić, 2008:11). Osim definicije, bitno je za naglasiti da se tada prvi puta u izvještaju naziva *Our Common Future* (*Naša zajednička budućnost*) spominje izraz trajno održivi razvoj ili pak potrajnost (eng. *Sustainable development*). Navedena definicija pripada tzv. prvom pristupu održivog razvoja koji je široko prihvaćen a u sebi sadrži "etičko-generacijski argument" (Lay, 1998) koji je podložan kritikama drugog pristupa Svjetske unije za zaštitu prirode (IUCN), UN-ovog programa za okoliš (UNEP) te Svjetskog fonda za prirodu (WWF) koji ističe «održivi razvoj jest proces unapređivanja kvalitete ljudskog života koji se odvija u okvirima tzv. nosivog kapaciteta

održivih eko-sustava» (Lay, 1998: 35). Posebno je prva definicija bila izložena kritikama a Rončević, Ledić, Čulum (2008: 62) ističu «Postoji i niz kritičara ovakve definicije: dok jedni smatraju kako ta definicija zapravo ništa ne govori, drugi odgovaraju kako ni ne možemo znati potrebe koje će buduće generacije imati stoga je uopće suvišno o tome govoriti». Obje definicije podložne su kritikama, no može se reći da je pojam zapravo duboko ukorijenjen u filozofsko – pedagoško- bioetičko promišljanje dijalektičkog koncepta te se upravo u tome nalazi uzrok teškoća pri definiranju.

Paralelni pokreti „obrazovanje za okoliš“/ „obrazovanje za razvoj“ između kojih je postojala fragmentacija sadržaja Konferencija za okoliš i razvoj UN-a (UN Conference on Environment and Development – UNCED u Rio de Janeiru (1992) donošenjem *Agende 21- Program promjena za 21. stoljeće*⁴ usuglašava ističući «...preporuku da se pojam „okoliš“ („zaštita okoliša“) proširi na pojam „održivi razvoj“ pa tako i „obrazovanje za okoliš“ od tada ima temeljni usvojeni izraz „obrazovanje za održivi razvoj“». Upravo se u *Agendi 21* promovira danas učestalo korišten slogan „Misli globalno, djeluj lokalno!“ a koji se smatra glavnom niti vodiljom za postizanjem održivog razvoja društva (prema Anđić, 2008). Osim toga, Agenda 21 uvriježenoj definiciji održivog razvoja prirodaje pojmove kao što su: socijalna jednakost i pravičnost. «Održivi je razvoj stoga način života koji treba naći ravnotežu između dugoročnoga ekonomskog razvoja, čistoga okoliša, socijalne jednakosti i pravičnosti za sadašnje i buduće naraštaje. Konačan je cilj razviti društvo koje će karakterizirati harmoničan razvoj u kojem će se trajno poboljšavati kvaliteta života ljudi» (Črnjar, 2015)⁵. Isto tako, u ovom dokumentu koji sadrži 40 poglavlja posebno se ističe poglavlje koje se odnosi na obrazovanje – na taj način ovaj dokument osim isticanja stvaranja održivih partnerstva među zemljama ističe koncept obrazovanja za održivi razvoj u poglavlju četvrtog dijela *Promicanje obrazovanja, javne svijesti i trening* (Agenda 21, 1992: 321) pri čemu ističe preusmjeravanje obrazovanja u pravcu održivog razvoja, poboljšanje osnovnoga znanja, povećanje javne svijesti i promoviranje treninga usmjerenog prema konceptu održivog razvoja (prema Črnjar, 2015). Bitno je naglasiti da je donošenju *Agende 21* prehodio skup Svjetske komisije za okoliš i razvoj (1987) koji je udario temelje za njezino stvaranje u smislu apeliranja pozornosti javnosti na kreiranje temeljnih načela održivog razvoja a time i etički okvir održivog razvoja putem *Povelje o Zemlji (The Earth Charter)* koja je i nakon

⁴ o.p. autorice: U nekim izvorima naziva se *Program održivog razvoja za 21. stoljeće*

⁵ Črnjar, K. (2015). Doprinos visokoga obrazovanja razvoju i implementaciji obrazovanja za održivi razvoj. Zbornik radova *Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama*. Dostupno na: https://zavod.pgz.hr/pdf/6_doc.dr.sc.Kristina_CRNJAR.pdf, pristupljeno 03.05.2017.

Konferencije u Rio de Janeiru ostala nedovršena. Tek godine 2000. biva odobrena a UNESCO je priznaje 2003. godine (Huckle, 2006).

Na konferenciji grupacije zemalja Baltik 21 donesena je *Haga deklaracija* (2000) te su raspravljena pitanja upravo oko odnosa između odgoja i obrazovanja za okoliš s jedne strane i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj s druge strane. Sastali su se predstavnici Ministarstva obrazovanja s ciljem «da razviju mrežu obrazovnih institucija, ministarstava i odgovornih tijela u svrhu implementacije koncepcije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj preko obrazovanja na svim razinama» (Anđić, 2008: 12). Unutar *Haga deklaracije* (2000) donešena je tablica umjesto općenitih zaključaka prema kojoj su postavljene dimenzije razlikovanja odgoja i obrazovanja za okoliš i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj pri čemu se vidi širina koncepta održivosti (prema Anđić, 2008).

Osim *Brundtland izvješća* koji je nastao krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća, ističe se deklaracija koju su donijeli državnici 189 zemalja članica UN-a godine 2000. *Milenijska deklaracija (United Nations Millennium Declaration)* a koja je utvrdila osam milenijskih ključnih razvojnih ciljeva (*Millennium Development Goals*) za određena područja do kraja 2015. godine⁶: iskorijenjevanje ekstremnog siromaštva i gladi, univerzalno osnovno obrazovanje, ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, smanjenje stope smrtnosti djece, poboljšavanje zdravlja majki, borba protiv AIDS-a, malarije i drugih bolesti, osiguravanje održivosti okoliša, razvijanje globalnog partnerstva za razvoj.⁷ Republika Hrvatska također prihvaća ove ciljeve te im dodaje podciljeve sukladnom našem društveno-kulturnom kontekstu.⁸

UN-ov program održivog razvoja do 2030. (poznat kao *Program globalnog razvoja za 2030 – Agenda 2030*) donesen u rujnu 2015. godine predstavlja nadogradnju na *Milenijsku deklaraciju* (2000), dokument *Rio +20* (2012) koji je nastao unutar Konferencije o održivom razvoju pod pokroviteljstvom UN-a a donosi ciljeve gospodarske, socijalne i okolišne

⁶ Za više informacija pogledati na: <http://www.hr.undp.org/content/croatia/hr/home/mdgoverview/>, pristupljeno: 15.03.2017.

⁷ Za više informacija pogledati na: http://odraz.hr/media/291518/globalni%20ciljevi%20odrzivog%20razvoja%20do%202030_web.pdf, pristupljeno: 09.05.2017.

⁸ Izvještaj o provođenju milenijskih ciljeva u RH dostupan na http://www.hr.undp.org/content/dam/croatia/docs/Research%20and%20publications/mdg/UNDP_HR_MDG_PROGRESS_HR_2006.pdf

dimenzije održivog razvoja, te *Konferenciju o financiranju razvoja* prema kojemu se i Europska unija obvezala na ispunjavanje razvojnih ciljeva.. «Dok su milenijski razvojni ciljevi bili usmjereni na zemlje u razvoju, *Program 2030.* je globalni sporazum kojim se utvrđuje univerzalni, sveobuhvatni program djelovanja za sve zemlje uključujući nacionalne politike» (Pavić-Rogošić, Jelić-Mück, Jagnjić, 2015: 9). Unutar programa nalazi se 17 globalnih ciljeva za održivi razvoj: iskorijenjivanje siromaštva, iskorijenjivanje gladi, zdravlje i dobrobit, kvalitetno obrazovanje, rodna ravnopravnost, pitka voda i higijenski uvjeti, pristupačna i čista energija, dostojanstven rad i gospodarski rast, industrija, inovacije i infrastruktura, smanjenje nejednakosti, održivi gradovi i održive zajednice, odgovorna potrošnja i proizvodnja, odgovor na klimatske promjene, život ispod vode, život na kopnu, mir/pravda/snažne institucije, partnerstvo za ciljeve.⁹

Mnogobrojne konferencije u zadnjih četrdeset do pedeset godina ističu pozitivan pomak – osvješćivanje građana na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini, dok konferencije održane u zadnjih deset godina ističu interdisciplinarnost održivog razvoja, kao i njegovu implementaciju u odgoj i obrazovanje za okoliš i odgoj i obrazovanje za održivi razvoj. U skladu s navedenim, Anđić (2010:7) tako pri podijeli razvoja koncepta održivog razvoja razlikuje tri vremenska razdoblja pri čemu posljednji opisuje kao «globalna i društvena vizija, a očituje se kao razvojni, višedimenzionalni, futuristički i vizionarski cilj». S obzirom da je uporaba pojma održivosti poprimila ogromne razmjere iza kojih nerijetko stoji veliko nerazumijevanje samog koncepta može se primijetiti da je održivi razvoj neprestano postavljen kao cilj kojemu se treba težiti ali postavlja se pitanje: možemo li i želimo li ga zaista ostvariti? Kupuju li pojedinci ovim konceptom samo vrijeme za produljenje (političke) egzistencije? U posljednje vrijeme pojavljuju se tzv. *advocatus diaboli* samog koncepta pri čemu su u prvim redovima ekofeministkinje, ekolozi, socijalni ekolozi te članovi organizacija civilnog društva. Upravo oni apeliraju na ovaj problem gubljenja iz vida pravih postulata/stupova održivosti koji čine gospodarski, ekonomski, biofizički i socijalni aspekti održivog razvoja pri čemu niti jedan ne smije biti izoliran, već se trebaju nadopunjavati. Unutar ovog poglavlja u kratkim crtama opisan je povijesni tijek održivog razvoja te njegovo značenje za budućnost. Što će se dalje događati? Ovisi o sposobnosti primjene donesenih strategija i dokumenata kao i o volji za postavljanjem održivog građanina (svijeta). Ukoliko se

⁹ Za više informacija pogledati Pavić-Rogošić, L., Jelić Mück, V., Jagnjić, M. (2015). *Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030.* ODRAZ – održivi razvoj zajednice, Zagreb. Dostupno na: http://odraz.hr/media/291518/globalni%20ciljevi%20odrzivog%20razvoja%20do%202030_web.pdf , pristupljeno: 09.05.2017.

prethodno rečeno reflektira na problematiku teme rada, nameće se zaključak da zajednica današnjeg svijeta nužno treba osvijestiti djelovanje u sadašnjem trenutku kako bi postala kompetentno ogledalo budućeg društva. Što to znači? Zajednica treba u ovom trenutku početi živjeti održivo, promijeniti filozofiju života koja je usmjerena na kvalitetno i svjesno življenje, kako bi pružila mogućnost tog istog budućim naraštajima. «Kako održati razvoj u granicama prirodne i socijalne stabilnosti postala je tema sadašnjosti, osobito u vremenu nesmiljene globalizacije, koja za račun sadašnjosti nikako ne misli na budućnost» (Previšić, 2008: 58). Životni stil današnjeg čovjeka treba početi biti vođen motom: *živjeti sada za (bolje) sutra*.

2.1. Dimenzije održivog razvoja

Fundamentalno razumijevanje održivog razvoja podrazumijeva poznavanje svih njegovih dimenzija. Pri definiranju dimenzija održivog razvoja očigledne su varijacije pri njihovom razlikovanju no smatra se da održivi razvoj čine tri sastavnice: društvo, okoliš i gospodarstvo koje su zapravo opisane kao tri stupa/dimenzije održivog razvoja: gospodarska, socijalna i ekološka pri čemu se u posljednje vrijeme razlikuju četiri aspekta: politički, ekonomski, biofizički i socijalni. Osim navedenih podjela nerijetko se spominju i druge dimenzije kao što je filozofska, kulturalna i etička «Sve su ove dimenzije ljudskog postojanja ne samo uzroci nego trpe i posljedice dosadašnjega načina života i ljudskog odnošenja prema svijetu, prirodi i drugim ljudima, a tek kad ljudi sagledaju i shvate ekološke i društvene posljedice svoga djelovanja kroz povijest, moći će sagledati i shvatiti posljedice sadašnjega djelovanja za budućnost» (Polić, 1995, 467 prema Rakić, Vukušić, 2010:788). Potrebno je naglasiti i razlikovati termin integralne održivosti. Uzelac, Lepičnik-Vodopivec, Anđić (2014: 17) ističu termin integralne održivosti koja podrazumijeva socijalno-kulturni, pravni, ekonomsko-gospodarstveni, zdravstveni i estetski aspekt održivosti. Upravo je integralna održivost bitna za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u osnovnoj školi jer je područje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj nerijetko međupredmetna tema kojima se razvijaju opće kompetencije kako ističu Uzelac, Lepičnik-Vodopivec, Anđić (2014).

2.2. Načela održivog razvoja

Uz navedenu socijalnu, ekonomsku i okolišnu dimenziju nerijetko se u posljednje vrijeme spominju načela održivog razvoja: kritičko razmišljanje i reflektivno učenje, usmjerenost na budućnost, sudjelovanje, učenje za život, povezivanje raznih područja znanja i mijenjanja sebe (prema Rakić, Vukušić, 2010). «Ovo potonje znači da ljudi ne bi trebali biti

obrazovani samo o održivosti nego da trebaju biti osnaženi kako bi djelovali za održivi razvoj, odnosno da moraju biti obrazovani za održivost» (Rakić, Vukušić, 2010:789 prema PCE, 2004: 48).

Istaknuto mjesto među načelima održivog razvoja su *vrijednosti* koje su posebno zaživjele proglašavanjem UN –ovog *Desetljeća obrazovanja za održivi razvoj (UNESCO)*. Koncept održivog razvoja a potom i koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj temelji se na vrijednostima koje su najčešće opisane kao osobna uvjerenja, stavovi i ponašanja pojedinca. Lay i Puđak (2008:99 prema Rončević, Rafajac, 2012: 26-27) paralelno s četiri dimenzije održivog razvoja i četiri aspekta integralne održivosti ističu postojanje četiri aspekta vrijednosti koje su sukladne spomenutima: «To su vrijednosti ekološke održivosti, a odnose se na održivost prirodnih osnova života i planeta Zemlje; vrijednosti socijalne održivosti odnose se na održivosti ljudskih zajednica, održivosti običaja i kultura; vrijednosti ekonomske održivosti kao procesa jednostavne ili proširene (re)produkcije roba i usluga koji osiguravaju zadovoljavanje osnovnih potreba, odnosno napredak kvalitete življenja i vrijednosti političke održivosti razumijevanje kao iznutra oblikovane (samo)određenosti neke zajednice, države, regije, društva».

Dokument *Promotion of a global partnership for the UN Decade of Education for sustainable Development, 2005-2014. (Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj, 2005-2014)*. predstavlja značajan iskorak te upravo ističe *vrijednosti* oko kojih je postignut dogovor: međugeneracijska jednakost, spolna jednakost, društvena tolerancija, smanjenje siromaštva, zaštita i obnavljanje okoliša, održavanje prirodnih resursa, pravedna i miroljubiva društva. Osim što ističe vrijednosti, dokument iznosi pet područja za unaprijeđenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj: politička potpora, cjeloviti institucijski pristup, edukatori, mladi i lokalne zajednice.

Zaključno, može se reći da svaka dimenzija održivosti ima svoje vrednote. Tako ekološka dimenzija održivosti koja podrazumijeva održavanje ekoloških kapitala podrazumijeva vrednote kao što su očuvanje prirodnih osnova života (čista voda, zrak..), s druge strane ekonomska dimenzija održivosti koja se odnosi na održavanje ekonomskog kapitala ističe vrednotu zadovoljavanja osnovnih uvjeta za opstanak i kvalitetu života ljudi u razvojnom kontekstu, nadalje je tu društvena dimenzija održivosti koja potiče pomaganje drugima a koja ističe vrijednosti kao što su očuvanje baštine i kulturnih različitosti, te politička dimenzija održivosti koja utječe na uređenje društva. U posljednje vrijeme ističe se i osobna dimenzija

održivosti koja podrazumijeva održivo ponašanje odnosno odgovornost prema sebi (očuvanje zdravlja). Etika održivosti se pojavila istovremeno kada i koncept održivog razvoja a podrazumijeva identificiranje nekoliko pristupa vrijednostima – ekocentrizam, tehnocentrizam i antropocentrizam (Anđić, Tatalović Vorkapić, 2015).S obzirom da smo svjedoci svjetske krize čije se posljedice još uvijek osjećaju, te s obzirom na činjenicu da je svijet u jednoj moralnoj/etičkoj krizi treba se govoriti o vrijednostima i etici održivosti (koja podrazumijeva visoku razinu odgovornosti prema sebi, drugima i svijetu općenito te predstavlja svojevrsno načelo koncepta održivog razvoja) u smislu prevencije stanja anomalije koju karakterizira manjak ili suštinska promjena vrijednosti dok još nisu uspostavljene nove.

3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Razmišljaš li godinu dana unaprijed, posij sjeme. Razmišljaš li desetljeće unaprijed, posadi stablo. Razmišljaš li stoljeće unaprijed, obrazuj ljude.

Kineska poslovice

Put ka razumijevanju i implementaciji koncepta održivog razvoja kao i održivog ponašanja unutar zajednice je uvijek (institucionalni) odgoj i obrazovanje (za održivi razvoj). Nerijetko se koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoja smatra površnim environmentalizmom koji je usko vezan za ekološka pitanja ili pak problem globalnog gospodarstva i ekonomije. «Obrazovanje za održivi razvoj danas je moderna tema. O njoj laici misle na odveć politizirani način vezujući ga najvećma za gospodarstvo ili za tradicionalno shvaćanje propagandne političke ekologije» (Previšić, 2008:58).

Razmatrajući povijesni hod razvoja koncepta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, potrebno je naglasiti razlikovanje navedenog koncepta od koncepta održivog razvoja ali i odgoja i obrazovanja za/o/u okoliš. Odgoj i obrazovanje za okoliš bio je temelj za nastanak koncepcije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. «S obzirom na činjenicu da se odgoj i obrazovanje za okoliš počelo institucionalizirati tek tijekom '70-ih pa nadalje, koncept održivog razvoja sve do '90-ih godina prošlog stoljeća bio je poprilično marginaliziran i neprihvaćen, što je vidljivo i iz kronološkog tijeka razvoja problematike i znanstvenog fokusa Tek '90-ih dobiva svoj pravi oblik i upozorava na nužnost "podizanja" odgoj i obrazovanja za okoliš na novu razinu, razinu održivog razvoja. Međutim, povijesno gledajući, taj proces nije bio i još uvijek nije nimalo lak» (Raumolin 2001, 2002 prema Anđić, 2008:12). Kao što se održivi razvoj temelji na tri stupa (tri elementa, dimenzije) tako i obrazovanje za održivi razvoj sadrži tri elementa na kojima se temelji: okoliš, ekonomija i društvo. Među njima dakako postoji već spomenuta integralna održivost. Rončević i Rafajac (2012:22) ističu «socijetalni alat koji može pomoći u stvaranju održive budućnosti jest odgoj i obrazovanje za održivi razvoj. Stoga se gotovo paralelno s promišljanjem problematike održivog razvoja razvijala i problematika obrazovanja za održivi razvoj». Klapan, Vrcelj i Kušić (2008:289) navedeno potvrđuju te ističu «OOR služi kao „alat“ za izgradnju veze između učionice i mjesta rada te obrazovnih institucija i zajednice (...) Proces povezivanja odgoja i obrazovanja i održivog razvoja započinje kada su nastavnici u mnogim dijelovima svijeta počeli razmišljati na koji način odgovoriti na zahtjeve Agende 21. OOR zahtijeva sveobuhvatan pristup reformi odgojno obrazovnog sustava».

Baš kao i pri definiranju pojma održivog razvoja i pri definiranju sintagme odgoj i obrazovanje za održivi razvoj teško je izdvojiti jednu definiciju. Ipak, autori Bhandari i Abe (2003, prema Črnjar, 2015:158) donose slijedeće: «obrazovanje za održivi razvoj odgovara na pitanje kako potaknuti sudjelovanje i učenje radi postizanja društva koje razvija održivost (...) obrazovanje za održivi razvoj cjeloživotni je proces; vodi prema informiranom i uključenom građaninu koji ima potrebne vještine za rješavanje problema, znanstvenu i opću pismenost te predanost da se odgovorno uključi u aktivnosti koje će osigurati kvalitetnu ekonomsku i okolišnu budućnost (...) obrazovanje za održivi razvoj novi je način gledanja na okoliš u kojem studenti proučavaju mrežu zavisnih veza koje postoje između okoliša, ekonomije i kulture, te razumiju da te veze postoje na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini (...) obrazovanje za održivi razvoj bavi se dinamikom fizičkog, biološkog, socijalnog, ekonomskog i duhovnog okruženja». Analizirajući relevantne izvore, autori Desha i Hargroves (2014:10 prema Črnjar 2015:157) donose primjere deklaracija i akcijskih planova koji podupiru odgoj i obrazovanje za održivi razvoj na svim razinama obrazovanja ali s naglaskom na visoko obrazovanje.

Godina	Deklaracija	Kratki opis
1990.	Talloires deklaracija	Aksijski plan od deset točaka namijenjen fakultetima i sveučilištima. Fokusiran je na promoviranje obrazovanja za održivost i uvođenje tema vezanima za održivost u nastavu, istraživanja i aktivnosti koje provode fakulteti i sveučilišta.
1992.	Agenda 21	Poglavlje 36 naglašava da obrazovanje igra ključnu ulogu u izazovima održivoga razvoja.
1997.	Deklaracija iz Thessalonikija	Potpisale su je 83 države naglašavajući potrebu za razvijanjem javne svijesti i obrazovanja za održivost.
1998.	Svjetska deklaracije visokoga obrazovanja u 21. stoljeću	Deklaracija koja naglašava potrebu za posebnim vještinama i obrazovanim ljudima kako bi se osigurao održivi razvoj.
2000.	Povelja UN o Zemlji	Daje izjave o etici i vrijednostima za održivu budućnost, uključujući i obrazovanje za održivi razvoj.

2001.	Deklaracija iz Luneburga	Podupire Agendu 21 i čitav niz drugih deklaracija vezanih za ulogu visokog obrazovanja u obrazovanju za održivost.
2002.	Deklaracija iz Ubuntua	Deklaracija se osvrće na sve stupnjeve obrazovanja naglašavajući potrebu za znanosti i tehnologijom u održivom razvoju.
2002.	Deklada obrazovanja za održivi razvoj 2005-2014. (DESD)	Pod vodstvom Japana, DESD je stvorio globalnu platformu za dijalog u visokom obrazovanju. Nakon donošenja Deklaracije, došlo je do snažnog rasta materijala (literature, informacija, baza itd.) koji se bave ulogom sveučilišta, istraživanja itd. u ostvarivanju koncepta održivoga razvoja.
2009.	G8 samit: Deklaracija sveučilišta	Deklaracija o istraživanju i izobrazbi za održivost te odgovornom razvoju na lokalnoj i globalnoj razini.
2009.	Svjetska konferencija o priopćenju o visokom obrazovanju	Detaljno obrazlaže što bi se trebalo dogoditi u visokom obrazovanju u budućnosti i poziva države na akciju.
2010.	AASHE Poziv na djelovanje	Poziv na stvaranje održivog kurikuluma u visokom obrazovanju
2012.	Ugovor ljudi o održivosti visokoga obrazovanja	Radna grupa koju sačinjava 25 predstavnika visokog obrazovanja, agencija, organizacija, udruga i studentskih grupa kako bi se stvorila platforma za suradnju nakon Rio +20.

Tablica 1. *Primjeri deklaracija i akcijskih planova koji podupiru koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj¹⁰:*

¹⁰ Desha, C., Hargroves, K. (2014, 10). *Higher Education and Sustainable Development: A model for curriculum renewal*, Routledge, New York. Preuzeto s: https://zavod.pgz.hr/pdf/6_doc.dr.sc.Kristina_CRNJAR.pdf , pristupljeno: 03.05.2017.

Posebno poglavlje 36 *Agende 21 – Program promjena za 21. stoljeće*¹¹ naglašava «...da obrazovanje, uključujući i formalno obrazovanje, javno mnijenje (svijest) i usavršavanje, trebaju biti prepoznati kao proces kojim ljudi i društvene zajednice mogu najpotpunije ostvariti svoje mogućnosti. Odgoj i obrazovanje ključni su za promicanje održivog razvoja i poboljšanje sposobnosti ljudi za rješavanje pitanja okoliša i razvoja». (Rončević, Rafajac, 2012:23). Agenda 21 definira donosi četiri dimenzije obrazovanja za održivi razvoj: osnovno obrazovanje, uključivanje održivog razvoja u postojeće planove i programe, podizanje svijesti i razine razumijevanja održivog razvoja te uključivanje održivosti u svakodnevno djelovanje. Osim četiri dimenzije obrazovanja, u Agendi 21 stoje i četiri cilja: promovirati i poboljšati kvalitetu obrazovanja, preusmjeriti kurikulume, podići razinu svijesti javnosti o konceptu održivog razvoja te obučiti radnu snagu. «Kao osnovni pojmovi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj navode se međuovisnost, građanstvo i upravljanje, potrebe i prava budućih generacija, raznolikost, kvaliteta života, pravednost i pravda, razvoj i potpora, sigurnost i mjere opreza u djelovanju. Ti pojmovi predstavljaju i temeljne vrijednosti kojima se promovira koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj» (Huckle, 2006, prema Anđić, Tatalović Vorkapić, 2015: 71).

Osim globalnog plana djelovanja unutar *Agende 21* važan dokument za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj čini *Strategija obrazovanja za održivi razvoj* (17.-18. ožujak 2005, Vilnius) Europske gospodarske komisije i Odbora za politiku zaštite okoliša koja je donešena na Konferenciji ministara okoliša i obrazovanja pri čemu se ističe da se «obrazovanje za održivi razvoj mora promatrati kao dopuna sadašnjem obrazovanju za okoliš (...) da se obrazovanju za održivi razvoj daje prioritet, odnosno da se potiču i podrže odgovarajuće inicijative u tom području na međunarodnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. Središnja ideja bila je: zagovarati nove oblike sustavnog promišljanja, problematiziranja i rješavanja obrazovanja za održivi razvoj, posebice radi odmaka od tradicionalnih stavova obrazovanju za okoliš» (Uzelac 2008: 2). Ubrzo nakon *Strategije obrazovanja za održivi razvoj*, UNESCO (2005) donosi dokument *Promotion of a global partnership for the UN Decade of Education for sustainable Development - DESD, 2005-2014. (Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj, 2005-2014)*. Dokument je iznimno bitan jer ističe već ranije istaknute *vrijednosti* oko kojih je postignut dogovor te u posebnog dijelu (Education for Sustainable Development – ESD) donosi motrišta obrazovanja za održivi razvoj s gledišta socijalno-kulturnog, okolišnog aspekta i ekonomskog aspekta. Osim navedenog ističe karakteristike obrazovanja za održivi razvoj

¹¹ U nekim izvorima se naziva *Program održivog razvoja za 21. stoljeće*

«interdisciplinarni i holistički pristup učenju o održivom razvoju, isticanje vrijednosnih kriterija, razvijanje kritičkog i stvaralačkog mišljenja u rješavanju problema, poticanje različitih oblika kreativnog učenja, učenja kroz terenski rad, zatim iskustveno učenje, produktivne i tolerantne diskusije, razvijanje sposobnosti samostalnih donošenja odluka, spremnost da se lokalno djeluje» (Previšić, 2008: 59). Anđić i Tatalović Vorkapić (2015: 72) navedeno potvrđuju te ističu «Prihvatanjem UN-ove inicijative Desetljeća odgoja i obrazovanja za održivi razvoj 2005-2014. (UNESCO, 2005) prihvaćeno je kako s pomoću obrazovanja treba potaknuti uvjerenje da svaki pojedinac ima snagu i odgovornost utjecaja na pozitivne promjene na globalnoj razini».

Za Europsku uniju iznimno je bitno donošenje *Strategije za obrazovanje o održivom razvoju 2005-2015 (UN Economic Commission for Europe)*. «EU Strategija održivoga razvoja naglašava ključnu ulogu obrazovanja u promaknuću promjena ponašanja društva i osiguranja osnovnih nadležnosti potrebnih stanovništvu za djelovanje u skladu s održivim razvojem» (Črnjar, 2015:158).

3.1. Zastupljenost održivog razvoja i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u nacionalnoj zakonskoj (obrazovnoj) regulativi

S obzirom na činjenicu da održivi razvoj u zadnjih dvadeset godina postaje javnopolitičko globalno pitanje i Republika Hrvatska je trebala učiniti promjene u izmjeni zakonskih regulativa koje se tiču raznih područja. Ponajprije su se te izmjene odnosile na zaštitu okoliša i gospodarstvo općenito, a tek nešto kasnije na druga područja održivog razvoja (zdravstvo, obrazovanje i dr.). Na taj način je došla pred veliki izazov - istovremene izmjene i donošenje novih Zakona, dokumenata i Strategija koje su vezane i uz usvajanje koncepta održivog razvoja te ispunjavanja zahtjeva za pristupanje Europskoj uniji.

Konferencija za okoliš i razvoj UN-a (UN Conference on Environment and Development – UNCED) održana 1992. godine u Rio de Janeiru osobito je bitna za počelo djelovanja u smjeru novih suvremenijih obrazovnih smjerova politike unutar nacionalnih okvira - Republika Hrvatska tada je prvi puta sudjelovala kao samostalna država na nekom međunarodnom skupu uz još 178 zemalja.(AZOO, 2011: 13).

Hrvatski sabor je na temelju članka 88. Ustava Reublike Hrvatske donio odluku i proglašenju Zakona o zaštiti okoliša (NN 110/07)¹². Prema Zakonu o zaštiti okoliša održivi razvitak je

¹² Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_10_110_3226.html , pristupljeno: 02.05.2017.

gospodarski i socijalni razvitak društva koji u zadovoljavanju potreba današnjeg naraštaja uvažava iste mogućnosti zadovoljavanja potreba idućih naraštaja, te omogućuje dugoročno očuvanje kakvoće okoliša, biološke raznolikosti i krajobraza (članak 3, stavak 1). Nadalje, u članku 43., stavak 1. navode se dokumenti nacionalne regulative održivog razvoja i zaštite okoliša: Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Plan zaštite okoliša Republike Hrvatske, te Izvješće o stanju okoliša.

Godine 1996. održan je Prvi hrvatski sabor o odgoju i obrazovanju za okoliš u organizaciji Ministarstva obrazovanja, znanosti i športa te Ministarstva za zaštitu okoliša. Doneseni su zaključci koji upućuju na činjenicu «kako ovo odgojno-obrazovno područje nije kod nas zastupljeno u svojoj cjelovitosti, već se u školama njeguje poglavito učenje o ekološkim temama i zaštiti prirode, a zapostavljeno je ono što bi pripadalo odgojnom području (stavovi, vrednote, vještine)» (Garašić, 2008:115). S obzirom da je u to vrijeme započela prva faza Projekta za unapređenje odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj (1996-2004) Zavoda za školstvo (današnja Agencija za odgoj i obrazovanje) koji je udario temelje odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, Drugi hrvatski sabor o odgoju i obrazovanju za okoliš (2002) ističe značajan iskorak «u sezibilizaciji prosvjetnih djelatnika za provedbu odgoja i obrazovanja za okoliš: u prezentiranim primjerima iz prakse bio je uočljiv iskorak prema multidisciplinarnosti i većoj fleksibilnosti organizacije školskih aktivnosti, usmjerenost ka unapređenju školske klime, kvalitete komunikacije i suradnje s partnerima i čimbenicima izvan škole» (Garašić, 2008: 115).

Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske dokument je koji je donio Hrvatski sabor 2009. godine a velikim dijelom se poziva na UN-ovu inicijativu Desetljeća odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (UNESCO, 2005).¹³ Zakon o zaštiti okoliša ističe kako se njome dugoročno usmjerava gospodarski i socijalni razvitak te zaštita okoliša prema održivom razvoju Republike Hrvatske (NN 110/07 članak 44., stavak 1.) Strategija se dotiče koncepta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj pri čemu ističe «Obrazovanje za održivi razvitak treba provoditi na tri razine: 1. putem formalnog obrazovanja u nastavnim institucijama; 2. izvan uobičajenih obrazovnih ustanova, primjerice, putem aktivnosti nevladinih organizacija (neformalno obrazovanje); 3. putem medija (novine, televizija, radio) kako bi obrazovanje za održivi razvitak bilo sastavni dio svakodnevnog života. Uspjeh u promjeni većine trendova koji vode u neodrživost uvelike ovisi o kvaliteti obrazovanja za

¹³ Za više informacija pogledati na http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html, pristupljeno 03.05.2017.

održivi razvitak, i to na svim razinama obrazovnog sustava».¹⁴ U nastavku - *Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske* donosi niz tema koje se mogu uključiti u obrazovanje za održivi razvoj: ublažavanje siromaštva, osiguravanje mira, etičnost, odgovornost na lokalnom i globalnom planu, demokracija, pravda, sigurnost, ljudska prava, zdravlje, jednakost spolova, kulturna baština, ruralni i urbani razvoj, održiva proizvodnja i potrošnja, korporacijska odgovornost, zaštita okoliša i prirode, upravljanje prirodnim resursima, biološka i krajobrazna raznolikost. Nadalje, u *Strategiji* je istaknuto: «Postojeće nastavne programe svih razina formalnog obrazovanja nužno je izmijeniti i prilagoditi tako da u većoj mjeri uključuju načela i vrijednosti održivosti i interdisciplinarnog prožimanja njegovih triju sastavnica». Matešić (2008) prema Anđić, Tatalović Vorkapić (2015) ističe nužnost promjene ponašanja i stavova ukoliko se održivi razvoj želi integrirati u socijalno-kulturni kontekst društva.

Nadalje, *Zakon o zaštiti okoliša* donesen 2013. godine u članku 220. u stavku 1. (NN 180/2013) ističe «Država osigurava provedbu odgoja i obrazovanja za zaštitu okoliša i održivi razvitak u odgojno-obrazovnom sustavu te potiče razvoj sustava zaštite okoliša i unaprijeđenje zaštite okoliša».¹⁵

Razmatrajući kronološki slijed polazišta dokumenata i nastavnih planova i programa u Republici Hrvatskoj unatrag nekoliko godina dogodilo se više pomaka u obrazovnoj politici koja se nastoji približiti europskim referentnim okvirima. Ponajprije se dogodila promjena donošenjem *Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda*¹⁶ (2006) koji se odnosio na osnovne škole. Donešeni skup normi donio je smjernice u svrhu rasterećenja učenika te stavljanje težišta na kreativnijem radu učitelja kao glavnog nositelja odgoja i obrazovanja. Pripisani su standardi odgojno-obrazovnih sadržaja, standardi obrazovnih postignuća (znanja, umijeća i sposobnosti), standardi poučavanja, standardi praćenja i vrednovanja učeničkih postignuća te standardi stručnog osposobljavanja i usavršavanja učiteljstva¹⁷. «Uvođenjem HNOS-a nastavnicima je omogućeno interdisciplinarno poučavanje i suradnja s ostalim nastavnicima kako bi učenici mogli integrirati znanja iz različitih nastavnih predmeta i razreda. Na taj način mogu se postići mnogi ciljevi i zadaci OOR bez opterećenja nastavnih planova i programa» (Klapan, Vrcelj, Kušić, 2008:291).

¹⁴ Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html, pristupljeno: 03.05.2017.

¹⁵ Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_80_1659.html, pristupljeno: 04.05.2017.

¹⁶ Održivi razvoj spominje kao strateško pitanje svake države (tzv. HNOS).

¹⁷ Za više informacija pogledati na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx>, pristupljeno: 02.05.2017.

Značajan iskorak čini *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006) kojega donosi Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa a ističe Odgoj i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj kao integrirano područje u redovnoj nastavi. Slijedeće godine (2007) osnovano je Vijeće za Nacionalni kurikulum od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa koje je imalo glavni zadatak pronaći načine implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u kurikulum (Garašić, 2008: 114).

U studenom 2008. donešen je *Nacrt nacionalnog okvirnog kurikulumu za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi* koji se temelji na *Europskom referentnom okviru ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* (2004) a potom *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obvezno obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi*¹⁸ (2011) u kojemu se ističu smjernice i načini unapređivanja odgojno obrazovnog sustava. «Jedno od važnih poglavlja odnosi se na područje implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj iz sadržajnog okvira UN Desetljeća odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša, Građanski odgoj). Prema tom dokumentu održivi je razvoj dio predškolskog i osnovnoškolskog kurikulumu u gimnazijama i strukovnim školama. Odgoj i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj definira se na slijedeći način: Odgoj i obrazovanje za okoliš i održivi razvoj svojim sadržajima obuhvaća sve što nas okružuje te podrazumijeva prirodne, socijalne, kulturno-tradicijske i gospodarske aspekte okoliša» (Uzelac, Lepičnik-Vodopivec, Anđić, 2014:19).

Bitan preokret u obrazovnoj politici Republike Hrvatske donosi *Kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja*¹⁹ (2012) koji je ponajprije usmjeren na razvoj kompetencija koje su usuglašene s Europskim kvalifikacijskim okvirom. Definiraju se ishodi učenja po ciklusima te se ističe definiranje građanske kompetencije, kompetencije učitelja te nastavni planovi sukladni pojedinom ciklusu obrazovanja.

U nastavku Republika Hrvatska donosi *Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014) koja služi kao temelj za uspostavljanje *Okvirnog nacionalnog kurikulumu* (2016) unutar tada aktualne Cjelovite kurikularne reforme. Dana 16. veljače 2016. objavljeni su nacrti kurikulumu za međupredmetne teme među kojima je i održivi razvoj. U nacrtu²⁰ je istaknuto kako obrazovanje ima odgovornost pridonijeti stvaranju društva temeljenoga na

¹⁸ Za više informacija pogledati na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf , pristupljeno: 30.04.2017.

¹⁹ Za više informacija pogledati na: http://www.azoo.hr/images/Kurikulum_gradanskog_odgoja_i_obrazovanja.pdf , pristupljeno: 30.04.2017.

²⁰ Za više informacija pogledati na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=14316&sec=2685> , pristupljeno: 30.04.2017

održivosti. Nadalje, kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj dotiče se vrijednosti koje stoje i u *Okviru nacionalnog kurikuluma*: znanje o funkcioniranju i o složenosti prirodnih sustava te znanje o posljedicama ljudskih aktivnosti, solidarnost prema drugim ljudima, odgovornost prema okolišu i cjelokupnome životnom okruženju te odgovornost prema budućim generacijama. Istaknute su vrijednosti integriteta i poduzetnosti, odnosno slobodno i otvoreno izražavanje mišljenja u skladu s načelima održivosti.

Bitno je naglasiti da javnopolitička opcija i deklarativno opredijeljenje obrazovne elite za provođenje održivog razvoja unutar obrazovnih ciklusa na različitom stupnju nije zaživjela u potpunosti a razlog tome je permanentno restrukturiranje odgojno-obrazovnih sadržaja u osnovnim školama sukladno izmjeni državne vlasti. Restrukturiranje u zapadnoeuropskim zemljama počinje od potrebe i uočavanje određenog problema a ne iz razloga političke nestabilnosti. Mogla bi se potvrditi Polićeva teza da je ekološka kriza ponajprije kriza obrazovanja (1995:467). Unatoč tome što su donešeni hvale vrijedni brojni dokumenti i internacionalne deklaracije samo su neke učinile određeni pomak u društvu. Govoreći u kontekstu deklaracija koje su se bavile promišljanjima i načinima implementacije održivog razvoja na sveučilištima autori Rončević i Rafajac (2012:35) dodaju «U pravu je Lotz-Sisitka (2009) kada se pita koliko nam još deklaracija treba?» Ipak, održivi razvoj je zahvaljujući donešenim dokumentima uspio postati praktična a ne samo teorijska djelatnost.

3.2. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj kao odgoj i obrazovanje za vrijednosti

Općenito, pitanje o vrijednostima je vrlo osjetljivo jer postavlja se pitanje tko određuje univerzalne ljudske vrijednosti? Postoje li vrijednosti koje su urođene ljudima neovisno o kulturnom miljeu iz kojega dolaze? Koje vrijednosti uvrstiti u odgojno-obrazovni sustav? «U pokušaju dobivanja odgovora poseže se za vrijednostima koje se smatraju univerzalnim a te samim time ovo pitanje postaje filozofsko-pedagoške prirode. Međutim, ni ovdje ne nailazimo na potpuno slaganje, nema jedinstvenoga mišljenja o tome postoji li uopće skup vrijednosti koji transcendiraju granice nekoga društva, zajednice, kulture ili religije» (Hooper i sur., 2003, prema Rakić, Vukušić, 2008:781). Autorice govore o „globalnom etičkom kodu“ kojim se bavio Rushworth Kidder, predsjednik Instituta za globalnu etiku. Unutar provedenih intervjua s desecima muškaraca i žena koji se navode kao ljudi s razvijenom savjesti a dolaze iz različitih kulturalnih sredina ističu slijedeće temeljne vrijednosti: ljubav, istinitost, poštenje, sloboda, jedinstvo, tolerancija, odgovornost i poštovanje života. Psiholog Shalom Schwartz

bavio se pitanjem univerzalnih ljudskih vrijednosti, a početkom devedestih godina prošlog stoljeća razvio je teoriju o sustavu vrijednosti koje se mogu naći u svim kulturama te ih nazvao "univerzalnim vrijednostima" a to su: samousmjerenje, stimulacija, hedonizam, postignuće, moć, sigurnost, sklad, tradicija, dobrota te univerzalizam (Schwartz, Bilsky, 1990, Sshwartz, 1992, prema Mrnjajus, 2008:62). Agenda 21 (UN,1993) u poglavlju 36 ističe važnost obrazovanja u postizanju etike održivosti što podrazumijeva usvajanje određenih vrijednosti. «Odgovornost prema prirodi, čovjeku i društvu postaje ključnom vrijednošću s aspekta održivosti» (Babić, Irović, Sentjabov, 2008: 120). Dokument Ujedinjenih naroda (*UN Decade od Education for Sustainable Development 2005-2014, Draft International Implementation Scheme, 2005*) ističe potrebu promoviranja vrijednosti kao što su: poštovanje ljudskih prava i socijalna ekonomska pravda; poštovanje ljudskih prava i socijalna i ekonomska pravda; poštovanje prava budućih generacija i međuregionalna odgovornost; briga za različitost uz zaštitu i obnavljanje zemljinog ekosustava; poštovanje kulturalne različitosti i gradnja lokalne i globalne tolerancije, nenasilja i mira (prema Babić, Irović, Sentjabov, 2008: 123) «Edukacija se smatra integralnim dijelom održivog razvoja a „ljudski element“ ključnom varijablom održivog razvoja. Zagovara se edukacija koja pojedincima i zajednicama omogućava razumijevanje sebe i drugih, razumijevanje veza s prirodnom i socijalnom sredinom» (Babić, Irović, Sentjabov, 2008:123).Unutar škole postoji određeni vrijednosni okvir ovisan o socijalno-kulturnom aspektu sredine. Tako Aspin (1999:136) prema Rakić i Vukušić (2008:783) ističe da su vrijednosti u školi prisutne u «izboru znanja koja se prenose u školi, kako škola priprema učenika za njihovu ekonomsku budućnost i samostalnost, kako se škola odnosi prema problemima okoliša, na koji način škola promiče izvrsnosti, odnosno kakvoj kvaliteti teži, kako se nosi s pitanjima vezanima uz socijalnu pravdu, međusobne odnose, zdravlje i kvalitetu života». Nacionalni okvirni kurikulum (2011) donosi vrijednosti oko kojih plete mrežu između nacionalnog, kulturnog i duhovnog. Ponajprije su to znanje, solidarnost, identitet i odgovornost. «One proizlaze iz opredijeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjelovit osobni razvoj učenika, za čuvanje hrvatske duhovne i materijalne nacionalne baštine, za europski suživot i za stvaranje društva znanja» (Sablić, Blažević, 2015: 251). Nadalje, iste autorice ističu «Odgojem i obrazovanjem izričemo kakvo društvo želimo bit i kakvog čovjeka želimo odgajati i obrazovati. Važno je stoga prepoznati zajedničke vrijednosti koje trebaju podupirati odgojno-obrazovno djelovanje. U tom se smislu od učitelja očekuje promišljanje o vrijednostima te djelovanje u skladu sa zajednički usuglašenim društveno-kulturnim i odgojno-obrazovnim vrijednostima». Današnji kurikulum naglašava odgojno-integrativne zadaće uvažavajući socio-kulturne utjecaje. Obrazovanje za

održivi razvoj ne može se odvojiti od pojma cjeloživotnog učenja (eng. *Lifelong Learning*) jer je cjeloživotno učenje u vrijednosnom okviru održivog razvoja a ujedno i njegova premisa.

3.3. Cjeloživotno učenje i obrazovanje u prizmi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Cjeloživotno je učenje, kao globalni koncept, sveukupna i kontinuirana aktivnost učenja tijekom života, a cilj je unaprijeđivati znanje, sposobnosti i vještine (kompetencije) radi stvaranja osobne i građanske te društvene perspektive u kojoj zaposlenje ima osobitu važnost. Obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima i u svim oblicima, kao što su formalno, neformalno i informalno. «Cjeloživotno se učenje definira kao aktivnost učenja tijekom života s ciljem unaprijeđivanja znanja, vještina i sposobnosti unutar osobne, građanske, društvene i poslovne perspektive» (Maravić, 2003, prema Škugor 2008:160). Dave (prema Pastuović 2008:254) definira cjeloživotno obrazovanje kao «učenje koje pokriva formalni, neformalni i informalni oblik obrazovanja i pokušava integrirati i artikulirati sve strukture i faze obrazovanja duž vertikalne i horizontalne dimenzije. Ono je također karakteristično po svojoj fleksibilnosti što se tiče vremena, prostora, sadržaja, načina učenja i stoga zahtijeva samoupravljivo učenje, dijeleći nečije prosvjetljenje s drugima i prihvaćajući različite stilove i strategije učenja». Koncept cjeloživotnog obrazovanja napušta tradicionalno uvjerenje da je obrazovanje namijenjeno samo djeci i mladima, već ga proširuje na neformalno i informalno obrazovanje odraslih te ga uključuje u načela održivog razvoja koji je danas iznimno bitan za buduće djelovanje čovjeka u svim sferama. «Sinergijsko umrežavanje školovanja u djetinjstvu i mladosti s trajnim, kontinuiranim obrazovanjem tijekom cjelokupnog života izaziva i kvalitativne promjene strukture obrazovanja, posebice uključivanjem raznolikih mogućnosti društva znanja: pored formalnog afirmira se neformalno i informalno obrazovanje» (Radeka, Petani, Rogić, 2008:303). Održivi razvoj zagovara koncept cjeloživotnog učenja i obrazovanja a masovno širenje ove ideje nastaje nakon objavljivanja knjige „*Učenje – blago u nama*“ (Delors, 1998) a koja je nastala kao finalni produkt Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće a koja ističe četiri tipa stupa obrazovanja i potporna cjeloživotnog učenja: *učiti znati* (savladavati instrumente razumijevanja, čiji je temelj užitak razumijevanja, shvaćanja i otkrivanja), *učiti činiti* (da bi se moglo kreativno utjecati na svoje okruženje), *učiti zajedno živjeti* (sudjelovanje i suradnja s drugim ljudima u svim ljudskim aktivnostima) te *učiti biti* kao proces razvoja potpune osobe, razvoj duha, tijela, osjetljivosti, smisla za ljepotu, osobne odgovornosti i duhovnih vrijednosti (Delors, 1998 prema Jurčić-Patrk, 2000:137). Klapan, Vrcelj, Kušić (2008) ističu da su

upravo ova četiri temeljna tipa učenja potporanj cjeloživotnog učenja te da su iznimno bitni za provođenje ciljeva i zadaća odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

3.4. Tko je odgovoran za promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?

Pojam odgovornosti nerijetko se veže za koncept održivog razvoja jer je on ujedno ključna vrijednost s aspekta održivosti (Babić, Irović, Sentjabov, 2008: 120). Još je etički kodeks sjeverno-američkih Indijanaca isticao upravo pojam odgovornosti koji je sukladan današnjem konceptu održivog razvoja. Tako primjerice ističu odgovornost prema sebi, drugima i Zemlji općenito ističući kako je „Zemlja naša majka, te da sve što stavimo u nju ona nam i vraća“. Odgovornost je ovdje vezana i za međugeneracijsku povezanost jer upravo o nama ovisi u čemu će i u kojoj mjeri uživati buduće generacije s onim što trenutno imamo. «Razmišljanje o međugeneracijskom odnosu i suodgovornosti postaje stoga i važno pedagoško pitanje» (Previšić, 2008:58). Tko je odgovoran za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj? Jesu li to škole, Vlada, Ministarstva, lokalna zajednica, Udruge, visoko školstvo ili pak pojedinac osobno? Isto pitanje postavljaju Rončević i Rafajac (2012) u istraživanju stavova sveučilišnih nastavnika i studenata spram problematike održivog razvoja. Dobiveni rezultati ukazuju da sveučilišni nastavnici najveću odgovornost dodjeljuju Ministarstvima (najviše=53,6%), potom ulozi medija dok se na tek trećem mjestu nalaze škole a potom slijede udruge, i vlada (45%) te ih u stopu slijede lokalne i regionalne samouprave i visoko školstvo. Autori istraživanja ističu neobično nisko rangiranje uloge odgovornosti (na sedmom mjestu) koje su dodijelili obrazovnom sektoru jer «ako institucije obrazovanja nisu najpozvanije da implementiraju odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, ostaje pitanje tko jest» (Rončević, Rafajac, 2012:109). Isto tako, nisko je rangirana vlastita odgovornost «što je relativno porazan podatak, s obzirom da su nastavnici elita znanja i upravo su oni odgovorni za generiranje i diseminiranje (novih) znanja i vještina» (Rončević, Rafajac, 2012: 109). Ipak, «Iako se edukaciju vidi kao značajni čimbenik održivog razvoja, upozorava se da održivi razvoj ne može ovisiti samo o edukaciji nego i o utjecaju ostalih socijalnih parametara (vlada, odnosi među spolovima, ekonomska organizacija i građanska participacija itd.)» (Babić, Irović, Sentjabov, 2008: 123). S druge strane, studenti Sveučilišta u Rijeci smatraju da su najviše odgovorna Ministarstva (33%), vlada (29,6%), mediji (26%) te škole (25,8%). Autori Rončević i Rafajac (2012: 112) ističu kako je osobna odgovornost na zabrinjavajućem sedmom mjestu.

4. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U OSNOVNOJ ŠKOLI

Glavni problemi s kojima se susrećemo ne mogu se riješiti na istoj razini razmišljanja na kojoj smo bili kad smo ih stvarali.

Albert Einstein (1979-1955)

Škola se obično promatra kao organizacija te se analiziraju okolinski i unutarnji čimbenici koji djeluju na njezin kulturalni kontekst. Kultura je prije svega multidimenzionalan pojam, te multidisciplinarni predmet istraživanja mnogobrojnih znanosti. Primarno – njome se bavi antropologija koja je u kratkim crtama definirana kao znanost o čovjeku. U kontekstu pedagoškog promišljanja može se reći da je kultura vrijednost koja promiče odgoj i obrazovanje (za održivi razvoj).

Pod sintagmom *kulturalni kontekst škole* podrazumijeva se školska klima/ozračje te pristupi istraživanju školske okoline. Za opisivanje kulturalnog konteksta škole koriste se termini: milje, etos, duh, ideologija škole – svi oni zapravo opisuju kulturu. Unutar školske pedagogije vrijedni su nalazi pedagoške antropologije ili antropologije obrazovanja. Srž čovjeka, način njegovog djelovanja u socijalnoj okolini predmet je interesa čovječanstva od vremena antike. Ako je čovjek primoran djelovati u skladu sa svojom socijalnom okolinom, te asimilirati u sebe njezine vrijednosti, stavove i kulturne običaje (implicitne i eksplicitne) moglo bi se reći da je kultura ruho koji čovjek oblači na sebe po danu svog rođenja (Bruner, 2000). Prije svega, važno je znati da kultura odnosno kulturalni kontekst institucije ali i same obitelji podrazumijeva konstrukte kao što su vjerovanja, znanja i vrijednosti. Potrebno je uzimati u obzir utjecaje koji djeluju na razvoj kulture škole (lokalna zajednica, regionalna zajednica, državna tijela i sl.) te razmatrati utjecaj samog školskog ozračja/klime na kulturu škole pri čemu se daje naglasak na isticanju (su)odnosa među sudionicima, metodama i sadržajima rada unutar obrazovnog trokuta. Škola je isto tako složeni sociokulturni sustav koji ima određene društvene funkcije: socijalizaciju, socijalnu kontrolu, selekciju i alokaciju te razvoj vještina, sposobnosti i znanja za stjecanje profesija/zanimanja, promicanje kvalitete različitosti te uspješno zajedničko djelovanje. Može se reći da je škola „društvo u malom“. Odnosno, odnosi kakve imamo u društvu mogu se pronaći u mikro klimi pojedinog razreda a potom i cjelokupne škole. Navedeno potvrđuju Klapan, Vrcelj, Kušić (2008:290) ističući «Skriveni kurikulum i školska kultura (sloboda izražavanja, sudjelovanje u odlučivanju, suradnja i zajednička odgovornost, osjetljivost za tuđe probleme) važan su element OOOOR. Škole koje imaju stroga pravila o nenasilnom rješavanju konflikata i očuvanju školskog

okoliša utječu na stavove učenika o socijalnoj i ekološkoj dimenziji održivog razvoja. Kako bi se formalni i skriveni kurikulum nadopunjavali potrebno je pažljivo planiranje školske politike i raspodjela odgovornosti između ravnatelja, stručnih suradnika, nastavnika, učenika i roditelja».

Uzimajući u obzir sociokulturnu dimenziju održivog razvoja i ulogu škole kao socijalne institucije s edukativnom ulogom a koja održava socijalni i kulturni poredak (Babić, Irović, Sentjabov, 2008) može se zaključiti da upravo škola uz nevladine organizacije ima veliku ulogu u možebitnoj implementaciji odgoja i obrazovanja u društvenu zajednicu. Naime, u dokumentu UNESCO-ve dekade obrazovanja za održivi razvoj unutar posebnog poglavlja (Education for Sustainable Development – ESD) ističe se socijalna uloga javnih institucija koje nose odgovornost za promjene u društvu. «S gledišta socijalno-kulturnih obzora radi se o: (a) pravima čovjeka na informiranost i stjecanje znanja o održivom razvoju, (b) potrebama čovjeka za mirom i sigurnošću, (c) razumijevanju i aktivnom uvažavanju kulturne različitosti, (d) brizi za zdravlje i sretan život, te (e) odgovornosti za strukture vladanja. Jednom riječju, radi se o socijalnim ulogama javnih institucija koje su odgovorne za sve promjene u razvoju i nevladinih udruga koje javno izražavaju svoja mišljenja» (Previšić, 2008:59). UNECE – Gospodarsko vijeće UN-a za Europu donijelo je okvirnu Strategiju obrazovanja za održivi razvoj (2005, u Vilniusu) kako bi se olakšala implementacija ova četiri potporna obrazovanja u zemljama Europske unije te evaluacija rezultata: na početku Desetljeća obrazovanja za održivi razvoj (2006), u sredini (2010) te na kraju (2015). Kao poticaj i pomoć zemljama Jugoistočne Europe izrađen je upitnik s šest osnovnih indikatora za obrazovanje o održivom razvoju: prvi indikator odnosi se na ispitivanje nacionalne strategije obrazovanja za održivi razvoj (postojanje koordinacijskog tijela na državnoj razini, nacionalnog plana implementacije naputaka UNECE-a (Gospodarskog vijeća za Europu) i UNESCO-a te jesu li osigurana sredstva iz državnog proračuna za njegovu implementaciju), drugi indikator ispituje promicanje održivog razvoja u svim oblicima obrazovanja te utvrđuje mjeru zastupljenosti pojedinih tema održivog razvoja u nastavnim programima (mir, etika i filozofija, građanstvo, demokracija i upravljanje, ljudska prava, eliminacija siromaštva, kulturna raznolikost, biološka i krajobrazna raznolikost, zaštita okoliša, ekološki principi, upravljanje prirodnim resursima, klimatske promjene, osobno i porodično zdravlje, korporacijska društvena odgovornost, obrasci proizvodnje i potrošnje, gospodarstvo, ruralni/urbani razvoj) te na kojim ISCED razinama. Ishodi učenja su razvrstani na četiri područja kompetencija odnosno četiri stupa obrazovanja prema Delorsu (1998). Treći

indikator odnosi se na kompetencije učitelja za provedbu koncepta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, četvrti indikator ispituje dostupnost alata za provođenje, peti indikator pak ispituje i utvrđuje poticaje za istraživanje u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, dok šesti indikator upućuje na međunarodnu suradnju (Garašić, 2008: 109-112). Nadalje, govoreći o primjerenim sadržajima unutar edukacije u svrhu provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, UN-ov dokument *Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj 2005-2014* (UN Decade of Education for Sustainable Development 2005-2014) donosi edukacijske ciljeve unutar sadržaja koji leže na tri stupa održivog razvoja: društvo, okoliš i ekonomija a koji oblikuju sadržaj učenja o održivosti (Babić, Irović, Sentjabov, 2008: 122).

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u Republici Hrvatskoj i dalje ima položaj međupredmetnog područja tzv. integrativnih odgojno-obrazovnih sadržaja uz zdravstveni odgoj i obrazovanje, prometnu kulturu te odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Imajući na umu da se radi o integriranom području u svakodnevnom redovnom nastavnom planu i programu potrebno je razmotriti sadržaje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. «Sadržaji OOR-a mnogobrojni su i uključuju razne teme poput: upravljanje prirodnim resursima, zaštita okoliša, zdravlje, eliminacija siromaštva, građanstvo, demokracija, ljudska prava, društvena odgovornost, ekonomija, razvoj ruralnih i gradskih područja. Sadržaji OOR mogu se integrirati u sadržaje mnogih nastavnih predmeta. Neki su nastavni predmeti pogodniji za te sadržaje (priroda i društvo, biologija, fizika, zemljopis, etika..), ali svi nastavni predmeti imaju važnu ulogu u OOR» (Klapan, Vrcelj, Kušić, 2008: 290-291). Upravo je integralna održivost bitna za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u osnovnoj školi jer je područje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj kao što je već prethodno naglašeno nerijetko međupredmetna tema kojom se razvijaju opće kompetencije kako ističu Uzelac, Lepičnik-Vodopivec, Anđić (2014). Hägglund i Pramling Samuelsson (2009, prema Rabusicova, Engdahl, 2012: 7-8) s druge strane pak ističu «Održiv razvoj možemo uključiti u planove pedagoških aktivnosti ukoliko ga oblikujemo kao viziju ili perspektivu a ne kao točno određen sadržaj». Pojam integralne održivosti podrazumijeva socijalno-kulturni, zdravstveni i estetski aspekt (Uzelac, Vodopivec-Lepičnik, Anđić, 2014:17). O integralnoj održivosti govori i Lay (2005) ističući prijedlog sadržaja za učenje o integralnoj održivosti i održivom razvoju dok se Cifrić (2006) zalaže za povezivanje bioetike u sadržaje učenja i poučavanja. Dokument *Promotion of a global partnership for the UN Decade of Education for sustainable Development, 2005-2014. (Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj, 2005-2014)* također

govori o integralnoj održivosti u smislu već spomenute nadopune sadašnjem odgoju i obrazovanju.

Uzimajući u obzir trenutno stanje hrvatske obrazovne scene može se primijetiti da je položaj održivog razvoja sličan položaju građanskog odgoja i obrazovanja. Naime, oba područja su neobavezna za provedbu (unatoč tome što su nerijetko uključena u Kurikulum škole), do sada nisu provedeni evaluacijski instrumenti kojim bi se mogla utvrditi razine njegove implementiranosti u svakodnevni rad u školi, te postoji nedovoljna edukacija nastavnog osoblja. «U kurikulumu naše današnje škole, najveća se gužva i borba za "uske" stručne interese vodi oko tradicionalnih nastavnih predmeta i količine njihovih sadržaja, koje svatko maksimalno želi ugurati u već odavno pretrpani nastavni program. Malo tko mari za nove multidisciplinarnе teme i probleme, a još manje za moderno strukturiranje kurikuluma po načinu kako treba raditi na moderan i učeniku primjeren način» (Previšić, 2008: 58). Održivi razvoj koji bi bio kros- kurikularno povezan s ostalim predmetima ne znači stvaranje dodatne obaveze učiteljima već priliku za eventualno moguće stvaranje održivog načina učenja, poučavanja i življenja – kako na osobnoj razini tako i na razini cijele škole imajući pri tome na umu da «...razvoj osjetljivosti za održivi razvoj nije samim time automatski zajamčen» (Uzelac, Vodopivec- Lepičnik, Anđić, 2014: 20). Previšić (2008: 59-60) ističe «Obrazovanje za održivi razvoj ne treba postati još jedan uobičajeni nastavni predmet kojega će učenici vrlo brzo zamrziti, a nastavnici se prema njemu odnositi rutinski i birokratski. Daleko je primjerenije prema ovoj problematici prilaziti kao pedagoškom načelu integrativnog postupanja u svim situacijama školskog učenja, kao svojevrsni holistički pristup koji vodi komplementarnosti nastavnih sadržaja i predmeta unutar školskog kurikuluma (...) tek tada će teme iz područja ekologije i čovjekova održiva razvoja dobiti dimenziju kros- kurikulumskih sadržaja koji im osiguravaju bolji pedagoški tretman u procesu odgoja i obrazovanja». Klapan, Vrcelj i Kušić (2008) apeliraju na nužnost redizajniranja odgojno- obrazovnih programa prema održivosti, te ističu četiri strategije koje zagovara UNESCO (2002)²¹: poboljšanje temeljnog obrazovanja, redizajniranje postojećeg sustava odgoja i obrazovanja, povećanje javne svijesti i razumijevanja o održivosti te izobrazba i razvoj vještina. Agencija za odgoj i obrazovanje organizira povremene edukacije, no *je li to dovoljno?* Garašić (2008: 114) donekle daje odgovor na ovo pitanje «U programima trajnog stručnog usavršavanja nastavnika u organizaciji Zavoda za školstvo (danas Agencije odgoj i

²¹ UNESCO (2002) Teaching and Learning for a Sustainable Future – A Multimedia Teacher Education Programme. Dostupno na: <http://www.unesco.org/education/tlsf/> Pristupljeno: 12.04.2017.

obrazovanje) u proteklom su desetogodišnjem razdoblju višekratno, iako nedovoljno sustavno obuhvaćene teme, metode i pristupi provedbi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (Projekt unapređenja odgoja i obrazovanja za okoliš i održivi razvoj, 1996-2004)». Spomenuti projekt učinio je određene pomake u hrvatskom obrazovnom sustavu no «ne može se zaključiti da OOR temeljem toga živi u hrvatskom obrazovnom sustavu. Naime, ne postoji jasna obveza njegove provedbe, ne postoje jasne smjernice, nema praćenja i vrednovanja kvalitete, kao ni sustavne potpore u smislu obrazovnih materijala i alata te sustavnog i kontinuiranog stručnog usavršavanja, dostupnog prosvjetnim djelatnicima svih profila i svih raznih sustava» (Garašić, 2008: 115).

Državna obrazovna politika podupire razne programe koji ulaze u program odgoja i obrazovanja za održivi razvoj: Program GLOBE (Cjelovito učenje i opažanje za dobrobit okoliša), Međunarodni program Eko-škola, program SEMEP za Jugoistočno Sredozemlje (UNESCO) i mnoge druge (Garašić, 2008:115). Premda nemaju kvalitetnu i sustavnu edukaciju iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, pojedinci intenzivno rade na implementaciji ovih sadržaja u svoj rad jer im ovi programi pružaju određenu metodologiju koju mogu slijediti. U Republici Hrvatskoj najrašireniji program je Međunarodni program Eko-škola. «Eko-škole su program odgoja i obrazovanja za okoliš namijenjen odgojno-obrazovnim institucijama. Program je osmišljen na principu stjecanja certifikata i na strogo propisanoj metodologiji. Eko-škole su intelektualno vlasništvo Zaklade za odgoj i obrazovanje za okoliš (FEE) koju je 1981. godine utemeljilo Vijeće Europe. U Hrvatskoj se program provodi od 1997. godine pa niz škola diljem Hrvatske ima status eko-škole i zelenu zastavu. Cilj programa je ugradnja odgoja i obrazovanja za okoliš u sve segment odgojno-obrazovnog sustava i život učenika i djelatnika škole. Važan dio programa je suradnja s lokalnom zajednicom» (Lukša, 2008: 212). Da se zaista nešto mijenja dokazuje i trogodišnji projekt Agencije za odgoj i obrazovanje s hrvatskim uredom austrijske udruge za međunarodnu suradnju Kultur-kontakt. Projekt je primarno imao za cilj osposobiti tzv. multiplikatore za obrazovanje za održivi razvoj u svrhu proširivanja ponude stručnog usavršavanja učitelja i stručnih suradnika u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.²²

²² Agencija za odgoj i obrazovanje (AZZO) (2011). Obrazovanje za održivi razvoj. Priručnik za osnovne i srednje škole. Dostupno na: http://www.azoo.hr/images/izdanja/OOR_2011_web.pdf pristupljeno: 15.03.2017.

5. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE UČITELJA U PRIZMI ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Od nekuda valja početi – a institucionalni okvir bio bi sasvim dobar početak.

Prema Pastuoviću (2008) cjeloživotno obrazovanje je «načelo vremenskog produživanja organiziranog učenja od djetinjstva i mladosti na čitav život». Treba se naglasiti da je potrebno cjeloživotno učenje istražiti te prilagoditi platformi obrazovanja odraslih jer kako ističe Šoljan (2007: 414) «Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj nije jednokratno učenje i konačan rezultat uspjeha, nego trajna potreba za učenjem o održivom razvoju, odnosno potreba za razvijanjem angažiranosti djece i odraslih u učenju (...) Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj povezan je sa stalnim promjenama, njihova je veza osnova održivog razvoja, pa prema tome znanja o održivom razvoju koja se stječu nisu definitivna nego su stalno podložna promjenama (...) Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj pokazuje tendenciju obuhvaćanja svih ljudi u svim životnim dobima, u čemu je čovjek glavni pokretač i korisnik svoga napretka te da je njegova moć uvjetovana stalnim učenjem, odnosno razvojem osobnih sposobnosti učenja o održivom razvoju u užem smislu i razvojem sposobnosti u širem smislu.»

S obzirom da je namjera istraživanja potaknuti oživotvorenje formalnog oblika edukacije namijenjen učiteljima – osobama odrasle dobi potrebno je imati na umu da je navedeno podležno višefaznom procesu te se u literaturi objašnjava kroz andragoški ciklus koji prema Pastuoviću (1978) sadrži faze obrazovnog rada: ispitivanje obrazovnih i odgojnih potreba i motiva, planiranje odgojno-obrazovnog rada, programiranje obrazovnih sadržaja, neposredno pripremanje i organiziranje odgojno-obrazovnih procesa, izvođenje procesa obrazovanja i odgajanja te vrednovanje vanjskih i unutrašnjih učinaka obrazovno-odgojnog procesa. Navedene postupke izvode zajednički oni koji imaju potrebe za obrazovanjem i oni koji stvaraju uvjete za njihovo zadovoljavanje. Na taj način obrazovanje prestaje biti otuđeno od radnih ljudi i građana te se "podruštvljuje" jer u konačnici društvo ima najveću moć u njihovom kreiranju i provođenju a ne samo andragozi ni pedagozi. Obrazovanje/edukacija odraslih može se realizirati formalnim stupnjevitim školovanjem, te neformalnim oblicima osposobljavanja i daljnjeg usavršavanja. «Pri tome se i formalno i neformalno obrazovanje zaposlenih može ostvariti uz rad ili iz rada. Obrazovanje uz rad simultano je s radnom aktivnošću, dok je obrazovanje iz rada sukcesivno izmjenjivanje radne i obrazovne aktivnosti, pri čemu polaznik zadržava sva prava iz radnog odnosa (...) koncepcija obrazovanja odraslih obuhvaća, dakle, sva važna područja čovjekove aktivnosti, te sve putove obrazovanja- od

institucionaliziranog školovanja do neintencionalne samoedukacije. Time se formira koncept sveobuhvatnoga, integralnog obrazovanja, umjesto parcijalnoga, koji je dugo sankcionirao razdvojenost formalnog od neformalnog i stručnog do općeg ili tzv. kulturnog obrazovanja» (Andrilović, Matijević, Pastuović, Pongrac, Špan , 1985: 8-9).

Može se reći da je edukacija učitelja u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u nacionalnim okvirima kvaka 22 jer ne postoji sustavan oblik iste a od učitelja se očekuje primijenjivanje sadržaja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevnom radu. Lay (2005:34) ističe «promišljati procese i sustave odgajanja i učenja za integralnu održivost i održivi razvoj u Hrvatskoj je danas još uvijek inovativni i osamljenički intelektualni posao». Nažalost, iako je tvrdnja profesora Laya nastala prije više od deset godina može se reći da je još uvijek valjana. U malom broju istraživanja koja se bave ovom problematikom na području Republike Hrvatske, rezultati pokazuju da je potreban stručan kadar koji će se brinuti o ovom aspektu a sukladno tome i kontinuirana formalna edukacija na Sveučilištu jer studenti nerijetko pokazuju određeni stupanj nerazumijevanja ovog koncepta (Rončević, Ledić, Ćulum, 2008; Borić, Jindra, Škugor, 2008; Rončević, Rafajac, 2012). Upravo bi programi cjeloživotnog obrazovanja mogli otvoriti put sustavnom obliku formalne edukacije koja bi bila namijenjena učiteljima a koji se tiču područja održivog razvoja. Edukacija učitelja može poslužiti kao alat za lakšu implementaciju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u škole no ipak treba imati na umu da to ne osigurava i potpunu sigurnost u navedenu tezu jer nažalost «danas ima mnogo više obrazovanih ljudi nego što ih je bilo dosad, čini se da obrazovanje samo po sebi ne jamči bolji svijet (...) krize nisu djelo neobrazovanih ljudi. Većina ljudi koji su ih prouzročili jesu oni s fakultetskom naobrazbom, pa čak i doktoratima» (Orr, 1994, prema Rakić, Vukušić, 2010:787). Ipak, s obzirom na to da je održivi razvoj u potpunosti pozitivan koncept educiranje ljudi u svrhu razvoja održivog okvira mišljenja postaje šansa za promjene.

Analizom literature i pregledom prakse unutar nacionalnih okvira može se uočiti da «samo dva naša sveučilišta imaju integralnu strategiju razvoja sveučilišta (Sveučilište u Rijeci i Sveučilište u Zadru), u kojoj definiraju i svoju misiju, pa o misijama drugih sveučilišta u Hrvatskoj i njihovom planiranom smjeru razvoja teško da se išta može reći» (Ćulum, 2010:126). Potrebno je naglasiti da Sveučilište u Rijeci ima dva potencijalno važna partnera u promociji i implementaciji sadržaja održivog razvoja – Zakladu Sveučilišta u Rijeci koja je organizirala „Školu održivog razvoja“ svake jeseni, te Udrugu za razvoj visokog školstva „Universitas“ koja je tijekom 2010. godine provela projekt „Osnaživanje zajednice za održivi

razvoj“ (prema Rončević, Rafajac 2012). Črnjar (2015:155²³) posebno naglašava ulogu visokog obrazovanja pri implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u društvo te ističe «Obrazovanje za održivi razvoj formalni je odgovor globalnim promjenama, a trebao bi omogućiti svim zainteresiranim stranama da bolje razumiju zahtjeve koje pred njih stavlja održivi razvoj na globalnoj i lokalnoj razini. Pred obrazovanje u 21. stoljeću stavljen je novi izazov: uključiti se i pridonijeti stvaranju održivoga društva. Posebnu ulogu u tom procesu imaju sveučilišta kao dio visokog obrazovanja». Novi programi sveučilišnog preddiplomskog i diplomskog studija Učiteljskog fakulteta u Rijeci osiguravaju osposobljavanje učitelja i odgajatelja za cjeloživotno učenje, rad u europskom kontekstu, novu profesionalnu ulogu koja omogućava pripadnost akademskom, suvremeno-znanstvenom sveučilišnom miljeu. Uzelac, Lepičnik-Vodopivec i Anđić (2014:22) ističu «Tijekom posljednjih dvadesetak godina sustavi obrazovanja odgojitelja i učitelja u Republici Hrvatskoj i Sloveniji suočavaju se s izazovima održivosti kao posljedicom sve veće globalizacije takva obrazovanja. Osigurati obrazovanje odgojitelja i učitelja za održivi razvoj znači odgovoriti na potrebe odgoja i obrazovanja djece/učenika za održivi razvoj». Sadržaji obrazovanja odgajatelja/učitelja za održivi razvoj (prema Gayford, 2001) trebali bi obuhvaćati: upoznavanje međuzavisnosti društva, ekonomije i prirodnog svijeta, lokalne aktivnosti i njihove moguće globalne posljedice po održivi razvoj, upoznavanje građanskih prava i odgovornosti, sudioništvo i kooperaciju na problemima održivog razvoja, uočavanje važnosti potrebe za očuvanje budućnosti te važnosti kulturne, društvene, ekonomske i biološke različitosti, podržavanje jednakosti i pravde u održivom razvoju, uočavanje utjecaja osobne akcije/djelovanja na održivi razvoj i sl.

Kako bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u osnovnoj školi uopće bio moguć ponajprije je potrebno ostvariti visoku razinu kvalitetnih ljudskih potencijala ponajprije misleći na ravnatelja („kormilara broda“), stručne suradnike i učitelje koji su uz učenike sukreatori odgojno obrazovnog procesa. «Odgojno-obrazovne institucije i nastavnici značajno mogu doprinijeti OOR postavljanjem ciljeva i zadataka te odabirom sadržaja i iskustva učenja za učenike. Razvoj kompetencija i kompetentnosti nastavnika za OOR složen je zadatak i ima svoju teorijsku i praktičnu vrijednost» (Uzelac, Pejčić, 2007, prema Klapan, Vrcelj, Kušić, 2008: 290). Analizirajući pozitivne primjere iz prakse može se primijetiti da su potrebne određene kompetencije učitelja za provođenje sadržaja iz područja održivog razvoja.

²³ Črnjar, K. (2015). Doprinos visokoga obrazovanja razvoju i implementaciji obrazovanja za održivi razvoj. Zbornik radova *Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama*. Dostupno na: https://zavod.pgz.hr/pdf/6_doc.dr.sc.Kristina_CRNJAR.pdf, pristupljeno 03.05.2017.

Učitelj više nije *capo di capo* – sveznajuće vrelo znanja već danas ima ulogu učenike naučiti održivom ponašanju kroz vlastiti model djelovanja te im suptilno otkrivati puteve kako to znanje praktično iskoristiti u svakodnevnom životu. Da bi to uspio treba razvijati čitav niz kompetencija koje mu olakšavaju djelovanje te posjedovati odgovornost prema sebi, drugima i svijetu oko sebe što je ujedno sine qua non odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Postavlja se pitanje koje kompetencije učitelj treba posjedovati da bi uspješno provodio odgoj i obrazovanje za održivi razvoj? «Pitanje razvoja kompetencija učitelja, sastavni je dio promišljanja o suvremenom učitelju i odgojno-obrazovnom djelatniku koji može odgovoriti na izazove 21. stoljeća, nositelju implementacije koncepta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, i zaključno, učitelju kao ključnom akteru promjene i budućnosti koja bi trebala biti „održivija“. Stoga u području implementacije koncepta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovne sustave, učitelj predstavlja *condicio sine qua non* ostvarenja koncepta održivog razvoja i koncepta cjeloživotnog učenja» (Anđić, 2015:369). Ista autorica govoreći o razvoju kompetencija učitelja u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj iznosi modele i specifične kompetencije – tako se 90-ih ističe Huckleov model (1994) koji «počiva na razvoju kompetencija glave, srca, ruku i duha, i opisuje pristup u razvoju održive ličnosti koja je ključni cilj i kompetencije koju mora posjedovati održivi građanin u održivoj zajednici. Sterlingov model (2001) uključuje kompetencije i njihovu kognitivnu, emocionalnu i voljnu domenu učenja s isticanjem njihovih vrijednosnih orijentacija. Mogensen i Schnak (2010) ističu bitnim razvoj općih kompetencija, a akcijske kompetencije postavljaju kao izazov i mogućnost implementacije u praksi razvoja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svim sustavima odgoja i obrazovanja, a posebno u školi. Za Raucha i Steinera (2013) kompetencije u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj su kompetencije za učitelje za koje se prepostavlja da ih koriste u tri različite društvene dimenzije: u nastavi, u kreiranju vlastitog rada u odgojno-obrazovnoj ustanovi, i u doticajima s društvom, u bližoj i široj okolini institucije» (Anđić, 2015: 370-371). Babić, Irović i Sentjabov (2008) ističu kako se od edukatora očekuje ponajprije razvoj pozitivnih vrijednosti učenika o sebi, svijetu i mjestu u svijetu. Iste autorice ističu kako je unutar održivog razvoja nužna edukacija za jačanje vrijednosti koja prije svega podrazumijeva kritičnost, svjesnost o potrebi konzistentnosti privatne i javne sfere života te odupiranje ideologizaciji i indoktrinaciji.

6. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

6.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja obuhvaća ispitivanje stavova učitelja o položaju i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole. S obzirom da se termin održivi razvoj neprestano spominje, želi se ispitati stupanj poznavanja koncepta održivog razvoja kod učitelja razredne i predmetne nastave.

Imajući u vidu osjetljivost područja koji govori o vrijednostima rad analizira socijalno-kulturnu dimenziju održivog razvoja unutar škole kao socijalno-kulturnog konstrukta te vrijednosne orijentacije učiteljske profesije. Učitelji pripadaju takozvanim pomažućim profesijama te u svom radu nužno moraju poznavati, primijenjivati i poštovati određene vrijednosne okvire koji karakteriziraju kulturu pojedine obrazovne ustanove. Socijalno-kulturna dimenzija održivog razvoja kao nematerijalna vrijednost podrazumijeva prije svega ljudska prava, mir i sigurnost ljudi, zdravlje ljudi, ravnopravnost spolova, kulturnu raznolikost, odnose među ljudima i međukulturalno razumijevanje. Navedene vrijednosti školske ustanove prihvaćaju, no postavlja se pitanje: jesu li te vrijednosti prihvaćene deklarativno ili su implementirane u praksi? U istraživačkom radu izdvojene vrijednosti (znanje, solidarnost, identitet, odgovornost) koje su istaknute u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) predstavljaju mrežu oko koje se razmatra vrijednosni okvir ispitanika unutar njihovog profesionalnog djelovanja. Pitanje odgovornosti iznimno je važno te se usko veže uz koncept održivog razvoja jer je on njegova ključna vrijednost s aspekta održivosti (Babić, Irović, Sentjabov:120). Istraživački problem se tako odnosi i na ispitivanje stavova učitelja o pitanju odgovornosti za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Nadalje, slijedeći problem istraživanja odnosi se na odgojno-obrazovne teme. Kojim temama dati prednost te mogu li se sadržaji održivog razvoja implementirati u postojeće odgojno-obrazovne sadržaje? Ključni problem istraživanja odnosi se na činjenicu da ne postoji sustavan formalni oblik edukacije namijenjen učiteljima osnovnih škola koji se tiče odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te se pretpostavlja da je navedeno ujedno glavni razlog neprovođenja sadržaja iz područja održivog razvoja u svakodnevnom radu. Cjeloživotno obrazovanje kao jedna od vrijednosti održivog razvoja predstavlja put za implementaciju ostvarenja koncepta održivog razvoja te je nužno razmotriti afinitet učitelja prema njemu uzimajući u obzir pripadnost pojedinoj regiji. U tu svrhu analizirat će se uzorci nekoliko

gradova dviju županija (Primorsko-goranska i Osječko-baranjska županija) kao uzorak dva pola različitog stupnja razvijenosti (Lay, Šimleša, 2012). Uočava se potreba za kontinuiranim i sveobuhvatnim istraživanjem istraživačkog problema a rezultati istraživanja mogu biti poticaj za implementiranje sadržaja iz područja održivog razvoja na studijskim programima te programima cjeloživotnog učenja s ciljem proširivanja spektra znanja kod pojedinaca pedagoškog profila ali i praktične primjene održivog ponašanja kao pojedinca u zajednici.

6.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati stavove učitelja o poznavanju koncepta održivog razvoja te njihove stavove spram položaja i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole. Pritom se posebno ispituje vrijednosna orijentacija učitelja unutar socijalno-kulturne dimenzije održivog razvoja, pitanje odgovornosti kao temeljne vrijednosti održivog razvoja i obrazovnih potreba s obzirom na područje i mjesto rada (predmetna nastava/razredna nastava; Primorsko-goranska županija/Osječko-baranjska županija).

6.3. Specifični ciljevi istraživanja

1. Koji je stupanj razumijevanja koncepta održivog razvoja kod učitelja razredne i predmetne nastave?
2. Tko je odgovoran za implementaciju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?
3. Kojim vrijednostima učitelji daju prioritet?
4. Kojim temama unutar područja održivog razvoja učitelji daju prioritet?
5. Jesu li učitelji zainteresirani za formalnu edukaciju iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te na kojoj razini studija (preddiplomski studij, diplomski studij, poslijediplomski specijalistički studij, doktorski studij)?
6. Postoji li razlika u odgovorima između učitelja Primorsko-goranske i Osječko-baranjske županije?

6.4. Hipoteze

Na temelju teorijskih spoznaja, analize relevantne literature i empirijskih istraživanja postavljene su hipoteze istraživanja:

1. Očekuje se da će postojati statistički značajna razlika u stupnju razumijevanja koncepta održivog razvoja i mogućnosti implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovnoj školi s obzirom na varijable dob, spol, godine radnog staža području rada (predmetna nastava/razredna nastava) te pripadnosti pojedinoj županiji.
2. Učitelji smatraju kako je nacionalna zakonska regulativa najodgovornija za implementaciju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.
3. Učitelji prednost daju znanju i odgovornosti kao temeljnim vrijednostima u odnosu na druge vrijednosti socijalno-kulturne dimenzije održivog razvoja.
4. Sadržaji iz područja odgoja i obrazovanja djelomično su implementirani u nastavnom procesu kroz izvanučioničku i projektnu nastavu te kroz pojedine teme koje su integrirane u pojedina predmetna područja.
5. Očekuje se da su učitelji zainteresirani za sustavnu formalnu edukaciju na Sveučilištu na poslijediplomskoj razini.
6. Postoji statistički značajna razlika u odgovorima između učitelja na području Primorsko-goranske i Osječko-baranjske županije u pitanjima koja se odnose na obrazovne potrebe.

6.5. Populacija i uzorak istraživanja

Uzorak čine učitelji razredne i predmetne nastave u osnovnim školama na području Primorsko-goranske (četiri škole na području grada Rijeke) i Osječko-baranjske županije (tri škole). Od ukupno 7 osnovnih škola koje su bile uključene u istraživanje dvije škole pripadaju obitelji eko škola. Usporedit će se uzorci nekoliko gradova dviju županija: Primorsko-goranske i Osječko – baranjske kao uzorak dva pola različitog stupnja razvijenosti (Lay, Šimleša, 2012).

6.6. Varijable

Zavisne varijable:

- Razumijevanje koncepta održivog razvoja.
- Stavovi spram implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovnu školu.
- Vrijednosti kojima učitelji daju prioritet.
- Razina odgovornosti.
- Stupanj važnosti tema za pojedino predmetno područje.
- Zainteresiranost za edukaciju iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj na određenim razinama studija.

Nezavisne varijable:

- Spol
- Dob
- Godine radnog iskustva/staža
- Predmetno područje rada: predmetna / razredna nastava
- Županija zaposlenja

6.7. Postupak prikupljanja podataka

Podaci su se prikupljali od ožujka do sredine lipnja 2017. godine putem anketnog upitnika. Odsjek za pedagogiju – Filozofskog fakulteta u Rijeci poslao je službeni dopis s kratkim opisom istraživanja poštom i na e-mail adrese ravnatelja i pedagoga odabranih osnovnih škola. Pedagozi su preuzeli odgovornost distribucije anketnih upitnika učiteljima – najčešće tijekom učiteljskih sjednica. Distribuciji anketa prethodilo je upoznavanje s problematikom kojom se istraživanje bavi te motiviranje pedagoga za sudjelovanje u istraživanju. Za ispunjavanje anketnog upitnika bilo je potrebno 10-15 minuta vremena, te je upitnik bio anonimn. Podaci su prikupljeni u periodu od 22.03.2017. – 12.06.2017. godine.

Nakon prikupljanja podataka uslijedila je detaljna analiza anketnih upitnika te njihova obrada putem Statističkog programa za društvene znanosti (SPSS, 20.0).

6.8. Instrument istraživanja, obrada i analiza podataka

Anketni upitnik sastoji se od preambule u kojoj su objašnjeni ciljevi i svrha istraživanja kao i okvirno potreban vremenski okvir za njegovo ispunjavanje. Sastoji se od četiri dijela: (I) Opća skupina pitanja, (II) Održivi razvoj- pojmovno određenje, (III) Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u osnovnoj školi, (IV) Obrazovne potrebe.

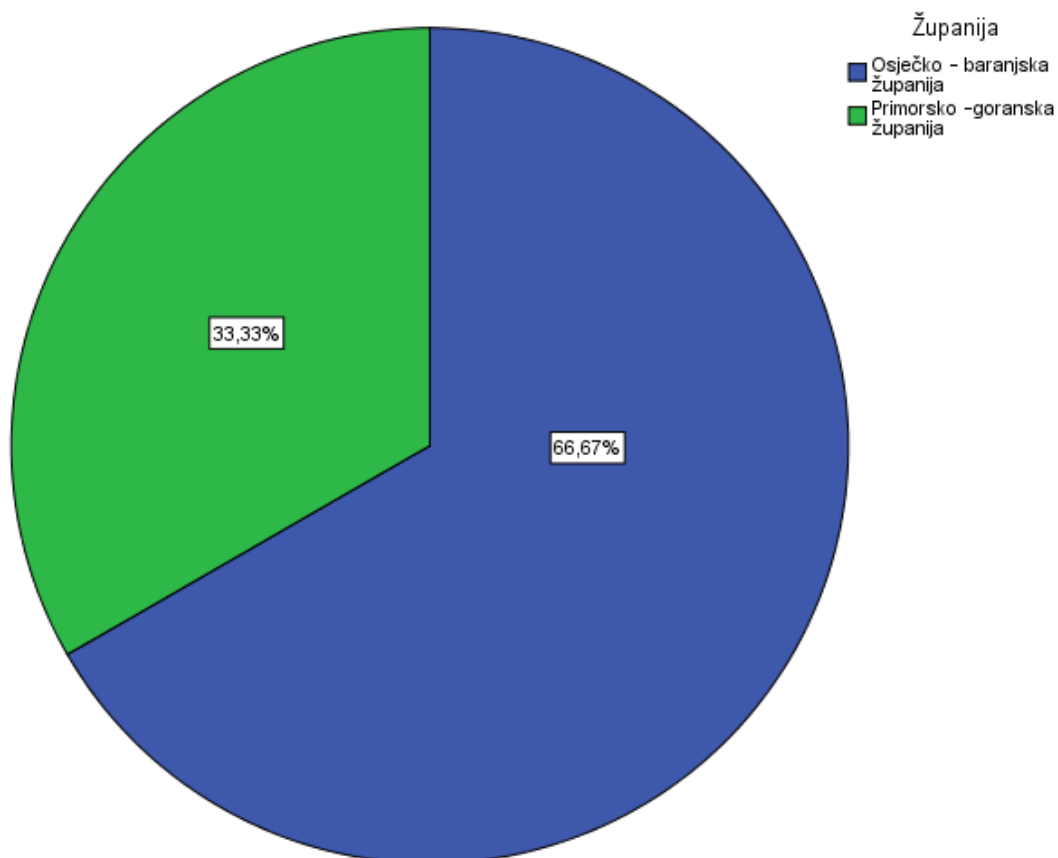
Prvi dio anketnog upitnika sastoji se od skupina nezavisnih varijabli: spol, godina rođenja, godine radnog iskustva/staža te područje rada (razredna nastava/predmetna nastava). Drugi dio anketnog upitnika koji se odnosi na ispitivanje poznavanja koncepta održivog razvoja obuhvaća definiranje održivog razvoja temeljem saznanja koji učitelji imaju do sada te izražavanje stavova spram implementacije odgoja i obrazovanja u osnovne škole. Adaptiran je i primijenjen instrument o razumijevanju koncepta održivog razvoja na uzorku sveučilišnih nastavnika i studenata (Rončević, Rafajac, 2012) koji se izvorno sastoji od 12 tvrdnji (u ovom istraživanju je prilagođen učiteljima te se sastoji od 11 tvrdnji) a ispitanici su iskazali svoje slaganje/ ne slaganje na ljestvici od 1 do 5 (u potpunosti se ne slažem- u potpunosti se slažem). Treći dio anketnog upitnika čini skupina pitanja koja se odnosi na procjenu pojedine vrijednosti koje su bitne za socijalno kulturnu dimenziju unutar škole a poslužili su za ispitivanje stavova učitelja prema vrijednostima. Adaptiran je i primijenjen instrument koje su osmislile autorice Sablić, Blažević (2015) a koji se izvorno sastoji od 66 tvrdnji te je za potrebe ovog rada prilagođen te sveden na 49 čestice. Ispitanici su imali mogućnost iskazati svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (nikada – uvijek) te na taj način procijeniti važnost pojedine vrijednosti unutar svakodnevnog rada. U nastavku trećeg dijela anketnog upitnika a govoreći o odgovornosti kao jednoj od temeljnih vrijednosti ispituje se tko je prema mišljenju ispitanika odgovoran za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Adaptiran je i primijenjen instrument koji ispituje odgovornost za sustavno promicanje i provedbu obrazovanja za održivi razvoj na uzorku sveučilišnih nastavnika i studenata (Rončević, Rafajac, 2012). U izvornom obliku instrument sadrži jedanaest čestica koje su predstavljale aktere u promicanju i provedbi obrazovanja za održivi razvoj, dok se za potrebe istraživanja instrument skratio na sedam čestica koje se smatraju relevantnima za učiteljsku profesiju. Ispitanici su imali mogućnost iskazati svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (najmanje – najviše). Nadalje, pred kraj ovog dijela anketnog upitnika nalazi se instrument

koji ispituje procjenu važnosti određenih tema obrazovanja za održivi razvoj. Preuzet je i adaptiran instrument Rončević, Rafajac (2012) koji ispituje procjenu važnosti određenih tema obrazovanja za održivi razvoj na uzorku sveučilišnih profesora i studenata te u svom izvornom obliku ima ukupno deset čestica (tema) dok se za potrebe istraživanja instrument proširio na četrnaest čestica (tema) koje su relevantne unutar Nastavnog plana i programa za osnovne škole. Ispitanici su imali mogućnost iskazati svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (iznimno nevažne- iznimno važne). Na samom kraju ovog dijela anketnog upitnika nalazi se instrument kojega čine dvanaest tvrdnji kreiran za potrebe ovog istraživanja a ispituje pitanja praktične prirode, odnosno praktične mogućnosti implementacije sadržaja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevni školski život. Ispitanici su rangirali svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (uopće se ne slažem-u potpunosti se slažem). Četvrti dio anketnog upitnika odnosi se na ispitivanje obrazovnih potreba učitelja unutar područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Sastoji se od instrumenta koji ispituje mogućnost pohađanja seminara koji su organizirani od strane Agencije za odgoj i obrazovanje ili pak od strane Udruga i nevladinih organizacija a koji se pri tome odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Ispitanici su imali mogućnost zaokružiti tvrdnje (da/ne). Ispitanici koji su odgovorili potvrdno su imali priliku navesti tko je bio organizator edukacije, dok s druge strane – ispitanici koji su odgovorili potvrdno su mogli iskazati mišljenje o tome treba li takve seminare uopće organizirati. U ovom dijelu ispituje se stupanj zainteresiranosti učitelja za pohađanje seminara. Nadalje, slijedeći instrument ispituje stupanj uključenosti u neki od programa cjeloživotnog obrazovanja. Ukoliko je ispitanik odgovorio potvrdno bio je upućen na navođenje naziva programa. Ukoliko je ispitanik odgovorio negativno postavljeno mu je pitanje otvorenog tipa bi li bio zainteresiran za sudjelovanje u nekom od programa. U zadnjem instrumentu postavljeno je konkretno pitanje učiteljima – treba li koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj ući u sustav visokog školstva te ako je dan pozitivan odgovor ispitana je razina implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u programe Sveučilišta (preddiplomski, diplomski, specijalistički poslijedipomski ili doktorski studij).

7. INTERPRETACIJA I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

7.1. Socio - demografska obilježja sudionika

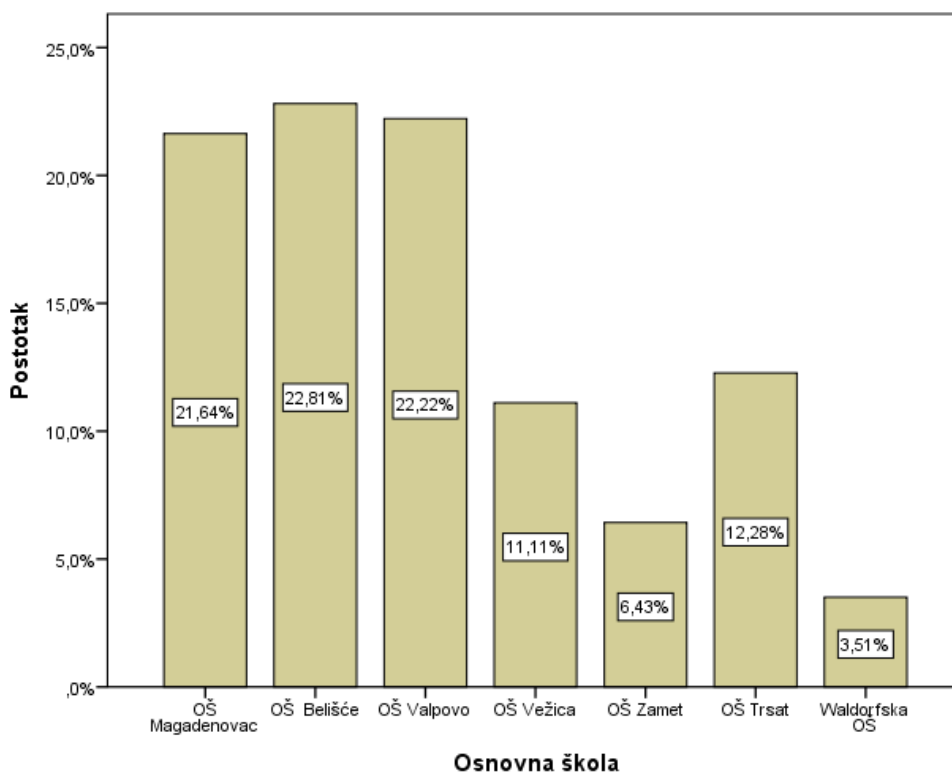
Raspodjela odgovora ispitanika (N=171) s obzirom na geografsko područje obuhvaćeno istraživanjem prikazana je u *Grafikonu 1* koji slijedi u nastavku.

Grafikon 1. Raspodjela ispitanika prema županijama

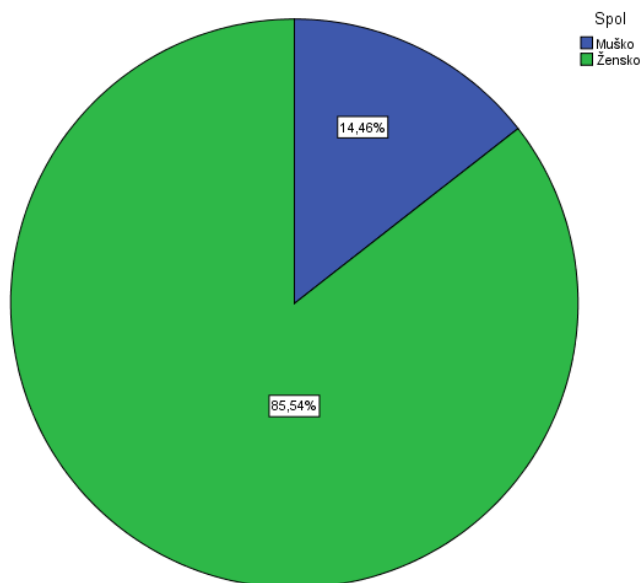
Kod promatranih županija može se uočiti kako je u 66,7% ispitanika obuhvaćeno iz područja *Osječko – baranjske županija*, dok je 33,3% ispitanika iz *Primorsko –goranske županije*.

Raspodjela odgovora ispitanika s obzirom na stupanj uključenosti osnovnih škola koje su obuhvaćene istraživanjem prikazana je u *Grafikonu 2* koji slijedi u nastavku.

Grafikon 2. Raspodjela ispitanika prema pripadnosti uzorka odabranih osnovnih škola

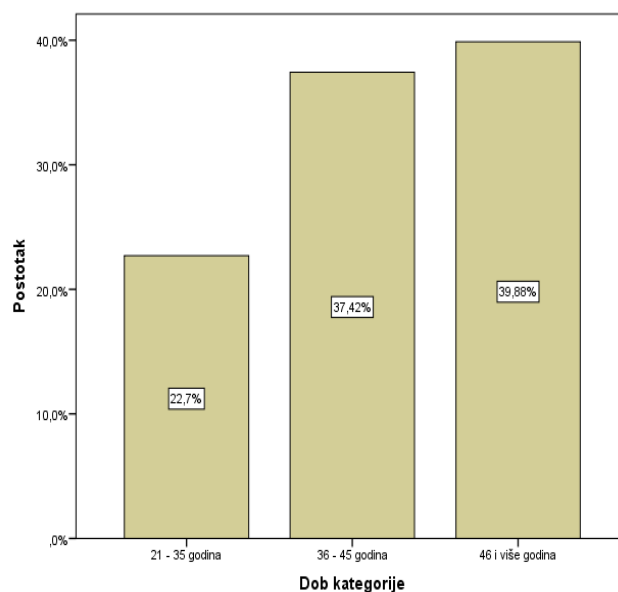
Pogledaju li se podaci za promatrane osnovne škole može se uočiti kako je 21,6% ispitanika iz OŠ Magadenovac, 22,8% ispitanika je iz OŠ Belišće, 22,2% ispitanika je iz OŠ Valpovo, 11,1% ispitanika je iz OŠ Vežica, 6,4% ispitanika je iz OŠ Zamet, 12,3% ispitanika je iz OŠ Trsat, dok je 3,5% ispitanika iz Waldorfske OŠ. Postotak je uvelike ovisio o broju učitelja zaposlenih u pojedinoj školi, uključenosti pedagoga škole te osobnoj motivaciji učitelja. Raspodjela odgovora ispitanika s obzirom na spol prikazana je u *Grafikonu 3* koji slijedi u nastavku.

Grafikon 3. Raspodjela odgovora ispitanika prema varijabli: spol

U *Grafikonu 3* prikazana je spolna struktura ispitanika. Uzorak čini 85,5 % ispitanika ženskog spola, te 14,5% ispitanika muškog spola. Statistička analiza s obzirom na spol nije relevantna za ovo istraživanje no dobiveni podatak je očekivan s obzirom na trenutni trend većeg stupnja odabira učiteljske profesije kod ženskog spola.

Razmatrajući dobne kategorije može se uočiti kako 22,7% ispitanika ima 21 - 35 godina, 37,4% ima 36 - 45 godina, dok 39,9% ima 46 i više godina.

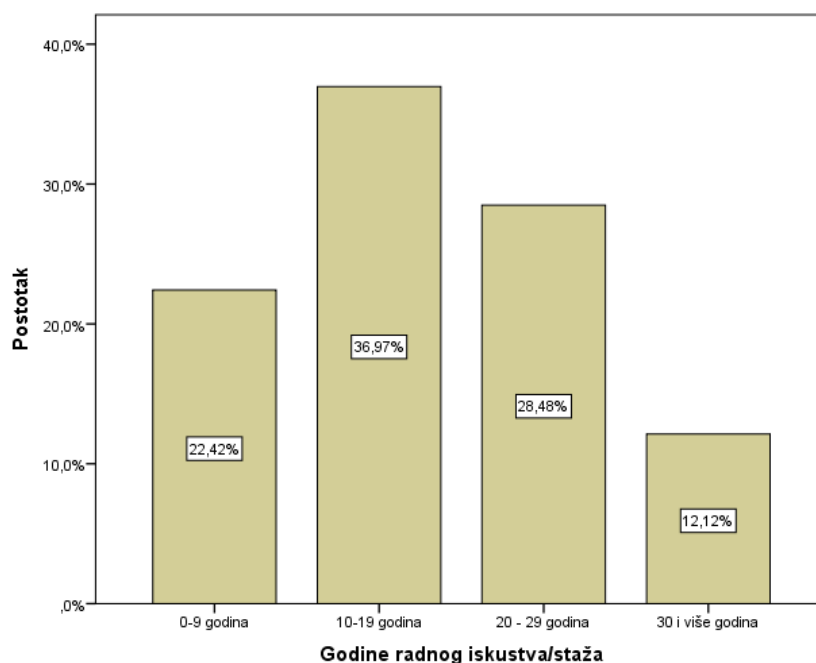
Grafikon 4. Prosječna dob ispitanika

N	Valjanih	163
	Nedostaje	8
\bar{x}		43,8221
sd		9,84379
Min		21,00
Max		66,00

Tablica 2. Raspodjela odgovora ispitanika prema varijabli: *dob*

Nadalje, pogledaju li se podaci za dob ispitanika može se uočiti kako prosječna dob iznosi 43,82 godina, uz prosječno odstupanje od 9,84 godina, minimalna vrijednost je 21 godinu, dok je maksimalna vrijednost 66 godina.

Slijedom ovih podataka kod kategorija *godina radnog iskustva/staža* može se uočiti kako je kod 22,4% ispitanika prisutno 0-9 godina radnog staža, 37,0% ispitanika ima 10-19 godina radnog staža, 28,5% ispitanika ima 20 - 29 godina radnog staža, dok 12,1% ispitanika ima 30 i više godina radnog staža.

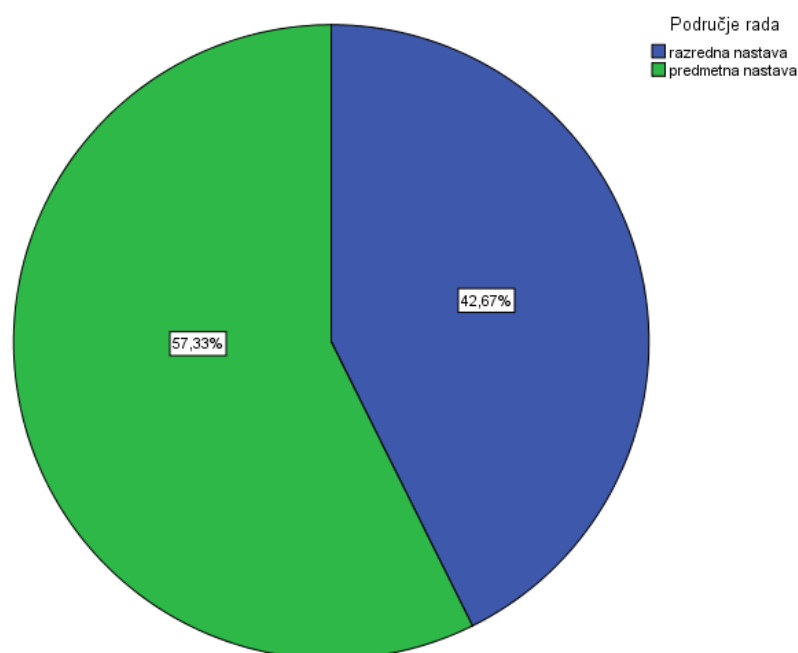
Grafikon 5. Kategorije odgovora sudionika prema varijabli: *godine radnog iskustva/staža*

Analizirajući godine radnog iskustva ispitanika rezultati pokazuju da prosječno radno iskustvo iznosi 17,57 godina uz prosječno odstupanje od 9,63 godina, minimalna vrijednost je 1 godinu, dok je maksimalna vrijednost 41 godina.

N	Valjanih	165
	Nedostaje	6
\bar{x}		17,57
SD		9,630
Min		1
Max		41

Tablica 3. Raspodjela odgovora sudionika prema varijabli: godine radnog iskustva

Raspodjela odgovora ispitanika s obzirom na područje rada (razredna/predmetna nastava) prikazana je u *Grafikonu 6*.

Grafikon 6. Raspodjela odgovora ispitanika prema varijabli područje rada: predmetna/razredna nastava

Iz *Grafikona 6* vidljivo je da je u ovom istraživanju sudjelovalo 42,7% učitelja razredne nastave, dok je u 57,3% ispitanika iz područja predmetne nastave.

7.2. Definicija održivog razvoja

Istraživanje poznavanja koncepta održivog razvoja započeto je ispitivanjem saznanja o definiciji održivog razvoja temeljem iskustvenog znanja koja ispitanici imaju do sada. Dobiveno je 104 različitih definicija održivog razvoja. U 104 danih definicija može se primijetiti da uz definiciju održivog razvoja ispitanici vežu **vrijednosti** (*Dogovorene vrijednosti kako bi se osigurao boljitak na svim područjima i očuvanje budućih naraštaja/ Nov način razmišljanja na dogovorenim vrijednostima demokratskog društva/ Novi način razmišljanja koji se mora temeljiti na dogovorenim vrijednostima i odlikama demokratskih društava/ Određene vrijednosti društva na kojima se temelji odgoj i obrazovanje*), **odgovornost** (*Društveno i odgovorno ponašanje/ Odgovorna uporaba prirodnih resursa kako bismo i u budućnosti imali raznolike biološke sustave/Odgovorna uporaba prirodnih resursa*), **filozofiju** (*Dominantna filozofija koju mora poštivati svaki pojedinac*), **ekologiju** (*Ekologija, samoodrživi oblici energije, povezanost s prirodnim resursima i zakonima, nezagađivanje, briga o načinu života/ Korištenje prirodnih resursa uvažavajući ekološka pravila*), **ravnotežu** (*Korištenje prirodnih resursa, korištenje različitih resursa bez štete za okoliš/ Mislim da je to nekakva ravnoteža.Npr. kada se posiječe dio šume treba se na isto mjesto posaditi nove mladice*), **način života** (*Način života koji bi čuvao planet*), **napredak** (*Napredak i razvoj društva u skladu s prirodom - korištenje prirodnih resursa, reciklaža (sunce, vjetar)*), **politiku** (*Oblikovanje politike i strategije kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne resurse bitne za ljudske djelatnosti u budućnosti/Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politika i strategija prema kojima se gospodarstvo i socijalni sektor mogu razvijati bez štetnih posljedica na okoliš i prirodne resurse koji su bitni za daljnju ljudsku djelatnost/ Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politike i strategija, kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne izvore*) **budućnost** (*Održivi razvoj je naša zajednička budućnost*) **prava** (*Zaštita okoliša i ljudska prava*) i **gospodarstvo** (*Održivi razvoj je gospodarski razvoj koristan za sve slojeve društva uz vođenje brige o stalnoj zaštiti okoliša, svaki pojedinac ponaosob u svom području rada/ Održivi razvoj je napredak gospodarstva koji vodi računa o ljudima, ekologiji, energetske resursima kako bi buduće generacije imale jednako dobro ili bolje stanje na zemlji*). Jedan ispitanik ističe kako je održivi razvoj *usavršavanje nastavnika*, dok samo jedan ističe kako nema saznanja o ovom području. Donekle jedina potpuna definicija jednog ispitanika glasi: *Održivi razvoj - nacionalno korištenje prirodnih resursa jedne zemlje (energija vjetra, vode, sunca) - ekološka dimenzija, Društvena/kulturna dimenzija - međugeneracijska solidarnost, međukulturalna*

suradnja, humanitarni rad, razvoj identiteta pojedinca, ali povezivanje i njegovanje različitosti i prihvaćanje. Može se zaključiti kako su iskustva ispitanika u saznanjima o održivom razvoju raznolika.

7.3. Razumijevanje koncepta održivog razvoja

U nastavku su prikazani deskriptivni pokazatelji za navedene tematske cjeline u istraživanju, za svako pitanje su prikazane frekvencije odgovora ispitanika i postotci, te aritmetička sredina i standardna devijacija. U fokusu su pitanja kod kojih je zabilježena najmanja i najveća vrijednost aritmetičke sredine odgovora ispitanika, za svaku promatranu skalu u istraživanju. U instrumentu kojeg čini ukupno deset tvrdnji ispitanici su iskazivali svoje slaganje ili ne slaganje na Likertovoj skali od pet stupnjeva: (1) uopće se ne slažem, (2) ne slažem se, (3) ne znam, nisam siguran/na, (4) slažem se, (5) u potpunosti se slažem.

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nisam siguran/na	Slažem se	U potpunosti se slažem	M	SD
	%						
Održivi razvoj mora slijediti logiku dosadašnjeg modela razvoja industrijskog društva uz racionalno korištenje prirodnih resursa	3,0	18,6	27,5	38,3	12,6	3,39	1,02
Ideja održivog razvoja je nedorečena, neprecizna i proturječna fraza bez konkretnog sadržaja	7,1	19,5	42,6	26,0	4,7	3,02	,97
Izlaz iz aktualne krize nije moguć ako se društvena energija bude gubila na zaštitu okoliša i pretjeranu socijalnu osjetljivost	21,8	38,8	21,8	12,9	4,7	2,40	1,11
Održivi razvoj nastoji uravnotežiti magični trokut: zaštita okoliša, stabilan gospodarski razvoj i pravedna raspodjela socijalnih mogućnosti	0,0	1,8	18,1	61,4	18,7	3,97	,66
Održivi razvoj podrazumijeva radikalni raskid s aktualnim ekonomskim konceptom razvoja	5,3	13,5	52,9	24,7	3,5	3,08	,86
Održivi razvoj je politička sintagma i prazna formula	14,0	33,3	41,5	9,4	1,8	2,51	,91

Implementacija ideje održivog razvoja moguća je jedino uz duboku promjenu vrijednosti i političkih koncepata	1,8	3,6	23,7	49,7	21,3	3,85	,86
Zaštita okoliša treba biti na prvom mjestu bez obzira na sporiji ekonomski razvoj	1,8	7,7	23,8	40,5	26,2	3,82	,97
Održivi razvoj je sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa s ciljem zadovoljenja potreba svih u sadašnjosti bez ugrožavanja šansi budućih generacija	0,0	0,0	9,4	47,6	42,9	4,34	,64
Izlaz iz aktualne krize moguć je ako se društvena energija usmjeri na zaštitu okoliša i socijalnu osjetljivost	1,2	7,0	36,3	46,2	9,4	3,56	,81
Aktualna kriza izravna je posljedica razvojnog obrasca koji ne uvažava načelo održivosti	0,0	7,6	48,8	34,7	8,8	3,45	,76

Tablica 4. Deskriptivni prikaz poimanja koncepta održivog razvoja

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježi se za tvrdnju: *održivi razvoj je sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa s ciljem zadovoljenja potreba svih u sadašnjosti bez ugrožavanja šansi budućih generacija* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,34 dok standardna devijacija iznosi 0,64 odnosno najviše ispitanika se u potpunosti slaže s ovom tvrdnjom (42,9%).

Slične rezultate bilježi istraživanje Rončević, Rafajac (2012) pri ispitivanju poimanja koncepta održivog razvoja sveučilišnih nastavnika i studenata. U spomenutom istraživanju 85% ispitanika podržalo je navedenu tvrdnju. Nadalje, kod tvrdnje *Implementacija ideje održivog razvoja moguća je jedino uz duboku promjenu vrijednosti i političkih koncepata* aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,85 dok standardna devijacija iznosi 0,86 što je svrstava u drugu po redu najviše podržanu tvrdnju odnosno s ovom tvrdnjom u potpunosti se slaže 21, 3% ispitanika.

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježi se za tvrdnju: *održivi razvoj je politička sintagma i prazna formula* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,51 dok standardna devijacija iznosi 0,91 odnosno s navedenom tvrdnjom u potpunosti se slaže 1,8 % ispitanika dok ipak 41,5% ispitanika nije sigurno.

7.4. Procjena važnosti pojedinih vrijednosti

Skupina pitanja koja se odnosi na procjenu pojedine vrijednosti koje se smatraju bitnima za socijalno kulturnu dimenziju unutar škole poslužila su za ispitivanje stavova učitelja prema vrijednostima koje se nalaze u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) a koji ističe vrijednost i opće ciljeve odgoja i obrazovanja na području Republike Hrvatske.

Adaptiran je i primijenjen instrument kojega su osmislile autorice Sablić, Blažević (2015) a koji se izvorno sastojao od 66 tvrdnji te je za potrebe ovog rada prilagođen i sveden na 49 čestice.

Ispitanici su imali mogućnost rangirati svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (nikada-uvijek) te na taj način procijeniti važnost pojedine vrijednosti (znanje, solidarnost, identitet i odgovornost) unutar svakodnevnog rada. Pojedine vrijednosti razmatraju se kao subskale dok se tvrdnje analiziraju kao čestice.

	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	M	SD
	%						
Kod učenika potičem kritičko promišljanje o samome sebi i svemu onome što ga okružuje	0,0	0,0	8,2	49,4	42,4	4,34	,63
Kod učenika osvještavam vrijednost učenja	0,0	0,0	7,7	39,3	53,0	4,45	,64
Učenicima osiguravam stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) kompetencija	0,0	0,6	12,9	42,4	44,1	4,30	,71
Kod učenika razvijam pozitivan stav prema stjecanju novog znanja	0,0	0,0	7,7	31,4	60,9	4,53	,64
Potičem mogućnost učenja iz različitih izvora znanja	0,0	0,6	12,5	44,6	42,3	4,29	,70
Kod učenika razvijam organizacijske sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje	0,0	0,6	18,2	52,4	28,8	4,09	,70
Učenicima dajem osnove za stjecanje znanja potrebnih za pokretanje tržišnih i društvenih djelatnosti	4,2	13,7	33,9	33,3	14,9	3,41	1,03
Omogućavam učenicima samostalnost u istraživanju i konstruiranju svojih znanja	0,0	0,6	15,3	48,8	35,3	4,19	,70
Potičem učenike na uvažavanja vrijednosti cjeloživotnog učenja	0,0	2,4	10,7	39,6	47,3	4,32	,76

Tablica 5. Analiza subskale znanje

Analizom subskale *znanje* može se primijetiti da većina ispitanika (60,09%) razvija kod učenika pozitivan stav prema stjecanju novog znanja. Kod tvrdnje *kod učenika osvještavam vrijednost učenja aritmetička sredina* odgovora ispitanika iznosi 4,45 dok standardna devijacija iznosi 0,64 odnosno 53,0% ispitanika ističe kako uvijek osvještava ovu vrijednost kod učenja. Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *učenicima dajem osnove za stjecanje znanja potrebnih za pokretanje tržišnih i društvenih djelatnosti* (M=3,41; SD=1,03) zatim *kod učenika razvijam organizacijske sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje* (M= 4,09; SD= 0,70).

	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	M	SD
	%						
Potičem i razvijam odgovornost i samostalnost kod učenika	0,0	0,6	3,6	50,3	45,6	4,41	,59
Potičem učenika na očuvanje prirode i čovjekova okoliša	0,0	0,0	8,2	35,3	56,5	4,48	,65
Kod učenika potičem kulturu rada i vrijednost rada	0,0	0,0	7,7	43,5	48,8	4,41	,63
Potičem odgovornost učenika prema samome sebi i odgovornost za vlastiti život i ponašanje	0,0	0,0	5,9	32,9	61,2	4,55	,61
Osposobljavam učenike za donošenje osviještenih i odgovornih odluka, te razvijam njihovu sposobnost za razumijevanje posljedica svog izbora	0,0	0,0	10,6	48,8	40,6	4,30	,65
Osvještavam učenike da sloboda znači i osobnu odgovornost	0,0	0,6	9,5	35,7	54,2	4,43	,69
Promičem odgovornost učenika prema prirodi, životu i ljudskom dostojanstvu	0,0	0,0	11,2	36,5	52,4	4,41	,68
Razvijam svijest kod učenika o društvenoj baštini Republike Hrvatske	0,0	3,6	20,1	46,7	29,6	4,02	,80
Potičem razvoj sposobnosti učenika za uviđanje posljedica svojih i tuđih stavova	0,0	1,2	16,0	45,0	37,9	4,20	,74
Promičem odgovornost prema općem društvenom dobru	0,0	1,8	16,5	47,6	34,1	4,14	,75
Promičem odgoj i obrazovanje za održivi razvoj unutar nastavnog procesa	1,2	2,4	25,0	42,3	29,2	3,96	,86
Potičem kod učenika proekološko ponašanje vlastitim primjerom djelovanja	0,0	0,0	16,1	40,5	43,5	4,27	,72
Potičem kvalitetne međuljudske odnose u školi	0,0	1,2	9,9	30,4	58,5	4,46	,72
Zagovaram dostojanstvo svoje profesije kroz humano i aktivno djelovanje u školskoj zajednici	0,0	0,6	12,9	35,1	51,5	4,37	,73

Tablica 6. Analiza subskale odgovornost

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *potičem odgovornost učenika prema samome sebi i odgovornost za vlastiti život i ponašanje* (M=4,55; SD=0,61) zatim *potičem kvalitetne međuljudske odnose u školi* (M=4,46; SD=0,72) druge strane, najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *razvijam svijest kod učenika o društvenoj baštini Republike Hrvatske* (M=4,02; SD= 0,80) zatim *promičem odgovornost prema općem društvenom dobru* gdje (M=4,14; SD=0,75).

	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	M	SD
	%						
Kod učenika razvijam osjećaj međugeneracijske solidarnosti	0,0	0,6	14,8	46,7	37,9	4,22	,71
Mlade i djecu potičem na humanitarni rad	0,0	2,4	27,6	42,4	27,6	3,95	,81
Kod učenika potičem poštivanje dostojanstva druge osobe	0,0	0,0	5,3	30,0	64,7	4,59	,59
Razvijam osjetljivost učenika prema različitim kulturama, rasama, nacijama, religijama	0,0	1,2	10,1	36,7	52,1	4,40	,72
Kod učenika razvijam vještinu međukulturnog razumijevanja	0,0	1,8	10,0	45,3	42,9	4,29	,72
Kod učenika razvijam osjetljivost prema siromašnima i bespomoćnima	0,0	0,0	8,8	38,8	52,4	4,44	,65
Potičem učenike na međuljudsku i međukulturnu suradnju	0,0	3,0	13,0	39,1	45,0	4,26	,80
Potičem učenike na pozitivan odnos prema drugima	0,0	0,0	4,7	30,6	64,7	4,60	,58
Potičem učenike na prihvaćanje pravila suradničkih odnosa u skupini. Solidarnost, uljudno ponašanje, uzajamno pomaganje	0,0	0,6	5,3	38,5	55,6	4,49	,63
Učenike potičem na suosjećanje i uvažavanje potreba drugih	0,0	0,0	7,3	38,8	53,9	4,47	,63

Tablica 7. Analiza subskale solidarnost

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *potičem učenike na pozitivan odnos prema drugima* (M=4,60;SD=0,58) zatim *kod učenika potičem poštivanje dostojanstva druge osobe* (M=4,59;SD=0,59).Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *mlade i djecu potičem na humanitarni rad* (M=3,95; SD=0,81), zatim *kod učenika razvijam osjećaj međugeneracijske solidarnosti* (M= 4,22;SD=0,71).

	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek	M	SD
	%						
Kod učenika razvijam samopouzdanje i sigurnost u osobne sposobnosti i identitet	0,0	0,0	7,7	38,1	54,2	4,46	,64
Budim, potičem i razvijam osobni identitet učenika istodobno ga povezujući s poštivanjem različitosti	0,0	0,6	8,8	44,7	45,9	4,36	,67
Promičem demokratske vrijednosti, društvenu jednakost i pravednost	0,6	1,8	14,3	45,8	37,5	4,18	,78
Njegujem društvenu baštinu	0,0	3,5	20,6	50,6	25,3	3,98	,78
Promičem vrijednosti interkulturalizma	0,0	3,6	21,0	50,9	24,6	3,96	,78
Razvijam jezičnu i kulturnu raznolikost unutar nastavnog procesa	0,6	4,8	22,3	39,2	33,1	3,99	,90
Učenicima omogućavam izražavanje vlastitog religijskog opredjeljena	1,2	3,6	11,2	33,7	50,3	4,28	,89
Osposobljavam učenike za življenje za interkulturalnu zajednicu u multikulturalnom svijetu	0,0	4,7	18,8	46,5	30,0	4,02	,82
Usmjeravam učenike prema komunikaciji na stranom jeziku	2,4	4,7	28,8	34,7	29,4	3,84	,98
Osposobljavam učenike za sigurnu i kritičku upotrebu informacijsko-komunikacijske tehnologije	0,6	1,8	21,8	44,1	31,8	4,05	,81
Njegujem kulturno podrijetlo svakog učenika	0,0	1,8	16,0	33,1	49,1	4,30	,80
Kod učenika osviještavam položaj i njihovu ulogu pojedinca kao građanina te ih istovremeno osposobljavam da postanu "građani svijeta"	0,6	2,4	24,9	47,9	24,3	3,93	,80
Osiguravam okruženje za učenje dijaloga i snošljivosti	0,0	0,6	11,3	49,4	38,7	4,26	,68

Tablica 8. Analiza subskale identitet

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *kod učenika razvijam samopouzdanje i sigurnost u osobne sposobnosti i identitet* ($M=4,46$; $SD=0,64$) zatim *budim, potičem i razvijam osobni identitet učenika istodobno ga povezujući s poštivanjem različitosti* ($M=4,36$, $SD=0,67$). Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja evidentiraju se za pitanja: *usmjeravam učenike prema komunikaciji na stranom jeziku* ($M=3,84$; $SD=0,98$), zatim *kod učenika osviještavam položaj i njihovu ulogu pojedinca kao građanina te ih istovremeno osposobljavam da postanu "građani svijeta"* ($M=3,93$; $SD=0,80$).

7.5. Tko je odgovoran za promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?

Pitanje odgovornosti značajno je u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te se smatra jednim od njegovih temeljnih načela i vrijednosti. U ovom dijelu istraživanja ispituje se tko je prema mišljenju ispitanika odgovoran za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Adaptiran je i primijenjen instrument koji ispituje odgovornost za sustavno promicanje i provedbu obrazovanja za održivi razvoj na uzorku sveučilišnih nastavnika i studenata (Rončević, Rafajac, 2012). U izvornom obliku instrument sadrži 11 čestica koje su predstavljale aktere u promicanju i provedbi obrazovanja za održivi razvoj, dok se za potrebe istraživanja instrument skratio na sedam čestica koje se smatraju relevantnima za učiteljsku profesiju. Ispitanici su imali mogućnost iskazati svoje mišljenje na ljestvici od 1 do 5 (najmanje – najviše).

	najmanje	2	3	4	najviše	M	SD
	%						
Lokalna zajednica	1,8	6,0	17,4	35,3	39,5	4,05	,99
Škole	3,0	3,0	18,3	36,7	39,1	4,06	,98
Udruge	6,6	12,0	29,3	31,7	20,4	3,47	1,14

Tablica 9. *Odgovornost – lokalna razina*

Pogledaju li se odgovori ispitanika za *odgovornost - lokalna razina* pri čemu su se razmatrali akteri lokalne zajednice, škole te lokalne udruge može se uočiti kako prosječna ocjena ispitanika za *lokalnu zajednicu* iznosi 4,05 uz standardnu devijaciju od 0,99 odnosno učitelji u najvišem postotku smatraju da je lokalna zajednica odgovorna za promicanje i provedbu obrazovanja za održivi razvoj (39,5%). Odmah nakon čelnika lokalne zajednice ističu odgovornost škole (39,1%) te odgovornost Udruga (20,4%).

Unatoč svemu navedenom može se ocijeniti da je i zabrinjavajuća distribucija odgovora koja se tiče škole ako se uzmu u obzir opće preporuke *Memoranduma o cjeloživotnom učenju* (2000) koji naglašava da škole imaju najveću odgovornost pri čemu su učitelji glavni nositelji aktivnosti iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

	najmanje	2	3	4	najviše	M	SD
	%						
Vlada RH	0,6	6,0	10,1	19,6	63,7	4,40	,94
Ministarstva	0,0	3,0	8,9	21,3	66,9	4,52	,78
Visoko školstvo	3,6	7,2	12,6	37,1	39,5	4,02	1,07

Tablica 10. Odgovornost – razina države

Nadalje, pogledaju li se odgovori ispitanika za *odgovornost - razina države* može se uočiti kako prosječna ocjena ispitanika za *Vladu RH* iznosi 4,40 uz standardnu devijaciju od 0,94, kod *Ministarstva* aritmetička sredina iznosi 4,52 uz standardnu devijaciju od 0,78, dok kod *Visokog školstva* aritmetička sredina iznosi 4,02 uz standardnu devijaciju od 1,07. «Kako je poznato, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj još nisu dočekali implementaciju kakvu su zazivali i postavili navedeni dokumenti, što i nije odveć iznenađujuće. Dio krivnje za takvu situaciju zasigurno nosi određena flegmatičnost mjerodavnih institucija i tijela. Ideja integrirane održivosti, unatoč pojedinim upozorenjima, još uvijek nije dospjela do očekivane jasnoće i šire primjene» (Uzelac, Vodopivec- Lepičnik, Anđić, 2014:20).

	najmanje	2	3	4	najviše	M	SD
	%						
Ja osobno	6,0	5,4	25,6	30,4	32,7	3,79	1,14

Tablica 11. Osobna odgovornost

Kod *odgovornosti na osobnoj razini* može se uočiti kako prosječna ocjena ispitanika iznosi 3,79 uz standardnu devijaciju od 1,14. Porazni su rezultati osobne odgovornosti. Učitelji bi trebali biti jedni od prvih u društvu koji imaju visoku razinu osobne odgovornosti jer je to preduvjet za poticanje osobne odgovornosti kod učenika. Osim toga, osjetljivost kod učitelja za pojedine probleme u društvu preduvjet je za stjecanje osjetljivosti za pojedina pitanja koja se tiču održivog razvoja. «Osobni primjer odgojno-obrazovnog rada je najvažnije sredstvo u procesu razvoja osjetljivosti djece/učenika za održivi razvoj. Vrlo je važno kako odgojitelj/učitelj vidi sebe, svoj posao i djecu/učenike. Usklađenost između odgojiteljeve/učiteljeve slike o održivu razvoju, viđenja situacija održivosti u kojima se nalazi i načela održivog razvoja koja poučava povoljno utječe na razvoj osjetljivosti djece za taj isti razvoj» (Uzelac, Lepičnik-Vodopivec, Anđić, 2014:22).

7.6. Stupanj uključenosti pojedinih tema održivog razvoja u školske programe

Učiteljima je ponuđeno 14 tema iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, te su na ljestvici od 1 do 5 trebali ocijeniti stupanj važnosti navedenih tema.

	Iznimno nevažne	Nevažne	Ni važne ni nevažne	Važne	Iznimno važne	M	SD
	%						
Aktivno građanstvo i demokracija	2,4	4,2	19,6	56,0	17,9	3,83	,85
Bioraznolikost	1,8	10,8	21,7	50,6	15,1	3,66	,92
Društvena odgovornost	1,2	1,8	12,5	50,0	34,5	4,15	,79
Etika	0,6	3,0	16,7	53,6	26,2	4,02	,78
Ljudska prava	0,6	3,6	10,7	45,0	40,2	4,21	,82
Klimatske promjene	0,6	8,4	24,0	51,5	15,6	3,73	,85
Obrazovanje za kulturu mira	1,2	7,1	14,8	45,0	32,0	3,99	,93
Razvoj ruralnih i gradskih područja	4,2	7,9	31,5	43,0	13,3	3,53	,97
Ravnopravnost spolova	1,8	3,0	17,2	40,2	37,9	4,09	,91
Sigurnost hrane	3,0	6,0	22,0	38,7	30,4	3,88	1,01
Upravljanje prirodnim resursima	3,0	7,7	20,2	40,5	28,6	3,84	1,02
Zdravlje okoliša	1,2	3,6	14,8	45,6	34,9	4,09	,86
Smanjenje siromaštva	1,8	5,9	21,3	40,2	30,8	3,92	,96
Potrošnja i konzumerizam	6,5	7,7	20,7	50,3	14,8	3,59	1,04

Tablica 12. Teme obrazovanja za održivi razvoj u školskim programima

Na najvišem je stupnju prihvaćanja tema *ljudska prava* gdje 40,2% ispitanika smatra ovu temu iznimno važnom (M=4,21;SD=0,82).

Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježi se za pitanja: *razvoj ruralnih i gradskih područja* (M=3,53;SD=0,97) zatim *potrošnja i konzumerizam* (M=3,59;SD=1,04). Nakon razmatranja stupnja važnosti pojedinih tema odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, u nastavku ovog dijela upitnika ponuđene su tvrdnje koje se odnose na ispitivanje mišljenja učitelja o praktičnoj mogućnosti implementacije sadržaja obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevnom radu. Ispitanici su imali mogućnost rangirati svoje odgovore na ljestvici od 1 do 5 (najmanje – najviše).

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nisam siguran/na	Slažem se	U potpunosti se slažem	M	SD
	%						
Učitelji bi trebali uključiti sadržaje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svoje predmetno područje	0,0	3,0	15,4	64,5	17,2	3,96	,67
Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj nije moguće implementirati u sva predmetna područja	8,9	18,5	37,5	32,1	3,0	3,02	,99
Zbog nepostojanja formalne edukacije iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj učitelji ne mogu steći vještine za implementaciju odgoja i održivog razvoja unutar svog predmetnog područja	3,6	16,0	34,3	37,3	8,9	3,32	,97
Dok postoje socijalno ugrožene skupine u društvu odgoj i obrazovanje za održivi razvoj i programi cjeloživotnog učenja dostupni su samo privilegiranim	1,2	23,2	29,2	34,5	11,9	3,33	1,00
Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj treba biti zasebno predmetno područje	3,6	29,0	46,2	17,8	3,6	2,89	,86
Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj moguće je implementirati kao međupredmetnu temu	1,2	3,6	26,9	60,5	7,8	3,70	,72
Ukoliko učitelj želi provoditi elemente odgoja i obrazovanja za održivi razvoj najčešće mora sam izraditi didaktički materijal	1,8	6,0	16,7	50,0	25,6	3,92	,91
Provođenje međupredmetnih tema koje obuhvaća odgoj i obrazovanje za održivi razvoj traži dodatni angažman učitelja te predstavlja dodatno opterećenje	0,6	6,0	17,9	51,2	24,4	3,93	,84
U školske programe potrebno je uvoditi što više tema iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jer učenike treba potaknuti na održivo ponašanje unutar zajednice	1,2	2,4	17,8	63,9	14,8	3,89	,72
U mom predmetnom području nije moguće obrađivati teme održivog razvoja	20,2	42,9	24,4	10,1	2,4	2,32	,99
Izvanučionički i projektni oblik nastave dobri su oblici za provođenje sadržaja iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	0,0	0,6	13,0	63,9	22,5	4,08	,61
Didaktički materijali koje posjedujem nisu adekvatni za provođenje elemenata odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	2,4	9,5	30,2	43,2	14,8	3,59	,94

Tablica 13. *Praktične mogućnosti implementacije sadržaja obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevnom radu*

Najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja evidentira se za pitanja: *izvanučionički i projektni oblik nastave dobri su oblici za provođenje sadržaja iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* (M=4,08; SD= 0,61), zatim *učitelji bi trebali uključiti sadržaje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svoje predmetno područje* (M=3,96; SD=0,67). Najnižu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježi se za pitanja: *u mom predmetnom području nije moguće obrađivati teme održivog razvoja* (M=2,32; SD= dok 0,99) zatim *odgoj i obrazovanje za održivi razvoj treba biti zasebno predmetno područje* gdje

aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 2,89 dok standardna devijacija iznosi 0,86. Kako bi se bolje ispitali odnosi između promatranih varijabli a u svrhu analize nužno je istaknuti dobivene Pearsonove koeficijente korelacije veće od 0,5 ($r > 0,5$).

		Poimanje koncepta održivog razvoja	Znanje	Odgovornost	Solidarnost	Identitet	Odgovornost - lokalna razina	Odgovornost - razina države	Odgovornost - ja osobno	Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj
Poimanje koncepta održivog razvoja	r	1	,165*	,143	,223**	,177*	,026	,172*	,157*	,178*
	p		,042	,080	,006	,031	,752	,033	,050	,031
	N	159	152	152	149	149	155	153	156	147
Znanje	r	,165*	1	,875**	,814**	,834**	,218**	,246**	,353**	,354**
	p	,042		,000	,000	,000	,006	,002	,000	,000
	N	152	163	158	155	155	160	158	161	152
Odgovornost	r	,143	,875**	1	,867**	,856**	,286**	,229**	,390**	,409**
	p	,080	,000		,000	,000	,000	,004	,000	,000
	N	152	158	162	154	153	159	157	160	152
Solidarnost	r	,223**	,814**	,867**	1	,807**	,215**	,216**	,379**	,421**
	p	,006	,000	,000		,000	,007	,007	,000	,000
	N	149	155	154	161	150	157	155	158	151
Identitet	r	,177*	,834**	,856**	,807**	1	,231**	,255**	,379**	,443**
	p	,031	,000	,000	,000		,004	,002	,000	,000
	N	149	155	153	150	158	154	152	155	147
Odgovornost - lokalna razina	r	,026	,218**	,286**	,215**	,231**	1	,395**	,526**	,269**
	p	,752	,006	,000	,007	,004		,000	,000	,001
	N	155	160	159	157	154	167	164	167	156
Odgovornost - razina države	r	,172*	,246**	,229**	,216**	,255**	,395**	1	,275**	,174*
	p	,033	,002	,004	,007	,002	,000		,000	,031
	N	153	158	157	155	152	164	165	164	154
Odgovornost - ja osobno	r	,157*	,353**	,390**	,379**	,379**	,526**	,275**	1	,274**
	p	,050	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,001
	N	156	161	160	158	155	167	164	168	156
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	r	,178*	,354**	,409**	,421**	,443**	,269**	,174*	,274**	1
	p	,031	,000	,000	,000	,000	,001	,031	,001	
	N	147	152	152	151	147	156	154	156	158

*. Korelacija je značajna na nivou 0.05

** .Korelacija je značajna na nivou 0.01 level

Tablica 14. Pearsonov koeficijent korelacije

Korelacija između *znanja* i *odgovornosti* iznosi $r=0,875$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *znanje* rastu i odgovori za *odgovornost*, radi se o korelaciji jakog intenziteta. Nadalje, korelacija između *znanja* i *solidarnosti* iznosi

$r=0,814$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *znanje* rastu i odgovori za *solidarnost*, radi se o korelaciji jakog intenziteta. Korelacija između *znanja* i *identiteta* iznosi $r=0,834$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *znanje* rastu i odgovori za *identitet*, radi se o korelaciji jakog intenziteta. Korelacija između *odgovornosti* i *solidarnosti* iznosi $r=0,867$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *odgovornost* rastu i odgovori za *solidarnost*, radi se o korelaciji jakog intenziteta. Korelacija između *odgovornosti* i *identiteta* iznosi $r=0,856$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *odgovornost* rastu i odgovori za *identitet*, radi se o korelaciji jakog intenziteta. Korelacija između *solidarnosti* i *identiteta* iznosi $r=0,807$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *solidarnost* rastu i odgovori za *identitet*, radi se o korelaciji jakog intenziteta.

Korelacija između *odgovornosti - lokalna razina* i *odgovornosti - ja osobno* iznosi $r=0,526$ uz signifikantnost od 0,01, dakle može se konstatirati kako porastom odgovora za *odgovornosti - lokalna razina* rastu i odgovori za *odgovornosti - ja osobno*, radi se o korelaciji srednjeg intenziteta.

U nastavku je prikazano testiranje putem statističkih testova u cilju uočavanja razlike s obzirom na dosadašnje promatrane kategorije analize (uključujući sociodemografske varijable). Provedena je neparametrijska zamjena za jednosmjernu analizu varijance za nezavisne uzorke Kruskal - Wallis H test i Mann-Whitney U test (neparametrijska zamjena za t-test za nezavisne uzorke).

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Poimanje koncepta održivog razvoja	2617,500	4213,500	-,964	,335
Znanje	2889,000	4485,000	-,375	,708
Odgovornost	2892,000	4432,000	-,179	,858
Solidarnost	2744,500	4122,500	-,325	,745
Identitet	2786,000	8246,000	-,081	,936
Odgovornost - lokalna razina	2899,500	9115,500	-,714	,475
Odgovornost - razina države	3003,500	8998,500	-,170	,865
Odgovornost - ja osobno	2965,500	4561,500	-,598	,550
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	2525,000	8196,000	-,856	,392

a. Grupirajuća varijabla: Osnovna škola

Tablica 15. Testna statistika sociodemografske varijable- ^a

Pogleda li se vrijednost signifikantnosti s obzirom na osnovne škole iz promatranih županija može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi više od 5%, $p > 0,05$ u svim promatranim slučajevima, te se stoga može konstatirati kako između škola iz Osječko – baranjske županije i škola iz Primorsko –goranske županije nema statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika

	Medijan (interkvartilni raspon)			
	Muško	Žensko	Ukupno	p*
Poimanje koncepta održivog razvoja	3,27 (3,09 - 3,64)	3,36 (3,14 - 3,64)	3,36 (3,09 - 3,64)	,359
Znanje	4,00 (3,66 - 4,44)	4,33 (4,00 - 4,55)	4,33 (3,89 - 4,55)	,056
Odgovornost	4,00 (3,84 - 4,46)	4,43 (4,07 - 4,78)	4,43(4,00 - 4,73)	,024
Solidarnost	4,00 (3,80 - 4,60)	4,50 (4,00 - 4,90)	4,50 (4,00 - 4,90)	,011
Identitet	4,00 (3,73 - 4,21)	4,08 (3,77 - 4,54)	4,08 (3,77 - 4,54)	,176
Odgovornost - lokalna razina	3,66 (3,00 - 4,25)	4,00 (3,66 - 4,33)	4,00 (3,33 - 4,33)	,023
Odgovornost - razina države	4,33 (3,66 - 5,00)	4,66 (4,00 - 5,00)	4,33 (4,00 - 4,83)	,417
Odgovornost - ja osobno	3,00 (2,00 - 4,75)	4,00 (3,00 - 5,00)	4,00 (3,00 - 5,00)	,032
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	3,64 (3,21 - 4,36)	4,00 (3,50 - 4,36)	4,00 (3,50 - 4,36)	,140

Tablica 16. Testna statistika s obzirom na varijablu spol^a

Proveden je Kruskal-Wallis test kako bi se utvrdilo postoje li razlike u medijanima ženskog i muškog spola pri čemu spol predstavlja grupirajuću varijablu ispitivanih rangova. Pogleda li se vrijednost signifikantnosti u Tablici 16. može se uočiti kako su medijani značajno viši za (vrijednost odgovora je veća) ženske ispitanike, u odnosu na muške ispitanike koji imaju nižu vrijednost odgovora na promatrana pitanja. Može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%,

kako postoji statistički značajna razlika za odgovornost, solidarnost, odgovornost - lokalna razina, odgovornost - ja osobno s obzirom na spol ispitanika.

	Dob kategorije	N
Poimanje koncepta održivog razvoja	21 - 35 godina	36
	36 - 45 godina	56
	46 i više godina	59
	Ukupno	151
Znanje	21 - 35 godina	36
	36 - 45 godina	59
	46 i više godina	60
	Ukupno	155
Odgovornost	21 - 35 godina	34
	36 - 45 godina	58
	46 i više godina	62
	Ukupno	154
Solidarnost	21 - 35 godina	35
	36 - 45 godina	58
	46 i više godina	60
	Ukupno	153
Identitet	21 - 35 godina	34
	36 - 45 godina	56
	46 i više godina	60
	Ukupno	150
Odgovornost - lokalna razina	21 - 35 godina	37
	36 - 45 godina	61
	46 i više godina	61
	Ukupno	159
Odgovornost - razina države	21 - 35 godina	37
	36 - 45 godina	59
	46 i više godina	61
	Ukupno	157
Odgovornost - ja osobno	21 - 35 godina	37
	36 - 45 godina	61
	46 i više godina	62
	Ukupno	160
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	21 - 35 godina	34
	36 - 45 godina	57
	46 i više godina	59
	Ukupno	150

Tablica 17. Rangovi – varijabla dob

	Medijan (interkvartilni raspon)				p*
	21 - 35 godina	36 - 45 godina	46 i više godina	Ukupno	
Poimanje koncepta održivog razvoja	3,36 (3,09 - 3,61)	3,36 (3,11 - 3,61)	3,45 (3,18 - 3,64)	3,36 (3,09 - 3,64)	,477
Znanje	4,00 (3,77 - 4,44)	4,33 (3,77 - 4,55)	4,33 (4,00 - 4,55)	4,33 (3,89 - 4,55)	,347
Odgovornost	4,14 (3,86 - 4,59)	4,36 (4,00 - 4,66)	4,53 (4,00 - 4,80)	4,43(4,00 - 4,73)	,159
Solidarnost	4,20 (4,00 - 4,70)	4,40 (4,00 - 4,80)	4,60 (4,20 - 4,90)	4,50 (4,00 - 4,90)	,071
Identitet	4,00 (3,77 - 4,48)	4,04 (3,77 - 4,46)	4,19 (3,92 - 4,54)	4,08 (3,77 - 4,54)	,474
Odgovornost - lokalna razina	3,66 (3,33 - 4,66)	4,00 (3,50 - 4,33)	4,00 (3,33 - 4,33)	4,00 (3,33 - 4,33)	,884
Odgovornost - razina države	4,66 (4,00 - 4,66)	4,33 (3,66 - 5,00)	4,66 (4,00 - 5,00)	4,33 (4,00 - 4,83)	,999
Odgovornost - ja osobno	4,00 (3,00 - 5,00)	4,00 (3,00 - 5,00)	4,00 (3,00 - 5,00)	4,00 (3,00 - 5,00)	,358
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	3,96 (3,48 - 4,09)	3,78 (3,36 - 4,32)	4,07 (3,57 - 4,36)	4,00 (3,50 - 4,36)	,148

Tablica 18. Testna statistika s obzirom na varijablu dob^{a,b}

Proveden je Kruskal – Wallis test kako bi se utvrdilo postoje li razlike u medijanima različite dobi koja predstavlja grupirajuću varijablu i ispitivanih rangova. Pogleda li se vrijednost signifikantnosti s obzirom na dob ispitanika može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi više od 5%, $p > 0,05$ u svim promatranim slučajevima, te se stoga može konstatirati kako ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika s obzirom na dob kod promatranih pitanja. S druge strane, pogleda li se vrijednost signifikantnosti za *solidarnost, teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi manje od 5%, odnosno $p < 0,05$, dakle može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički

značajna razlika za *solidarnost, teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* s obzirom na *godine radnog iskustva/staža*. Pri tome se može uočiti kako su medijani najviši (vrijednost odgovora je najveća) za ispitanike koji imaju 20 - 29 godina i 30 i više godina.

	Godine radnog iskustva/staža	N
Poimanje koncepta održivog razvoja	0-9 godina	36
	10-19 godina	57
	20 - 29 godina	42
	30 i više godina	18
	Ukupno	153
Znanje	0-9 godina	36
	10-19 godina	60
	20 - 29 godina	41
	30 i više godina	20
	Ukupno	157
Odgovornost	0-9 godina	34
	10-19 godina	59
	20 - 29 godina	43
	30 i više godina	20
	Ukupno	156
Solidarnost	0-9 godina	34
	10-19 godina	58
	20 - 29 godina	44
	30 i više godina	19
	Ukupno	155
Identitet	0-9 godina	34
	10-19 godina	57
	20 - 29 godina	42
	30 i više godina	19
	Ukupno	152
Odgovornost - lokalna razina	0-9 godina	37
	10-19 godina	61
	20 - 29 godina	45
	30 i više godina	18
	Ukupno	161
Odgovornost - razina države	0-9 godina	36
	10-19 godina	60
	20 - 29 godina	45
	30 i više godina	18
	Ukupno	159
Odgovornost - ja osobno	0-9 godina	37

	10-19 godina	61
	20 - 29 godina	45
	30 i više godina	19
	Ukupno	162
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	0-9 godina	34
	10-19 godina	58
	20 - 29 godina	41
	30 i više godina	19
	Ukupno	152

Tablica 19.. Rangovi – godine radnog iskustva/staža

	Hi- kvadrat	df	Asymp. Sig.
Poimanje koncepta održivog razvoja	2,363	3	,500
Znanje	3,660	3	,301
Odgovornost	4,498	3	,212
Solidarnost	8,346	3	,039
Identitet	3,022	3	,388
Odgovornost - lokalna razina	1,241	3	,743
Odgovornost - razina države	6,467	3	,091
Odgovornost - ja osobno	3,306	3	,347
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	8,467	3	,037

a. Kruskal Wallis Test

b. Grupirajuća varijabla: Godine radnog iskustva/staža

Tablica 20. Testna statistika – godine radnog iskustva/staža^{a,b}

Razmatrajući vrijednost signifikantnosti za *poimanje koncepta održivog razvoja*, *znanje*, *odgovornost*, *solidarnost*, *identitet*, *teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* može se uočiti kako signifikantnost testa iznosi manje od 5%, odnosno $p < 0,05$, dakle može se reći, s razinom pouzdanosti od 95%, kako postoji statistički značajna razlika za *poimanje koncepta održivog razvoja*, *znanje*, *odgovornost*, *solidarnost*, *identitet*, *teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* s obzirom na područje rada ispitanika.

	Područje rada	N
Poimanje koncepta održivog razvoja	razredna nastava	60
	predmetna nastava	79
	Ukupno	139
Znanje	razredna nastava	59
	predmetna nastava	84
	Ukupno	143
Odgovornost	razredna nastava	62
	predmetna nastava	80
	Ukupno	142
Solidarnost	razredna nastava	59
	predmetna nastava	81
	Ukupno	140
Identitet	razredna nastava	62
	predmetna nastava	77
	Ukupno	139
Odgovornost - lokalna razina	razredna nastava	62
	predmetna nastava	84
	Ukupno	146
Odgovornost - razina države	razredna nastava	61
	predmetna nastava	83
	Ukupno	144
Odgovornost - ja osobno	razredna nastava	62
	predmetna nastava	85
	Ukupno	147
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	razredna nastava	59
	predmetna nastava	81
	Ukupno	140

Tablica 21. Rangovi- područje rada

Na Tablici 22. može uočiti kako su rangovi značajno viši (vrijednost odgovora je veća) za ispitanike koji rade u razrednoj nastavi.

	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p
Poimanje koncepta održivog razvoja	1891,500	5051,500	-2,042	,041
Znanje	1856,000	5426,000	-2,559	,010
Odgovornost	1761,500	5001,500	-2,960	,003
Solidarnost	1657,500	4978,500	-3,101	,002
Identitet	1779,000	4782,000	-2,581	,010

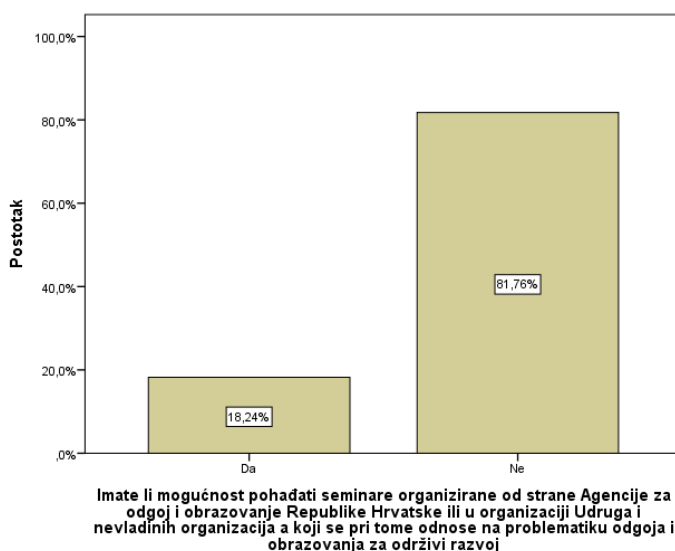
Odgovornost - lokalna razina	2245,000	5815,000	-1,436	,151
Odgovornost - razina države	2239,000	5725,000	-1,205	,228
Odgovornost - ja osobno	2411,000	6066,000	-,917	,359
Teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	1312,500	4633,500	-4,552	,000

a. Grupirajuća varijabla: Područje rada

Tablica 22. Testna statistika – područje rada^a

7.7. Obrazovne potrebe učitelja

Skupina pitanja u zadnjem dijelu anketnog upitnika obuhvaćala je ispitivanje obrazovnih potreba učitelja unutar područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Raspodjela odgovora ispitanika s obzirom na mogućnost pohađanja seminara organiziranih od strane Agencije za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske ili u organizaciji Udruga i nevladinih organizacija prikazana je u *Grafikonu 7* koji slijedi u nastavku.

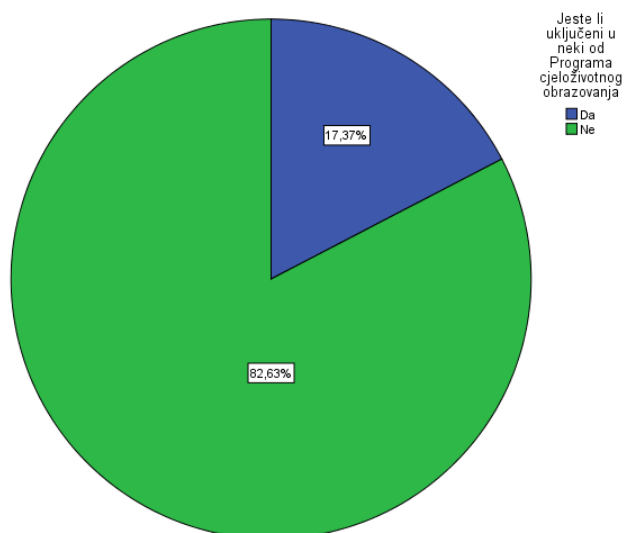
Grafikon 7. *Mogućnost pohađanja seminara koji se odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj*

Može se uočiti kako 18,2% ispitanika navodi potvrđan odgovor, dok 81,8% ispitanika navodi negativan što pokazuje zabrinjavajući rezultat. Ispitanici su najčešće pohađali seminare u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje²⁴ pri čemu jedan ispitanik ističe postojećih sedam modula. Isto tako, jedan ispitanik ističe "Još nisam pohađala, ali vidjela sam info i oglas na stranicama AZOO" što dokazuje da se po pitanju edukacije o odgoju i obrazovanju za održivi razvoj na nacionalnoj razini ipak nešto događa. Samo jedan ispitanik ističe

²⁴ U odgovorima ispitanika označena kao : AZZO, Agencija za odgoj i obrazovanje, Agencija za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske, Agencije i županijski aktivi.

edukaciju Eko udruge Lijepa naša te jedan ispitanik ističe edukaciju od strane Ministarstva no ne navodi njezin puni naziv. Ispitanici koji nisu imali priliku pohađati seminare s tematikom odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u većini su iskazali zainteresiranost za ovu vrstu edukacije (f=43). Jedan ispitanik smatra kako bi takve edukacije trebale osim Agencije za odgoj i obrazovanje organizirati *nevladine udruge ili organizacije/građanske inicijative specijalizirane za područje održivog razvoja*. S druge strane, ispitanici koji su iskazali negativan stav ističu zabrinjavajuće mišljenje *Ne, jer većina seminara u organizaciji gore navedenih nema smisla i tu je samo da se zadovolji forma*. Slijedom dobivenih odgovora može se zaključiti da određeni broj ispitanika smatra odgoj i obrazovanje za održivi razvoj dodatnim poslom: *“Da ako moramo raditi održivi razvoj”/“Učitelji su mnogočime dodatno opterećeni pa treba optimalizirati sve dodatne aktivnosti”*. Isto tako, većina ispitanika koja do sada nije imala mogućnost pohađati seminare s tematikom iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj ističe da bi takve seminare trebalo organizirati – ponajprije od strane Agencije za odgoj i obrazovanje, Udruga i škola no jedan ispitanik ističe *“Ima ih, no treba i za to vremena.”*

Već je ranije spomenuto da je cjeloživotno obrazovanje jedna od temeljnih vrijednosti održivog razvoja. U nastavku ovog dijela anketnog upitnika ispitivao se stupanj uključenosti ispitanika u neki od Programa cjeloživotnog obrazovanja. Raspodjela odgovora ispitanika kod pitanja uključenosti u neki od Programa cjeloživotnog obrazovanja prikazana je u *Grafikonu 8*.

Grafikon 8. Stupanj uključenosti sudionika u neki od Programa cjeloživotnog obrazovanja

Iz *Grafikona 8* može se uočiti kako 17,4% ispitanika navodi da, dok 82,6% ispitanika navodi ne. Ukupno je odgovorilo na ovo pitanje 167 ispitanika. Ispitanici su potom imali mogućnost opisno odgovoriti ukoliko su prethodno odgovorili potvrdno.

U tablici 23. navedeni su opisni odgovori ispitanika na pitanje *ako ste odgovorili potvrdno molimo Vas navedite naziv programa.*

	f
Aktivi razredne nastave, stručna usavršavanja	1
Cap - program	1
Edukacija za nastavnike - CARNet	1
Eko škola	1
Goo, Zc, Tžv	1
građanski odgoj, zdravstveni odgoj, tžv	1
Postdiplomski studij, stručna usavršavanja preko agencije i drugih organizacija	1
Program Ljubav u pokretu, Realitetne terapije, Waldorfski seminari.	1
Pružanje prve pomoći učenicima Oš, unapređivanje informatičke pismenosti, tečaj krojenja, šivanja i izrade rukotvorina	1
Stručni seminari, seminari za mentore i savjetnike	1
Stručno usavršavanje	1
Sudjelujem na dnevnim i višednevnim seminarima u org. Agen. za pdg. i obr.	1
Sustavno permanentno obrazovanje uz tijek mog rada, CAP - program	1
tžv, goo, zo	1
TŽV, zdravstveni odgoj, građanski odgoj	1
TŽV, Zdravstveni odgoj, Građanski odgoj i obrazovanje	1

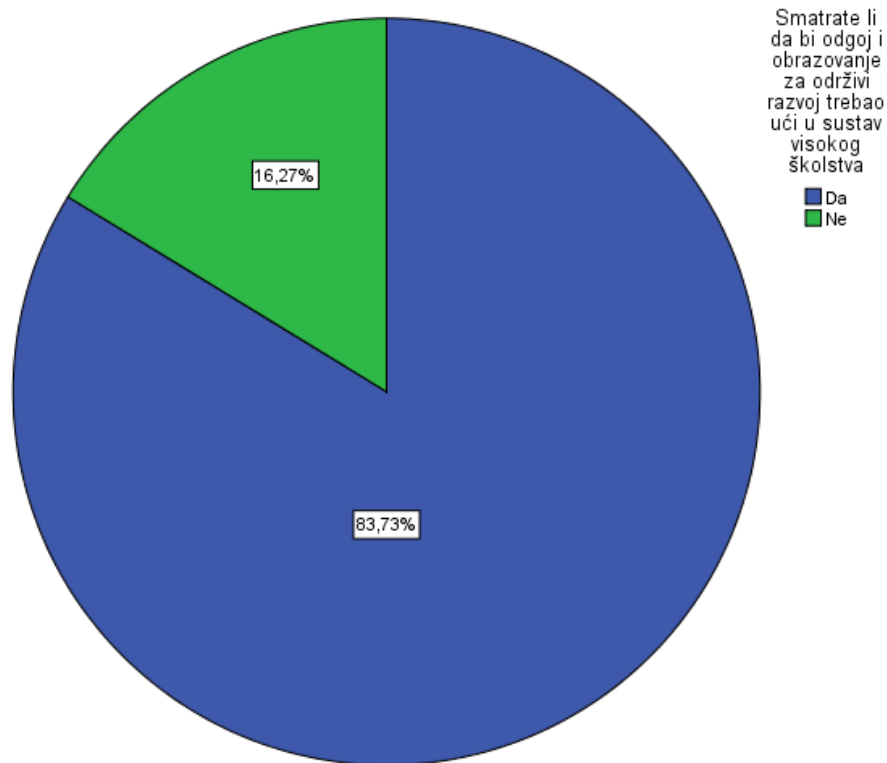
Tablica 23. *Ako ste odgovorili potvrdno molimo Vas navedite naziv programa*

U Tablici 24. navedeni su opisni odgovori ispitanika na pitanje *ako niste do sada imali mogućnost za program pohađanja cjeloživotnog učenja, biste li željeli sudjelovati u nekom od programa.*

	f
Ako stručno usavršavanje se računa.	1
Bih, ali samo u slučaju da su kvalitetni, a ne kao većina provedenih američkih edukacija koja se teško ili nikako ne uklapaju u današnje društvo.	1
da	9
Da	46
Da, bih.	1
Da, možda u organizaciji Foruma za slobodu odgoja, građanski odgoj i obrazovanje (GOOD inicijativa)	1
Da!	1
Da.	8
Da. Ako bi bio u mome mjestu.	1
Htjela bih.	1
možda	1
Možda	5
Možda.	1
ne	4
Ne	9
Ne znam	2
Ne, hvala!	1
ovisi	1
Ovisi o temi i opterećenju projekta.	1
Poduzetništvo, IKT	1
Podmalka životna dob	1
Waldorfska pedagogija to obuhvaća kompletno	1

Tablica 24. *Ako niste do sada imali mogućnost za program pohađanja cjeloživotnog učenja, biste li željeli sudjelovati u nekom od programa*

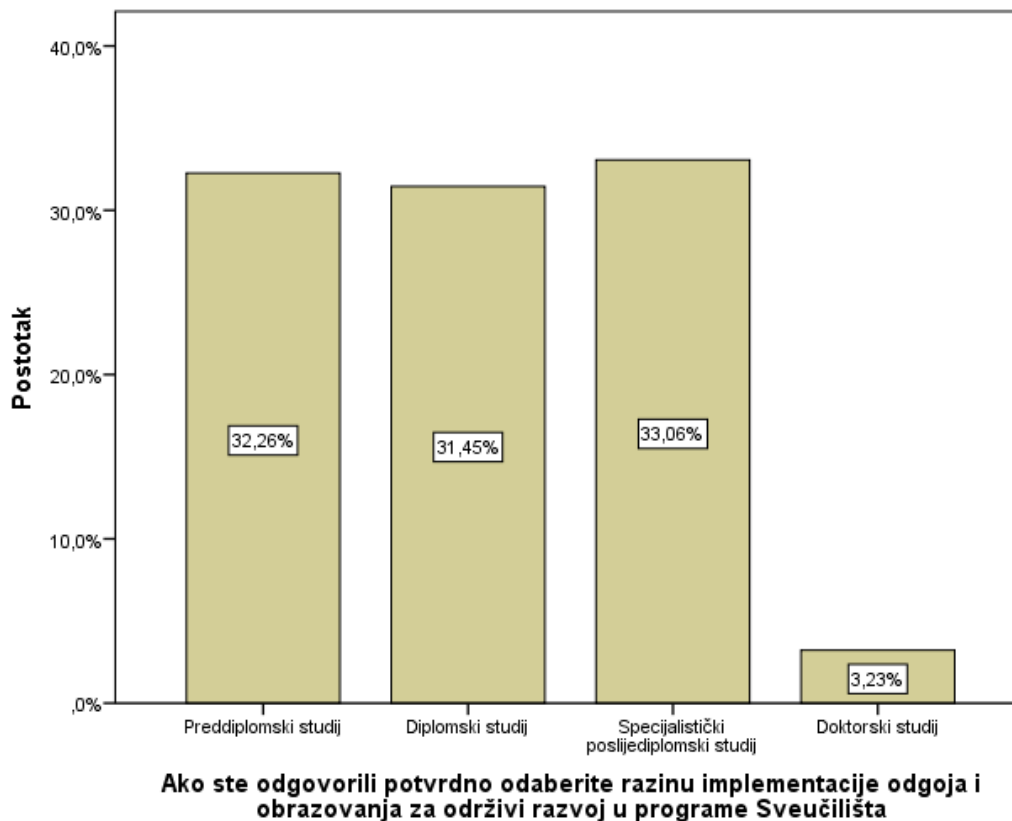
Raspodjela odgovora ispitanika kod pitanja *smatrate li da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao ući u sustav visokog školstva* prikazana je u *Grafikonu 9*.

Grafikon 9. Treba li odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ući u sustav visokog školstva?

Kod pitanja *smatrate li da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao ući u sustav visokog školstva* može se uočiti kako 83,7% ispitanika navodi da, dok 16,3% ispitanika navodi ne. Ukupno je odgovorilo 166 ispitanika.

Raspodjela odgovora ispitanika kod pitanja *ako ste odgovorili potvrdno odaberite razinu implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u programe Sveučilišta* prikazana je u Grafikonu 10.

Grafikon 10. Razina implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u programe Sveučilišta

Pogledaju li se odgovori za pitanje *ako ste odgovorili potvrdno odaberite razinu implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u programe Sveučilišta* može se uočiti kako 32,3% ispitanika navodi interes za prediplomski studij, 31,5% ispitanika navodi interes za diplomski studij, 33,1% navodi interes za specijalistički poslijediplomski studij, dok 3,2% navodi interes za doktorski studij. Ukupno je odgovorilo 124 ispitanika.

U Tablici 25. navedeni su opisni odgovori ispitanika na pitanje *ukoliko imate dodatnih komentara ili prijedloga ovdje ih možete napisati.*

	f
Ako godina studija ima 29 ispita, gdje ćete uvrstit ovaj predmet????	1
Možete nam održati predavanje o ovoj temi.	1
Niste dovoljno definirali na koju krizu mislite u točki II., pitanja 3,10,11.	1
Od bilo kakvih materijala važniji je osobni primjer.	1
Smatram da je rad s djecom prije svega odgojni pa onda obrazovni, bez obzira na predmetno područje rada.	1
Sretno!	1
Svatko od nas bi trebao krenuti od sebe te preispitati samoga sebe, te se truditi i aktivno sudjelovati u svim područjima održivog razvoja. Svi mi kao pojedinci u društvu jako smo važni za održivi razvoj. Moramo se svaki dan jako truditi - svatko na svom području rada.	1
Svatko od nas bi trebao krenuti od sebe, preispitati samoga sebe na kojem sam stupnju razvoja, te truditi se i aktivno sudjelovati u svim područjima održivog razvoja, Jer teško je nešto razvijati u društvu gdje je 1 od 100 aktiva, a ostali samo pasivno promatraju i komentiraju (uglavnom negativno). Svi smo mi kao pojedinci u društvu jako važni za održivi razvoj, samo moramo dobro otvoriti oči i jako se truditi svaki dan - svatko na svom području rada, a i u obitelji.	1
Zanimljiva i važna tema.	1

Tablica 25. Dodatni komentari

Tek kada učitelji vođeni intrinzičnom motivacijom (problem trajne pedagoške prirode) budu mogli u dovoljnoj mjeri usvojiti i steći vještinu (opće i specifične kompetencije) i stvoriti osobni primjer za primjenu višedimenzionalnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj preko formalnih, neformalnih te informalnih oblika odgoja i obrazovanja unutar cjeloživotnog obrazovanja u odgojno-obrazovni proces, i to kao građani svijeta moći će se govoriti o potpunoj i funkcionalnoj (a ne samo deklarativnoj) implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole.

8. ZAKLJUČAK

U teorijskom dijelu rada promišljala su se pitanja o konceptu održivog razvoja, njegovim dimenzijama i načelima te o posljedičnom nastanku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Razmatrale su se donešene Deklaracije i akcijski planovi koji podupiru koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te zastupljenost održivog razvoja i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u nacionalnoj zakonskoj (obrazovnoj) regulativi. Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ponajprije je odgoj i obrazovanje za vrijednosti. U radu su se ponajprije razmatrale vrijednosti koje počivaju na Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) a to su znanje, solidarnost, identitet i odgovornost. Upravo ove vrijednosti su iznimno bitne za socio – kulturnu dimenziju održivog razvoja koja predstavlja nematerijalnu vrijednost a koja prije svega podrazumijeva vrijednosti koje se prenose s naraštaja na naraštaj: sigurnost, stabilnost, zdravlje, razvoj osobnosti, jednakopravnost, poštivanje kulturne različitosti i dr. U radu se postavlja pitanje *tko je odgovoran* za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj? U teorijskom dijelu razmatrani su glavni akteri – od lokalne do državne razine ali i razina osobne odgovornosti dok se u empirijskom dijelu na uzorku učitelja razredne i predmetne nastave razlažu razine odgovornosti te se dobiva potvrda četvrte postavljene hipoteze. S obzirom da se rad bavi odgojem i obrazovanjem za održivi razvoj u osnovnoj školi, u teorijskom dijelu rada istaknuti su pozitivni primjeri iz prakse kao i kompetencije učitelja te obrazovni alati koji su potrebni za implementaciju sadržaja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevnom radu.

Cilj istraživanja odnosio se na ispitivanje stavova učitelja o položaju i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole odnosno izraditi analizu položaja i smjera razvoja u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj unutar nacionalnih okvira. Uspoređuju se uzorci nekoliko gradova dviju županija: Primorsko-goranske i Osječko-baranjske kao uzorak dva pola različitog stupnja gospodarske razvijenosti (Lay, Šimleša, 2012).

U istraživanju su sudjelovali učitelji razredne i predmetne nastave (N=171) s područja Primorsko-goranske (33,3%) i Osječko-baranjske županije (66,7%) od kojih je 57,33% iz područja predmetne nastave a 42, 67% iz područja razredne nastave. Sudjelovalo je 85,5% ispitanika ženskog spola te 14,5% ispitanika muškog spola. Prosječna dob ispitanika iznosi 43,82 godine. Prosječno radno iskustvo ispitanika iznosi 17,57 godina pri čemu najviše ispitanika ima između 10-19 godina radnog iskustva/staža (36, 97%).

Ispitivanje koncepta održivog razvoja započeto je definiranjem održivog razvoja temeljem saznanja koja ispitanici imaju do sada. Dobiveno je 104 različitih definicija održivog razvoja pri čemu se ističe samo jedna potpuna: *Održivi razvoj - nacionalno korištenje prirodnih resursa jedne zemlje (energija vjetra, vode, sunca) - ekološka dimenzija, Društvena/kulturna dimenzija - međugeneracijska solidarnost, međukulturalna suradnja, humanitarni rad, razvoj identiteta pojedinca, ali povezivanje i njegovanje različitosti i prihvaćanje*. Jedan ispitanik smatra da održivi razvoj podrazumijeva usavršavanje nastavnika. Uz termin održivi razvoj ispitanici vežu ključne pojmove kao što su: vrijednosti, odgovornost, filozofiju, ekologiju, ravnotežu, način života, napredak, politiku, budućnost i gospodarstvo. Deskriptivni prikaz poimanja koncepta održivog razvoja ukazuje da se u većini (42,9%) ispitanika slaže s tvrdnjom i najraširenijom definicijom održivog razvoja: *održivi razvoj je sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa s ciljem zadovoljenja potreba svih u sadašnjosti bez ugrožavanja šansi budućih generacija*. Razlike u odgovorima prema pripradnosti određenoj županiji, prema spolu, dobi i godinama radnog staža/iskustva nema, no postoji statistička značajnost kod odgovora učitelja iz područja razredne nastave.

Pitanje odgovornosti za promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj postavljeno je kao drugi istraživački cilj. Odgovornosti je pristupljeno na tri razine podrazumijevajući lokalnu, nacionalnu i osobnu. Rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici na lokalnoj razini smatraju najodgovornije aktere lokalne zajednice (39,5%) za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Na nacionalnoj razini, ispitanici smatraju da je najodgovornija Vlada RH (63,7%) dok 55 ispitanika smatra da su oni odgovorni (32,7%). Dobiveni rezultati potvrđuju drugu po redu postavljenu hipotezu: Nacionalna zakonska regulativa je najodgovornija za implementaciju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. No, potrebno je naglasiti kako se ovdje radi o distribuciji odgovornosti svih sudionika društva te odgovornost leži na svima nama.

Treći istraživački cilj odnosio se na ispitivanje kojim vrijednostima učitelji daju prioritet. Skupina pitanja koja se odnosi na procjenu pojedine vrijednosti koje se smatraju bitnima za socijalno kulturnu dimenziju unutar škole poslužila su za ispitivanje stavova učitelja prema vrijednostima koje se nalaze u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) a koji ističe vrijednost i opće ciljeve odgoja i obrazovanja na području Republike Hrvatske. Adaptiran je i primijenjen instrument kojega su osmislile autorice Sablić, Blažević (2015) a koji se izvorno sastojao od 66 tvrdnji te je za potrebe ovog rada prilagođen i sveden na 49 čestice. Vršila se procjena važnosti pojedine vrijednosti (znanje, solidarnost, identitet i odgovornost) unutar

svakodnevnog rada a koje su tretirane kao subskele. U analizi subskele znanje učitelji rangiraju tvrdnju *Kod učenika razvijam pozitivan stav prema stjecanju novog znanja* kao vrijednost koju najviše podupiru uvijek (60,09%). Isto tako na tvrdnji *Kod učenika osvještavam vrijednost učenja* 53,0% njih ističe kako uvijek potiče ovu vrijednost. U analizi subskele odgovornost najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježe se za pitanja: *potičem odgovornost učenika prema samome sebi i odgovornost za vlastiti život i ponašanje* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 4,55 dok standardna devijacija iznosi 0,61 odnosno 61,2% ispitanika ističe kako uvijek potiče ovu vrijednost. Kvalitetne međuljudske odnose u školi potiče 58,5% ispitanika. Analiza subskele solidarnosti kao vrijednosti pokazuje da ispitanici pokazuju najviši stupanj na tvrdnji *potičem učenike na pozitivan odnos prema drugima* gdje se 64,7% ispitanika izjasnilo kako navedenu vrijednost kod učenika potiče uvijek. Gotovo jednaku vrijednost postiže i tvrdnja *kod učenika potičem poštivanje dostojanstva druge osobe*. Analiza subskele identitet pokazuje da učitelji najviše pozornosti pridaju razvoju samopouzdanja i sigurnosti u osobne sposobnosti i identitet (54,2%) te osobnom identitetu učenika istodobno ga povezujući s poštivanjem različitosti (45,9%). No, u ovom dijelu najniže vrijednosti aritmetičkih sredina odnose se na tvrdnje *usmjeravam učenike prema komunikaciji na stranom jeziku* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,84 dok standardna devijacija iznosi 0,98, zatim *kod učenika osvještavam položaj i njihovu ulogu pojedinca kao građanina te ih istovremeno osposobljavam da postanu "građani svijeta"* gdje aritmetička sredina odgovora ispitanika iznosi 3,93 dok standardna devijacija iznosi 0,80. Navedeno predstavlja zabrinjavajući rezultat ukoliko znamo da je komunikacija na stranom jeziku te osvještavanje položaja pojedinca kao građanina svijeta nužno i potrebno ukoliko težimo humanijem društvu bez granica. Može se zaključiti kako učitelji podjednako daju prednost vrijednostima: znanje, solidarnost, identitet, odgovornost te se pri tome vrijednosti znanje i odgovornost ne ističu kao što je postavljeno u trećoj hipotezi.

Četvrti istraživački cilj bavio se ispitivanjem postavljene hipoteze: sadržaji iz područja odgoja i obrazovanja djelomično su implementirani u nastavnom procesu kroz izvanučioničku i projektnu nastavu te kroz pojedine teme koje su integrirane u pojedina predmetna područja. Pitanja koja se odnose na praktične mogućnosti implementacije sadržaja odgoja i obrazovanja u svakodnevni školski život donijela su potvrdu da su učitelji zainteresirani za izvanučionički i projektni oblik nastave te da ih smatraju dobrima za provođenje sadržaja iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (63,9% se slaže s postavljenom tvrdnjom). Isto tako 64,5% ispitanika se slaže da bi učitelji trebali uključiti sadržaje odgoja i obrazovanja za održivi

razvoj u svoje predmetno područje. No, najniži stupanj slaganja je s tvrdnjom koja se odnosi da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao biti zasebno predmetno područje (3,6% ispitanika se u potpunosti slaže dok se 17,8% slaže a 46,2% ispitanika nije sigurno). Rezultati istraživanja pokazuju da učitelji najviše prednosti daju temi društvena odgovornost (50,0%) dok se najmanje pozornosti daje temama kao što su: razvoj ruralnih i gradskih područja te potrošnja i konzumerizam.

Jesu li učitelji zainteresirani za formalnu edukaciju iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te na kojoj razini studija (preddiplomski studij, diplomski studij, poslijediplomski specijalistički studij, doktorski studij)? U posljednjem dijelu istraživanja koji se odnosi na obrazovne potrebe rezultati pokazuju da 81,76% ispitanika nema mogućnost pohađati seminare koji se odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj što predstavlja alarmantan rezultat. Ispitanici koji su odgovorili potvrdno (18,24%) ističu kako su to najčešće edukacije organizirane od strane Agencije za odgoj i obrazovanje, Udruge Lijepa naša, MZOS, ŽSV Biologije. Većina ispitanika smatra da bi trebalo organizirati dodatne seminare iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Nadalje se ispitivao stupanj uključenosti ispitanika u određene Programe cjeloživotnog učenja. Rezultati istraživanja pokazuju kako je samo 17,37% ispitanika uključeno u programe cjeloživotnog učenja pri čemu učitelji nerijetko ovdje svrstavaju razna stručna usavršavanja kao što su CARnetove edukacije, pružanje prve pomoći učenicima OŠ, unaprijeđivanje informatičke pismenosti, tečaj krojenja, šivanja i izrade rukotvorina; CAP program, građanski odgoj i dr. Ispitanici su imali mogućnost iskazivanja interesa za sudjelovanje u nekom od programa pri čemu ističu da to „ovisi o temi i opterećenju projekta/poduzetništvo, poodmakla dob/ možda u organizaciji Foruma za slobodu odgoja, građanski odgoj i obrazovanje (GOOD inicijativa)/ Bih, ali samo u slučaju da su kvalitetni, a ne kao većina provedenih američkih edukacija koja se teško ili nikako ne uklapaju u današnje društvo“. Odgovori ispitanika su raznoliki te ovise ponajprije o intrinzičnoj motivaciji. S druge strane, 83,7% ispitanika smatra da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao ući u sustav visokog školstva. Što se tiče razine implementacije 32,26% ispitanika smatra da bi se odgoj i obrazovanje trebao implementirati ponajprije na preddiplomskom studiju, 31,45% na diplomskom studiju. Najveći postotak ispitanika smatra da bi se odgoj i obrazovanje trebao implementirati na specijalističkom poslijediplomskom studiju (33,06%) dok najmanji postotak ispitanika smatra da bi se trebao implementirati na doktorskom studiju (3,23%).

Zadnji specifični cilj istraživanja provjeravao je hipotezu koja je ispitivala postoji li statistički značajna razlika u odgovorima između učitelja na području Primorsko-goranske i Osječko-baranjske županije u pitanjima koja se odnose na obrazovne potrebe. Rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima između učitelja na području Osječko-baranjske županije i Primorsko-goranske županije u pitanjima koja se odnose na obrazovne potrebe. Ipak, nužno je napraviti šire istraživanje i uravnotežen uzorak kako bi se potvrdili ili odbacili dobiveni rezultati.

Analizirajući dobivene rezultate može se globalno zaključiti da je nužno pružiti određeni formalni oblik edukacije koji je namijenjen učiteljima razredne i predmetne nastave. Učitelji različito poimaju koncept održivog razvoja što je u skladu s osobnom filozofijom i socijalno-kulturnim uvjetima u kojima žive i rade što se reflektira na okvir osobnih vrijednosti i odgovornosti pri čemu sve kreće od one osobne. Odnosno kako je jedan ispitanik istaknuo:

Svatko od nas bi trebao krenuti od sebe, preispitati samoga sebe na kojem sam stupnju razvoja, te truditi se i aktivno sudjelovati u svim područjima održivog razvoja, Jer teško je nešto razvijati u društvu gdje je 1 od 100 aktiva, a ostali samo pasivno promatraju i komentiraju (uglavnom negativno). Svi smo mi kao pojedinci u društvu jako važni za održivi razvoj, samo moramo dobro otvoriti oči i jako se truditi svaki dan - svatko na svom području rada, a i u obitelji.

9. SAŽETAK

U teorijskom dijelu rada iznesene su implikacije o pojmu održivog razvoja i njegovom konceptu koji se posebno intenzivno razvijao zadnjih četrdeset godina a koji se nerijetko uzima kao svakodnevno površno korišten termin bez dubljeg poznavanja i mogućnosti primjene istog, potom o konceptu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te dokumentima na kojima se on temelji, o ulozi škole kao socijalne institucije koja djeluje unutar socijalno-kulturnog miljea određene kulture tj. unutar određenog vrijednosnog okvira pri čemu se razmatraju dobiveni rezultati istraživanja koje je ispitivalo stavove učitelja o vrijednostima (Sablić, Blažević, 2015), obrazovne potrebe, te mogući načini implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole pri čemu se razmatraju rezultati provedenih istraživanja na uzorku studenata i učitelja (Uzelac, 2002; Uzelac, 2006; Ledić, Ćulum, Pavić-Rogošić, 2007; Rončević, Ledić, Ćulum, 2008; Klapan, Vrčelj, Kušić, 2008; Borić, Jindra, Škugor, 2008; Rončević, Rafajac, 2012, Anđić, 2015) te njihove obrazovne potrebe. U empirijskom dijelu rada izlažu se rezultati istraživanja u kojemu su sudjelovali učitelji razredne i predmetne nastave (N=171) s područja Primorsko-goranske (33,3%) i Osječko-baranjske županije (66,7%) od kojih je 57,33% iz područja predmetne nastave a 42,67% iz područja razredne nastave. Sudjelovalo je 85,5% ispitanika ženskog spola te 14,5% ispitanika muškog spola. Prosječna dob ispitanika iznosi 43,82 godine. Prosječno radno iskustvo ispitanika iznosi 17,57 godina pri čemu najviše ispitanika ima između 10-19 godina radnog iskustva/staža (36,97%). Cilj istraživanja bio je ispitati stavove učitelja o poznavanju koncepta održivog razvoja te njihove stavove spram položaja i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole pri čemu se posebno ispitivala vrijednosna orijentacija učitelja unutar socijalno-kulturne dimenzije održivog razvoja. Istraživanje je obuhvatilo i ispitivanje odgovornosti te obrazovnih potreba s obzirom na područje i mjesto rada (predmetna nastava/razredna nastava; Primorsko-goranska županija/Osječko-baranjska županija). Ispitivanje koncepta održivog razvoja započeto je definiranjem održivog razvoja temeljem saznanja koja ispitanici imaju do sada. Dobiveno je 104 različitih definicija održivog razvoja. Uz termin *održivi razvoj* ispitanici vežu ključne pojmove kao što su: *vrijednosti, odgovornost, filozofiju, ekologiju, ravnotežu, način života, napredak, politiku, budućnost i gospodarstvo*. Utvrđeno je kako dob ispitanika nema značajnu ulogu kod poimanja koncepta održivog razvoja. Pri ispitivanju poimanja koncepta održivog razvoja ispitanici najviši stupanj slaganja iskazuju s tvrdnjom *održivi razvoj je sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa s ciljem zadovoljenja potreba svih u sadašnjosti bez*

ugrožavanja šansi budućih generacija (42,9%). Skupina pitanja koja se odnosi na procjenu pojedine vrijednosti koje se smatraju bitnima za socijalno kulturnu dimenziju unutar škole poslužila su za ispitivanje stavova učitelja prema vrijednostima koje se nalaze u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011) a koji ističe vrijednost i opće ciljeve odgoja i obrazovanja na području Republike Hrvatske. Vršila se procjena važnosti pojedine vrijednosti (znanje, solidarnost, identitet i odgovornost) unutar svakodnevnog rada. U analizi subskale *znanje* učitelji najviše vrednuju tvrdnju *Kod učenika razvijam pozitivan stav prema stjecanju novog znanja* kao vrijednost koju najviše podupiru *uvijek* (60,09%). U analizi subskale *odgovornost* najvišu vrijednost aritmetičkih sredina pokazatelja bilježi se za tvrdnju: *potičem odgovornost učenika prema samome sebi i odgovornost za vlastiti život i ponašanje* (61,2%). Analiza subskale *solidarnosti* kao vrijednosti pokazuje da ispitanici pokazuju najviši stupanj slaganja na tvrdnji *potičem učenike na pozitivan odnos prema drugima* (64,7%). Analiza subskale *identitet* pokazuje da učitelji najviše pozornosti pridaju razvoju samopouzdanja i sigurnosti u osobne sposobnosti i identitet (54,2%) te osobnom identitetu učenika istodobno ga povezujući s poštivanjem različitosti (45,9%). Odgovornosti je pristupljeno na tri razine podrazumijevajući lokalnu, nacionalnu i osobnu. Rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici na lokalnoj razini smatraju najodgovornije aktere lokalne zajednice (39,5%). Na nacionalnoj razini, ispitanici smatraju da je najodgovornija Vlada RH (63,7%) dok 55 ispitanika smatra da su oni odgovorni (32,7%). Rezultati istraživanja pokazuju da učitelji najviše prednosti daju temi *društvena odgovornost* (50,0%) dok se najmanje pozornosti daje temama razvoj ruralnih i gradskih područja te potrošnja i konzumerizam. Što se tiče ispitivanja praktične mogućnosti implementacije sadržaja odgoja i obrazovanja u svakodnevni školski život rezultati istraživanja donijeli su potvrdu da su učitelji zainteresirani za izvanučionički i projektni oblik nastave te da ih smatraju dobrima za provođenje sadržaja iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (63,9%). Rezultati istraživanja pokazuju da 81, 76% ispitanika nema mogućnost pohađati seminare koji se odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj što predstavlja alarmantan rezultat. S druge strane, 83,7% ispitanika smatra da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao ući u sustav visokog školstva. Što se tiče razine implementacije 32,26% ispitanika smatra da bi se odgoj i obrazovanje trebao implementirati ponajprije na preddiplomskom studiju, dok 31, 45% na diplomskom studiju. No, najveći postotak ispitanika zagovara pokretanje specijalističkog poslijediplomskog studija (33,06%) dok najmanji postotak ispitanika smatra da bi se ovakav tip programa trebao implementirati na doktorskom studiju (3,23%). Pretpostavka istraživanja da su učitelji zainteresirani za sustavnu edukaciju na Sveučilištu potvrđena rezultatima istraživanja no ne postoji statistički

značajna razlika u odgovorima između učitelja na području Osječko-baranjske županije i Primorsko-goranske županije u pitanjima koja se odnose na obrazovne potrebe.

Ključne riječi: odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, socio-kulturna dimenzija održivog razvoja, vrijednosti, obrazovne potrebe

SUMMARY

The theoretical part of the paper presents the implications for the notion of sustainable development and its concept that has developed intensively over the last forty years and which is a term often commonly used superficially without a deeper knowledge and possibility of application of the same; then the concept of education for sustainable development and the documents on which it is based, the role of the school as a social institution operating within the socio-cultural milieu of a given culture, i.e. within a certain value framework, the results of the research that examined the attitudes of teachers on values (Sablić, Blažević, 2015), educational needs and possible ways of implementing education and training for sustainable development in elementary schools, considering the results of the research conducted on a sample of students and teachers (Uzelac, 2002, Uzelac, 2006, Ledić, Ćulum, Pavić-Rogošić, 2007, Rončević, Ledić, Ćulum, 2008; Klapan, Vrčelj, Kušić, 2008; Borić, Jindra, Škugor, 2008; Rončević, Rafajac, 2012, Anđić, 2015) and their educational needs.

In the empirical part of the paper, the results of the research concerning teachers of general classroom and specialised classes in primary schools (N = 171) from Primorje-Gorski kotar County (33.3%) and Osijek-Baranja County (66.7%), of which 57.33 % in the specialised subject classes and 42, 67% in general classroom classes. 85.5% of female respondents and 14.5% of male respondents participated. Average age of respondents is 43.82 years. Average work experience of the respondents is 17.57 years, with most respondents having between 10-19 years of work experience (36, 97%). The aim of the research was to examine the attitudes of teachers on the knowledge of the concept of sustainable development and their attitudes towards the position and possibilities of implementation of education for sustainable development in elementary schools, in which the value orientation of teachers within the socio-cultural dimension of sustainable development was examined. The research also covered the examination of responsibilities and educational needs with respect to the area and place of work (specialised subject teaching / general classroom teaching, Primorje-Gorski kotar County / Osijek-Baranja County). The study of the concept of sustainable development has started by defining sustainable development based on the knowledge that the respondents have so far. 104 different definitions of sustainable development have been received. With the term *sustainable development*, the respondents link key concepts such as *values, responsibility, philosophy, ecology, balance, lifestyle, progress, politics, the future and the economy*. It was found that age of respondents has no significant role in understanding the

concept of sustainable development. When considering the concept of sustainable development, respondents marked the highest degree of concordance with the statement that *sustainable development is the ability of responsible use of natural resources to meet the needs of everyone in the present without jeopardizing the prospects of future generations* (42,9 %). A group of questions pertaining to the evaluation of certain values that are considered relevant to the socio-cultural dimension within the school served to examine the attitudes of teachers according to the values contained in the National Framework Curriculum (2011), which emphasizes the value and general goals of education in the Republic of Croatia. An assessment of the importance of a particular value (knowledge, solidarity, identity and responsibility) in everyday work was carried out. In the analysis of the sub-scale *knowledge*, teachers best value the statement: *Students develop a positive attitude towards acquiring new knowledge* as the highest value supported *always* (60.09%). In the analysis of the sub-scale *responsibility*, the highest value of the arithmetic mean of the indicators is recorded for the statement: *I encourage the student responsibility to themselves and responsibility for their own life and behaviour* (61.2%). Analysis of the sub-scales of *solidarity* as a value shows that respondents show the highest degree of agreement on the statement: *I encourage students to have a positive relationship with others* (64.7%). The analysis of sub-scale *identity* shows that teachers devote the greatest attention to the development of self-confidence and security in their own personal ability and identity (54.2%) and the personal identity of the pupils while the same time correlating it to respecting diversity (45.9%). Responsibility is assessed on three levels: local, national and personal. Research results show that respondents considered local community officials and activists have the largest responsibility (39.5%). At the national level, respondents believe that the Government of the Republic of Croatia have the largest responsibility (63.7%) while 55 respondents believe that they are responsible (32.7%). Research findings show that teachers give primacy to the term *social responsibility* (50.0%), while the least focusing on topics of rural and urban area development, consumption and consumerism. Concerning examining the practical possibilities of implementing the content of education in everyday school life, the results of the research have confirmed that teachers are interested in the extra-curricular and project form of teaching and that they consider them to be efficient for implementation of content in the area of education and training for sustainable development (63.9%). Research results show that 81, 76% of respondents have no opportunity to attend seminars related to the issue of education for sustainable development, which is an alarming result. On the other hand, 83.7% of respondents believe that upbringing and education for sustainable development should enter the higher education system. As far as

implementation levels are concerned, 32.26% of respondents believe that education and training should primarily be implemented in undergraduate studies, while 31.45% in graduate studies. However, the highest percentage of respondents advocate the launch of a specialist postgraduate study (33.06%), while the smallest percentage of respondents believe that such a type of program should be implemented at the doctoral study (3.23%). Research thesis that teachers are interested in systematic education at the University level has been confirmed by research results, but there is no statistically significant difference in the answers between teachers in the Osijek-Baranja County and Primorje-Gorski kotar County on issues related to educational needs.

Key words: education and training for sustainable development, socio-cultural dimension of sustainable development, values, educational content, educational needs

10.LITERATURA

AGENDA 21 (1992). Dostupno na: <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> , pristupljeno: 03.02.2017.

ANDRILOVIĆ, V., MATIJEVIĆ, M., PASTUOVIĆ, N., PONGRAC, S., i ŠPAN, M. (1985). *Andragogija*. Zagreb: Školska knjiga.

ANĐIĆ, D. (2008). Paradigmatski aspekti problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj. *Metodički ogledi*, 14(2) 9-23. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/20764> , pristupljeno: 02.04.2017.

ANĐIĆ, D. (2015). Doprinosi razvoju kompetencija učitelja osnovnih škola u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj U: *Napredak*, 156 (4)367-383. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/166200> , pristupljeno: 02.04.2017.

ANĐIĆ, D., i TATALOVIĆ VORKAPIĆ, S. (2015).Kako mjeriti održivo ponašanje? Adaptacija i validacija Upitnika o održivom ponašanju U: *Revija za sociologiju* 45 (1) 69-97. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/142961> , pristupljeno: 12.01.2017.

ANĐIĆ, D. (2016). Školski okoliš u funkciji odgojno-obrazovne prakse učitelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj U: *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65 (2) 287-299. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/177994> , pristupljeno: 09.04.2017.

AGENCIJA ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE (AZZO) (2011). Obrazovanje za održivi razvoj. Priručnik za osnovne i srednje škole. Dostupno na: http://www.azoo.hr/images/izdanja/OOR_2011_web.pdf , pristupljeno: 15.03.2017.

BABIĆ, N., IROVIĆ, S., i SENTJABOV, A. (2008) Edukacija, vrijednost i održivi razvoj U: Uzelac, V., Vujičić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 1. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 119-124.

BOGOVIĆ, N.D., i ČEGAR, S. (2012). Obrazovanje za održivi razvoj U: *Ljudski potencijali i ekonomski razvoj*. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/542639.Obrazovanje_za_odrivi_razvoj.pdf , pristupljeno: 02.05.2017.

BORIĆ, E., JINDRA, R., i ŠKUGOR, A. (2008). Promicanje učenja za održivi razvoj na Učiteljskom fakultetu u Osijeku U: Uzelac, V., Vujičić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 1. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 326-331.

BRUNER, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.

ĆULUM, B., (2010). *Sveučilišni nastavnici i misija sveučilišta: stavovi, uvjeti i implikacije za integraciju civilne misije sveučilišta*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

D'ALISA, G., DEMANIA, F., i KALLIS, G. (2016) *Odrast-pojmovnik za novu eru*, Zagreb, Fraktura.

DELORS, J. (1998). *Učenje blago u nama*. Zagreb: Educa.

ELLIOT, S., DAVIS, J. (2009). Exploring the resistance: An Australian perspective on educating for sustainability in early childhood. *International Journal of Early Childhood*, 41 (2), 65-78. Dostupno na: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF03168879> , pristupljeno: 03.05.2017.

GARAŠIĆ, D. (2008). Odgoj i obrazovanje u UN Desetljeću za održivi razvoj – status implementacije u Republici Hrvatskoj U: Uzelac, V., Vujičić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 1. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 107-117.

GAYFORD, C. (2001). Education for Sustainability: an approach to the professional development of teachers. *European Journal of Teacher Education*, 24 (3). Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02619760220128879> , pristupljeno: 04.05.2017.

JAMBROVIĆ, F. (2011). Održivi razvoj u obrazovanju U: *Zbornik radova veleučilišta u Čakovcu* 2 (1) 14-27. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/71319> , pristupljeno: 12.02.2017.

JURČIĆ-PATRK, L. (2000). Ovaj svijet neće spasiti promjena mjera, nego promjena misli, U: Božić, Ž., Uzelac, V. (ur.), *Ekologija – korak bliže djetetu*. Rijeka: Adamić d.o.o. str.136-139.

KIRN, A. (2000). Održivi razvoj i environmentalističke vrijednosti U: *Socijalna ekologija* 9 (3) 149-162. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/141734> pristupljeno: 13.03.2017.

LAY, V. (1998). *Obrazovanje i održivi razvoj*. Doktorska disertacija, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

LAY, V. (2005). Integralna održivost i učenje, *Društvena istraživanja* (3) 353-377. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/17689> ,pristupljeno: 11.04.2017.

LAY, V., ŠIMLEŠA, D. (2012). *Nacionalni interesi razvoja Hrvatske kroz prizmu koncepta održivog razvoja*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb. Dostupno na:http://www.pilar.hr/images/stories/dokumenti/funkcionalni/lay_simlesa/nacionalni_interesi_razvoja_hrvatske_koncept_odrzivog_razvoja.pdf , pristupljeno: 15.05.2017.

LEDIĆ, J., ČULUM, B., PAVIĆ-ROGOŠIĆ, L. (2008). Razumijevanje održivog razvoja – gdje smo i kuda idemo? Uzelac, V., Vujičić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 1. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 273-285.

LUKŠA, Ž. (2008). Procjena učinkovitosti projekta eko – škole u smislu cjeloživotnog učenja za održivi razvoj U: Uzelac, V., Vujičić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 3. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 211-215.

MARAVIĆ, J. (2003), Cjeloživotno učenje. U: *CARNET časopis*. br.17, god. III. Zagreb: Edupoint. http://www.carnet.hr/casopis/17/clanci/5_3.3.2008 . , pristupljeno: 12.04.2017.

MRNJAUS, K. (2008). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*, Rijeka, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

PASTUOVIĆ, N. (1978). *Obrazovni ciklus*. Zagreb: Andragoški centar.

PASTUOVIĆ, N. (2008). Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju. *Odgojne znanosti*, 10(2). 253 – 267. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/29568> , pristupljeno: 04.04.2017.

PAVIĆ-ROGOŠIĆ, L., JELIĆ MUCK, V., i JAGNJIĆ, M. (2015). Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030. ODRAZ – održivi razvoj zajednice, Zagreb. Dostupno na: http://odraz.hr/media/291518/globalni%20ciljevi%20odrzivog%20razvoja%20do%202030_w eb.pdf , pristupljeno: 02.05.2017.

POLIĆ, M. (1995). Ekohistorijski pristup problemu zaštite okoliša. *Društvena istraživanja*, 2 (22), 457-471. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51140 ,pristupljeno: 15.04.2017.

RADEKA, I., PETANI, R., i ROGIĆ, A.M. (2008). Cjeloživotno obrazovanje nastavnika i održivi razvoj U: Uzelać, V., Vujićić, L., (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj, 1. svezak*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci i Učiteljski fakultet u Rijeci. str. 301-306.

RAKIĆ, V., i VUKUŠIĆ, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5), 771-795). Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=90543 , pristupljeno: 14.04.2017.

RONČEVIĆ N., LEDIĆ J., i ČULUM B. (2008). »Nisam sigurna što je, ali je bitno« - analiza stavova studenata Sveučilišta u Rijeci o održivom razvoju. *Suvremene teme* 1(1), 62-75. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/> pristupljeno 07.05.2017.

RONČEVIĆ, N., i RAFAJAC, B. (2012). *Održivi razvoj. Izazov za Sveučilište?* Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

SIRAJ- BLATCHFORD, J. (2009). Education for Sustainable Development in Early Childhood. *International Journal of Early Childhood*, 41 (2), 9-22. Dostupno na: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF03168875> , pristupljeno: 04.05.2017.

ŠKUGOR, A. (2008). Cjeloživotno učenje za održivi razvoj u studijskom programu/kurikulumu Učiteljskog fakulteta u Osijeku U: *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 54 (19), 159-168. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/24078> , pristupljeno:14.04.2017.

ŠOLJAN, N. (2007). Taksonomija svjetskih razvoja u obrazovanju prema (de)konstrukciji pedagogije U: Previšić, V., Šoljan, N., Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, str. 411-440.

Uzelać, V. (2008) Teorijsko - praktični okvir cjeloživotnog učenja za održivi razvoj; *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*. Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci.

UZELAC, V., LEPIČNIK-VODOPIVEC, J., i ANĐIĆ, D. (2014). *Djeca-odgoj i obrazovanje – održivi razvoj; u potrazi za novim perspektivama razvoja odgoja i obrazovanja djece za održivi razvoj*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

VRBIČIĆ, A. (2012). Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ("zelena pedagogija"). Dostupno na: <http://www.pedagogija.hr/ekvilibrij/odgoj-i-obrazovanje-za-odrzivi-razvoj.html> , pristupljeno: 02.05.2017.

VRCELJ, S., i MUŠANOVIĆ, M. (2001). *Prema pedagoškoj futurologiji (škola budućnosti)*.
Rijeka: Hrvatski pedagoško-književni zbor.

11. PRILOZI

11.1. Prilog 1 – popis tablica

Red.br.	Naslov tablice	Stranica
1.	<i>Primjeri deklaracija i akcijskih planova koji podupiru koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.</i>	15-16
2.	<i>Raspodjela odgovora ispitanika prema varijabli: dob</i>	44
3.	<i>Raspodjela odgovora sudionika prema varijabli: godine radnog iskustva</i>	45
4.	<i>Deskriptivni prikaz poimanja koncepta održivog razvoja</i>	47-48
5.	<i>Analiza subskale znanje</i>	49
6.	<i>Analiza subskale odgovornost</i>	50
7.	<i>Analiza subskale solidarnost</i>	51
8.	<i>Analiza subskale identitet</i>	52
9.	<i>Odgovornost – lokalna razina</i>	53
10.	<i>Odgovornost – razina države</i>	54
11.	<i>Osobna odgovornost</i>	54
12.	<i>Teme obrazovanja za održivi razvoj u školskim programima</i>	55
13.	<i>Praktične mogućnosti implementacije sadržaja obrazovanja za održivi razvoj u svakodnevnom radu</i>	56
14.	<i>Pearsonov koeficijent korelacije</i>	57
15.	<i>Testna statistika sociodemografske varijable</i>	58
16.	<i>Testna statistika s obzirom na varijablu spol</i>	59
17.	<i>Rangovi – varijabla dob</i>	60
18.	<i>Testna statistika s obzirom na varijablu doba, b</i>	61
19.	<i>Rangovi – godine radnog iskustva/staža</i>	63
20.	<i>Testna statistika – godine radnog iskustva/staža, b</i>	63
21.	<i>Rangovi- područje rada</i>	64
22.	<i>Testna statistika – područje rada</i>	64-65
23.	<i>Ako ste odgovorili potvrdno molimo Vas navedite naziv programa</i>	67
24.	<i>Ako niste do sada imali mogućnost za program pohađanja cjeloživotnog učenja, biste li željeli sudjelovati u nekom od programa</i>	68
25.	<i>Dodatni komentari</i>	71

11.2. Prilog 2 – popis grafikona

Red.br.	Naslov grafikona	Stranica
1.	<i>Raspodjela ispitanika prema županijama</i>	41
2.	<i>Raspodjela ispitanika prema pripadnosti uzorka odabranih osnovnih škola</i>	42
3.	<i>Raspodjela ispitanika prema varijabli spol</i>	43
4.	<i>Prosječna dob ispitanika</i>	43
5.	<i>Kategorije odgovora sudionika prema varijabli godine radnog iskustva/staža</i>	44
6.	<i>Raspodjela odgovora ispitanika prema varijabli poručje rada: predmetna/razredna nastava</i>	45
7.	<i>Mogućnost pohađanja seminara koji se odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.</i>	65
8.	<i>Stupanj uključenosti ispitanika u neki od Programa cjeloživotnog obrazovanja</i>	66
9.	<i>Treba li odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ući u sustav visokog školstva?</i>	69
10.	<i>Razina implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u programe Sveučilišta.</i>	70

11.3. Prilog 3 – popis slikovnih prikaza

Red.br.	Naslov slikovnog prikaza	Stranica
1.	<i>Indeks razvijenosti po gradovima i općinama Republike Hrvatske – srpanj 2010</i>	4

11.4.Prilog 4 – tablice s odgovorima ispitanika

DEFINICIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

ODGOVORI ISPITANIKA:	f
Dobar gospodarski razvoj uz pravedniji odnos vlasnik-djelatnik i briga za budućnost zemlje i ljudi na njoj.	1
Dogovorene vrijednosti kako bi se osigurao boljitak na svim područjima i očuvanje budućih naraštaja.	1
Dominantna filozofija koju mora poštivati svaki pojedinac.	1
društveno i odgovorno ponašanje	1
Ekologija, samoodrživi oblici energije, povezanost s prirodnim resursima i zakonima, nezagađivanje, briga o načinu života	1
Iskorištavanje prirodnih resursa u okvirima (bez remećenja) prirodne ravnoteže.	1
iz vlastito proizvedenih resursa održavati postojeću proizvodnju i proširivati ju postepeno	1
Korištenje prirodnih resursa sada, ali imajući na umu i buduće generacije. Racionalno raspoređivanje i iskorištavanje gospodarskih i socijalnih sadržaja.	1
Korištenje prirodnih resursa uvažavajući ekološka pravila.	1
Korištenje prirodnih resursa za dobivanje energije uz svjesnost o zaštiti okoliša i minimalnu financijsku potporu.	1
Korištenje prirodnih resursa za dobivanje energije uz svjesnost o zaštiti okoliša i minimalne financijske potpore radi održivosti ekonomije.	1
Korištenje prirodnih resursa, korištenje različitih resursa bez štete za okoliš	1
Mislim da je to nekakva ravnoteža.Npr. kada se posiječe dio šume treba se na isto mjesto posaditi nove mladice.	1
Mogućnost razvoja društva uz pomoć prirodnih resursa ali bez direktne štete prirodi i ugrožavanja sredine u kojoj živimo.	1
Način života koji bi čuvao planet.	1
napredak (razvoj) društva koji se temelji na npr. obnovljivim izvorima, bez nanošenja štete na okoliš i ugrožavanja budućnosti planete	1
Napredak i razvoj društva u skladu s prirodom - korištenje prirodnih resursa, reciklaža (sunce, vjetar)	1
Nemam saznanja o održivom razvoju.	1
Nov način razmišljanja na dogovorenim vrijednostima demokratskog društva.	1
Novi način razmišljanja koji se mora temeljiti na dogovorenim vrijedostima i odlikama demokratskih društava.	1
Oblikovanje politike i strategije kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne resurse bitne za ljudske djelatnosti u budućnosti.	1
odgovoran odnos prema okolišu, napredak u skladu s prirodnim i geografskim osobnostima, odgovorno promišljanje o budućnosti (plan razvoja)	1
Odgovorna uporaba prirodnih resursa kako bismo i u budućnosti imali raznolike biološke sustave.	1
Odgovorna uporaba prirodnih resursa.	1

Odgovorni odnos pojedinca, zajednice i društva u cjelini prema prirodi, najslabijim članovima društva i samome sebi u smislu očuvanja okoliša i prirodnih resursa, dostojanstva čovjeka te razvoj znanosti isključivo za dobrobit prirode i čovjeka.	1
Odgovorno gospodarenje prirodnim resursima. Vрати što si uzeo.	1
Odgovorno korištenje ekoloških resursa, zaštita okoliša u skladu sa socijalnim i ekonomskim razvojem	1
Odgovorno korištenje prirodnih resursa i potreba za očuvanjem kvalitete okoliša.	1
Odgovorno korištenje prirodnih resursa, zaštite okoliša i socijalna osjetljivost.	1
Odgovorno korištenje prirodnih resursa.	3
Odgovorno korištenje prirodnih resursa. Cjeloživotno učenje.	1
Određene vrijednosti društva na kojima se temelji odgoj i obrazovanje	1
Održivi razvoj - nacionalno korištenje prirodnih resursa jedne zemlje (energija vjetra, vode, sunca) - ekološka dimenzija, Društvena/kulturna dimenzija - međugeneracijska solidarnost, međukulturalna suradnja, humanitarni rad, razvoj identiteta pojedinca, ali povezivanje i njegovanje različitosti i prihvaćanje	1
Održivi razvoj - naša zajednička budućnost, odnos između gospodarstva, čovjeka i ekologije, čovjekove održivosti na planetu zemlji, pomirba socijalnih i ekonomskih potreba s ekologijom	1
Održivi razvoj je gospodarski razvoj koristan za sve slojeve društva uz vođenje brige o stalnoj zaštiti okoliša, svaki pojedinac ponaosob u svom području rada.	1
Održivi razvoj je način iskorištavanja sredstava iz prirode, a da se na taj način ne ugrožava priroda.	1
Održivi razvoj je napredak gospodarstva koji vodi računa o ljudima, enologiji, energetske resursima kako bi buduće generacije imale jednako dobro ili bolje stanje na zemlji.	1
Održivi razvoj je napredak koji ne ugrožava budućnost novih naraštaja, koji potiče obnovljive izvore energije i čuva okoliš.	1
Održivi razvoj je napredovanje u gospodarskom i socijalnom dijelu ljudske djelatnosti. Kontinuirani napredak bez štete za okoliš.	1
Održivi razvoj je naša zajednička budućnost	1
Održivi razvoj je odgovorno korištenje prirodnih resursa.	1
Održivi razvoj je održavanje ravnoteže između uporabe štednje i obnavljanja svih naših resursa.	1
Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politika i strategija prema kojima se gospodarstvo i socijalni sektor mogu razvijati bez štetnih posljedica na okoliš i prirodne resurse koji su bitni za daljnju ljudsku djelatnost.	1
Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politika i strategija, kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne izvore za ljudsku djelatnost u budućnosti.	1
Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politike i gospodarskog te socijalnog napretka, bez štete za okoliš. Takav razvoj ne smije ugrožavati budućnost budućih generacija zagađivanjem okoliša i slično.	1
Održivi razvoj je okvir za oblikovanje politike i strategija, kontinuiranog gospodarskog i	1

socijalnog napretka, bez štete za okoliš i prirodne izvore.	
Održivi razvoj je pojam koji obuhvaća brigu o uporabi prirodnih resursa, napretku koji uzima u obzir pametno gospodarenje i iskorištavanje resursa kako bi se buduće generacije također mogle time koristiti.	1
Održivi razvoj je pojam koji predstavlja razvoj i napredak društva u cjelini, korištenjem prirodnih resursa za ljudske potrebe, ali bez ugrožavanja istih. (brigom za okoliš, recikliranjem)	1
Održivi razvoj je razvoj jedne države koji je uvjetovan zaštitom okoliša, gospodarstva stabilnosti i pravednom raspodjelom socijalnih mogućnosti.	1
Održivi razvoj je razvoj kojim se zadovoljavaju potrebe sadašnjeg stanovništva bez ugrožavanja potreba budućih naraštaja.	1
Održivi razvoj je razvoj uz uvažavanje zaštite okoliša i odgovornog korištenja resursa.	1
Održivi razvoj je strategija gospodarskog i socijalnog napretka i razvoja koji ne smije ugrožavati budućnost dolazećih naraštaja trošenjem neobnovljivih izvora i dugoročnim devastiranjem i zagađivanjem okoliša.	1
Održivi razvoj je svjesno i odgovorno ponašanje svakog pojedinca za dobrobit cjelokupne društvene zajednice, a uključuje prihvaćanje demokratskih načela, društvenu i socijalnu osjetljivost, tolerantnost prema različitostima, multikulturizam, zaštitu okoliša, ekološku osviještenost u gospodarenju prirodnim resursima.	1
Održivi razvoj najčešće povezujem s očuvanjem resursa prirode i ekologije. Upravljanje resursima i samoodrživost istih kroz buduće generacije.	1
Održivi razvoj obuhvaća napredovanje gospodarstva i društva u cjelini bez uništavanja okoliša i pretjeranog crpljenja prirodnih resursa. Dakle, razvoj koji također pazi na očuvanje okoliša za buduće generacije.	1
Održivi razvoj omogućuje zadovoljavanje potreba čovječanstva u različitim sferama s ciljem da i u budućnosti te potrebe budu zadovoljene, a ne ugrožene.	1
Održivi razvoj podrazumijeva odgovorno korištenje prirodnih resursa u svrhu povećanja socijalne osjetljivosti i gospodarskog razvoja.	1
Održivi razvoj podrazumijeva razvoj društva na način da raspoloživim sredstvima i resursima zadovoljava ljudske potrebe, a da pri tome ne ugrožava prirodu.	1
Održivi razvoj predstavlja nesmetani napredak uz očuvanje okoliša i prirodnih resursa.	1
Održivi razvoj su promjene u cjelokupnom društvu i gospodarstvu jedne države.	1
Održivi razvoj te gospodarski razvoj koristan za sve slojeve društva uz vođenje brige o stalnoj zaštiti okoliša, te svaki pojedinac ponaosob u svom području rada.	1
Održivi razvoj je proces čuvanja prirodnih resursa za buduće generacije.	1
omogućuje zadovoljavanje potreba u sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da i one zadovoljavaju svoje potrebe.	1
Osiguravanje zadovoljavajućih uvjeta života za buduće generacije kroz poboljšanje ekonomskih, socijalnih i ekoloških potencijala.	1
Plan za budućnost (politike, gospodarstva) i za napredak u vezi korištenja izvora energije i zaštite okoliša.	1
Podrazumijeva razvoj društva koje raspoloživim resursima zadovoljava ljudske potrebe, ne ugrožavajući prirodne sisteme i životnu sredinu	1

Podržavati i poticati gospodarstvo a time i socijalnu stranu područja u kojem živimo	1
Racionalno korištenje resursa bez da naštetiti prirodi. Odgovorno korištenje s ciljem zadovoljenja potreba svih.	1
Rast i profit uz očuvanje okoliša i prirodnih resursa	1
Razvoj bilo kojeg segmenta društva bez štetnih utjecaja na okoliš.	1
Razvoj čovjeka bez narušavanja (ugrožavanja) sredine u kojoj živi	1
Razvoj društva koji raspoloživim resursima zadovoljava potrebe društva, bez ugrožavanja prirodnih sistema i životne sredine.	1
Razvoj društva koji zadovoljava ljudske potrebe ne ugrožavajući ljudsku sredinu i njene ekosisteme.	1
Razvoj društva kroz razne strategije koje ne bi ugrožavale prirodne resurse i sustavno podržavale ravnotežu.	1
Razvoj i političke strategije prilikom kojih se vodi računa o očuvanju okoliša i neobnovljivih izvora energije.	1
Razvoj koji ne uništava prirodne resurse, koji u radu koristi alternativne izvore, obnovljive izvore energije, koji je usmjeren na čovjeka a ne na profit.	1
Razvoj koji osigurava i zadovoljava potrebe za normalno življenje, ali ne ugrožava uvijete življenja a buduće generacije.	1
Razvoj koji zadovoljava ljudske potrebe kroz duže vrijeme bez da ugrožava prirodni sistem, odnosno životnu sredinu.	1
Razvoj koji zadovoljava sadašnje potrebe a da pri tome ne ugrožava budućnost slijedećim generacijama poslije nas.	1
Razvoj kojim se zadovoljavaju sve potrebe današnjeg društva i mladih a da se pritom ne ugrožava mogućnost budućih generacija u zadovoljavanju njihovih potreba.	1
Razvoj okoliša koji raspoloživim resursima zadovoljava ljudske potrebe, ne ugrožavajući prirodne sisteme i životnu sredinu.	1
Razvoj u skladu sa prirodom i očuvanjem okoliša.	1
socijalni gospodarski napredak bez štete na okoliš	1
Sposobnost korištenja resursa s ciljem zadovoljenja potreba.	1
Sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa da bi ih sačuvali za buduće generacije.	1
Stvaranje politika i sstrategija za gospodarski i socijalni napredak bez ugrožavanja okoliša i prirodnih resursa.	1
Sveobuhvatno unaprjeđenje za budućnost	1
Svjesno i odgovorno ponašanje svakog pojedinca u društvenoj zajednici, djelovanje za dobrobit cjelokupne zajednice, prihvaćanje demokratskih načela, različitosti, tolerancije, altruizam, socijalna osjetljivost... Briga za okoliš i odgovorno ponašanje prema istom.	1
štednja, iskorištavanje resursa, uključivanje u razne sfere života, obnavljanje kroz racionalizaciju	1
To je odgovorna upotreba prirodnih resursa, kako bi to blagostanje imale i ove i buduće generacije.	1
To je racionalno upravljanje resursima kojima raspolažemo.	1

To je razvoj čovječanstva (gospodarstva) sa što manjom štetom za okoliš i neobnovljive izvore.	1
To je razvoj koji omogućuje zadovoljavanje svih potreba ljudi u sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da i one zadovoljavaju svoje potrebe.	1
To je razvoj u gospodarstvu koji zadovoljava sadašnje potrebe čovječanstva ali bez ugrožavanja potreba budućih naraštaja.	1
Uporaba prirodnih bogatstava koja zadovoljava ljudske potrebe, ali i u budućnosti, te pravilna raspodjela potrošnje i iskorištavanja prirodnih resursa i njihovo obnavljanje.	1
Uporaba prirodnih resursa racionalno, uz zaštitu okoliša.	1
Usavršavanje nastavnika	1
Utjecaj npr. gospodarskog razvoja na prirodu i zaštitu prirode	1
Zadovoljavanje potreba bez ugroze za okoliš.	1
Zadovoljiti potrebe društva (da se ne naštetiti okolišu) te da se očuvaju prirodne vrijednosti okoliša za nadolazeće naraštaje.	1
Zaštita okoliša i ljudska prava	1
Zaštita životne sredine ali i života na planeti zemlji.	1

ANKETNI UPITNIK
O ODGOJU I OBRAZOVANJU ZA
ODRŽIVI RAZVOJ U OSNOVNOJ ŠKOLI

Poštovani/a,

pozivamo Vas da sudjelujete u istraživanju koji se bavi socijalno-kulturnom dimenzijom održivog razvoja. Cilj istraživanja je ispitati stavove učitelja o položaju i mogućnostima implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u osnovne škole.

Istraživanje se provodi u svrhu izrade diplomskog rada apsolventice Jelene Vukobratović (kontakt: 092/316 6913, e-mail: jelena.vukobratovic@gmail.com) pri Filozofskom fakultetu u Rijeci, Odsjeka za pedagogiju, pod vodstvom mentorice doc.dr.sc. Nene Rončević (kontakt: 051 265 720, e-mail: nena.roncevic@ffri.uniri.hr).

Upitnik je anonimn i te će za njegovo ispunjavanje biti potrebno 10 do 15 minuta Vašeg vremena stoga Vas molimo da pružite podršku istraživanju. Rezultati istraživanja dostavit će se na adresu Vaše ustanove nakon obrane diplomskog rada.

Unaprijed zahvaljujemo.

I. OPĆA SKUPINA PITANJA:

1. Spol: M Ž
2. Godina rođenja: _____
3. Godine radnog iskustva/staža (molimo navedite): _____
4. Područje rada: razredna nastava predmetna nastava

II. ODRŽIVI RAZVOJ - POJMOVNO ODREĐENJE

1. Pokušajte definirati održivi razvoj temeljem saznanja koja imate.

	2.Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju, a potom na ljestvici od 1 do 5 zaokružite i procijenite Vaš stupanj (ne)slaganja sa sljedećim tvrdnjama.	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nisam siguran/na	Slažem se	U potpunosti se slažem
1.	Održivi razvoj mora slijediti logiku dosadašnjeg modela razvoja industrijskog društva uz racionalno korištenje prirodnih resursa.	1	2	3	4	5
2.	Ideja održivog razvoja je nedorečena, neprecizna i proturječna fraza bez konkretnog sadržaja.	1	2	3	4	5
3.	Izlaz iz aktualne krize nije moguć ako se društvena energija bude gubila na zaštitu okoliša i pretjeranu socijalnu osjetljivost.	1	2	3	4	5
4.	Održivi razvoj nastoji uravnotežiti magični trokut: zaštita okoliša, stabilan gospodarski razvoj i pravedna raspodjela socijalnih mogućnosti.	1	2	3	4	5
5.	Održivi razvoj podrazumijeva radikalni raskid s aktualnim ekonomskim konceptom razvoja.	1	2	3	4	5
6.	Održivi razvoj je politička sintagma i prazna formula.	1	2	3	4	5
7.	Implementacija ideje održivog razvoja moguća je jedino uz duboku promjenu vrijednosti i političkih koncepata.	1	2	3	4	5
8.	Zaštita okoliša treba biti na prvom mjestu bez obzira na sporiji ekonomski razvoj.	1	2	3	4	5
9.	Održivi razvoj je sposobnost odgovornog korištenja prirodnih resursa s ciljem zadovoljenja potreba svih u sadašnjosti bez ugrožavanja šansi budućih generacija.	1	2	3	4	5
10.	Aktualna kriza izravna je posljedica razvojnog obrasca koji ne uvažava načelo održivosti.	1	2	3	4	5

III. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ U OSNOVNOJ ŠKOLI

Skupina pitanja u nastavku odnosi se na procjenu pojedine vrijednosti koje su bitne za socijalno kulturnu dimenziju unutar školskog konteksta.

	3. Molimo Vas da da na ljestvici od 1 do 5 zaokružite i procijenite Vaš stupanj (ne)slaganja sa sljedećim tvrdnjama koje se odnose na procjenu pojedine vrijednosti: znanja, odgovornosti, solidarnosti i identiteta.	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
1.	Potičem i razvijam odgovornost i samostalnost kod učenika ²⁵ .	1	2	3	4	5
2.	Kod učenika potičem kritičko promišljanje o samome sebi i svemu onome što ga okružuje.	1	2	3	4	5
3.	Kod učenika razvijam osjećaj međugeneracijske solidarnosti.	1	2	3	4	5
4.	Kod učenika razvijam samopouzdanje i sigurnost u osobne sposobnosti i identitet.	1	2	3	4	5
5.	Potičem učenika na očuvanje prirode i čovjekova okoliša.	1	2	3	4	5
6.	Kod učenika osvještavam vrijednost učenja .	1	2	3	4	5
7.	Mlade i djecu potičem na humanitarni rad.	1	2	3	4	5
8.	Kod učenika potičem kulturu rada i vrijednost rada.	1	2	3	4	5
9.	Učenicima osiguravam stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) kompetencija.	1	2	3	4	5
10.	Kod učenika razvijam pozitivan stav prema stjecanju novog znanja.	1	2	3	4	5
11.	Potičem odgovornost učenika prema samome sebi i odgovornost za vlastiti život i ponašanje.	1	2	3	4	5
12.	Osposobljavam učenike za donošenje osviještenih i odgovornih odluka, te razvijam njihovu sposobnost za razumijevanje posljedica svog izbora.	1	2	3	4	5
13.	Budim, potičem i razvijam osobni identitet učenika istodobno ga povezujući s poštivanjem različitosti.	1	2	3	4	5
14.	Kod učenika potičem poštivanje dostojanstva druge osobe.	1	2	3	4	5
15.	Potičem mogućnost učenja iz različitih izvora znanja.	1	2	3	4	5
16.	Razvijam osjetljivost učenika prema različitim kulturama, rasama, nacijama, religijama.	1	2	3	4	5
17.	Kod učenika razvijam vještinu međukulturnog razumijevanja.	1	2	3	4	5
18.	Kod učenika razvijam osjetljivost prema siromašnima i bespomoćnima.	1	2	3	4	5
19.	Potičem učenike na međuljudsku i međukulturnu suradnju.	1	2	3	4	5
20.	Potičem učenike na pozitivan odnos prema drugima.	1	2	3	4	5
21.	Osvještavam učenike da sloboda znači i osobnu odgovornost.	1	2	3	4	5
22.	Promičem odgovornost učenika prema prirodi, životu i ljudskom dostojanstvu.	1	2	3	4	5
23.	Razvijam svijest kod učenika o društvenoj baštini Republike Hrvatske.	1	2	3	4	5
24.	Potičem učenike na prihvaćanje pravila suradničkih odnosa u skupini. Solidarnost, uljudno ponašanje, uzajamno pomaganje.	1	2	3	4	5
25.	Kod učenika razvijam organizacijske sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje.	1	2	3	4	5
26.	Potičem razvoj sposobnosti učenika za uviđanje posljedica svojih i tuđih stavova.	1	2	3	4	5
27.	Promičem odgovornost prema općem društvenom dobru.	1	2	3	4	5
28.	Osposobljavam učenike za brigu o dobru cjelokupne društvene zajednice.	1	2	3	4	5

²⁵ Napomena: izrazi koji se upotrebljavaju a imaju rodno značenje, neutralni su te jednako obuhvaćaju i muški i ženski rod.

	<i>Nastavak...</i>	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
29.	Promičem demokratske vrijednosti, društvenu jednakost i pravednost.	1	2	3	4	5
30.	Njegujem društvenu baštinu.	1	2	3	4	5
31.	Promičem vrijednosti interkulturalizma.	1	2	3	4	5
32.	Razvijam jezičnu i kulturnu raznolikost unutar nastavnog procesa.	1	2	3	4	5
33.	Učenicima dajem osnove za stjecanje znanja potrebnih za pokretanje tržišnih i društvenih djelatnosti.	1	2	3	4	5
35.	Potičem kod učenika razumijevanje potrebe očuvanja kvalitete okoliša i razumno korištenje prirodnih resursa.	1	2	3	4	5
36.	Učenicima omogućavam izražavanje vlastitog religijskog opredjeljena.	1	2	3	4	5
37.	Omogućavam učenicima samostalnost u istraživanju i konstruiranju svojih znanja.	1	2	3	4	5
38.	Osposobljavam učenike za življenje za interkulturalnu zajednicu u multikulturalnom svijetu.	1	2	3	4	5
39.	Potičem učenike na uvažavanja vrijednosti cjeloživotnog učenja.	1	2	3	4	5
40.	Usmjeravam učenike prema komunikaciji na stranom jeziku.	1	2	3	4	5
41.	Učenike potičem na suosjećanje i uvažavanje potreba drugih.	1	2	3	4	5
42.	Osposobljavam učenike za sigurnu i kritičku upotrebu informacijsko-komunikacijske tehnologije.	1	2	3	4	5
43.	Njegujem kulturno podrijetlo svakog učenika.	1	2	3	4	5
44.	Promičem odgoj i obrazovanje za održivi razvoj unutar nastavnog procesa.	1	2	3	4	5
45.	Kod učenika osviještavam položaj i njihovu ulogu pojedinca kao građanina te ih istovremeno osposobljavam da postanu "građani svijeta".	1	2	3	4	5
46.	Osiguravam okruženje za učenje dijaloga i snošljivosti.	1	2	3	4	5
47.	Potičem kod učenika proekološko ponašanje vlastitim primjerom djelovanja.	1	2	3	4	5
48.	Potičem kvalitetne međuljudske odnose u školi.	1	2	3	4	5
49.	Zagovaram dostojanstvo svoje profesije kroz humano i aktivno djelovanje u školskoj zajednici.	1	2	3	4	5

	4. Tko je i u kojoj mjeri, prema Vašem mišljenju, odgovoran za sustavno promicanje i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?	najmanje	.	.	.	najviše
1.	Vlada RH	1	2	3	4	5
2.	Ministarstva	1	2	3	4	5
3.	Lokalna zajednica	1	2	3	4	5
4.	Škole	1	2	3	4	5
5.	Udruge	1	2	3	4	5
6.	Visoko školstvo	1	2	3	4	5
7.	Ja osobno	1	2	3	4	5

	5. U nastavku su navedene teme odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Molimo Vas da na ljestvici od 1 do 5 označite stupanj važnosti tema za Vaše predmetno područje.	Iznimno nevažne	Nevažne	Ni važne ni nevažne	Važne	Iznimno važne
1.	Aktivno građanstvo i demokracija	1	2	3	4	5
2.	Bioraznolikost	1	2	3	4	5
3.	Društvena odgovornost	1	2	3	4	5
4.	Etika	1	2	3	4	5
5.	Ljudska prava	1	2	3	4	5
6.	Klimatske promjene	1	2	3	4	5
7.	Obrazovanje za kulturu mira	1	2	3	4	5
8.	Razvoj ruralnih i gradskih područja	1	2	3	4	5
9.	Ravnopravnost spolova	1	2	3	4	5
10.	Sigurnost hrane	1	2	3	4	5
11.	Upravljanje prirodnim resursima	1	2	3	4	5
12.	Zdravlje okoliša	1	2	3	4	5
13.	Smanjenje siromaštva	1	2	3	4	5
14.	Potrošnja i konzumerizam	1	2	3	4	5

	6. Molimo Vas da na ljestvici od 1 do 5 označite stupanj Vašeg (ne) slaganja s navedenim tvrdnjama.	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nisam siguran/na	Slažem se	U potpunosti se slažem
1.	Učitelji bi trebali uključiti sadržaje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svoje predmetno područje.	1	2	3	4	5
2.	Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj nije moguće implementirati u sva predmetna područja.	1	2	3	4	5
3.	Zbog nepostojanja formalne edukacije iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj učitelji ne mogu steći vještine za implementaciju odgoja i održivog razvoja unutar svog predmetnog područja.	1	2	3	4	5
4.	Dok postoje socijalno ugrožene skupine u društvu odgoj i obrazovanje za održivi razvoj i programi cjeloživotnog učenja dostupni su samo privilegiranim.	1	2	3	4	5
5.	Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj treba biti zasebno predmetno područje.	1	2	3	4	5
6.	Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj moguće je implementirati kao međupredmetnu temu.	1	2	3	4	5
7.	Ukoliko učitelj želi provoditi elemente odgoja i obrazovanja za održivi razvoj najčešće mora sam izraditi didaktički materijal.	1	2	3	4	5
8.	Provođenje međupredmetnih tema koje obuhvaća odgoj i obrazovanje za održivi razvoj traži dodatni angažman učitelja te predstavlja dodatno opterećenje.	1	2	3	4	5
9.	U školske programe potrebno je uvoditi što više tema iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jer učenike treba potaknuti na održivo ponašanje unutar zajednice.	1	2	3	4	5
10.	U mom predmetnom području nije moguće obrađivati teme održivog razvoja.	1	2	3	4	5
11.	Izvanučionički i projektni oblik nastave dobri su oblici za provođenje sadržaja iz područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.	1	2	3	4	5
12.	Didaktički materijali koje posjedujem nisu adekvatni za provođenje elemenata odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.	1	2	3	4	5

IV. OBRAZOVNE POTREBE

Skupina pitanja u nastavku obuhvaća ispitivanje obrazovnih potreba učitelja unutar područja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

7. Imate li mogućnost pohađati seminare organizirane od strane Agencije za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske ili u organizaciji Udruga i nevladinih organizacija a koji se pri tome odnose na problematiku odgoja i obrazovanja za održivi razvoj? (Zaokružite)	
1.	DA
2.	NE
	Ako da, molimo Vas navedite tko je bio organizator edukacije:
	Ako ne, smatrate li da bi trebalo organizirati takve seminare?

8. Jeste li uključeni u neki od Programa cjeloživotnog obrazovanja?	
1.	DA
2.	NE
	Ako ste odgovorili potvrdno molimo Vas navedite naziv programa:
	Ako niste do sada imali mogućnost za program pohađanja cjeloživotnog učenja, biste li željeli sudjelovati u nekom od Programa?

9. Smatrate li da bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao ući u sustav visokog školstva?
